

Ellinoora Hakala ja Reetta Matilainen

**”MEILLÄ ON VAIN HYVÄ SYY EPÄILLÄ, ETTÄ
PITÄÄKÖ KAIKEN AINA KASVAA”**

Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaiset
ilmastotoimijuudet lastenkirjallisuudessa

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Ellinoora Hakala ja Reetta Matilainen: ”Meillä on vain hyvä syy epäillä, että pitääkö kaiken aina kasvaa” – Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaiset ilmastotoimijuudet lastenkirjallisuudessa

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta: Luokanopettajakoulutus

Huhtikuu 2021

Tämän tutkimuksen kohteena on vuosina 2018–2020 julkaistujen kuvallisten ilmastoteemaisten lastenkirjojen esittämät ilmastotoimijuuden muodot. Analysoimme diskurssianalyysin keinoin kirjojen tarjoamaa ilmastotoimijuutta sekä transformatiivisen ekososiaalisen oppimisen mukaista muutosta. Olemme kiinnostuneita siitä, miten tarjotut keinot toistavat yhteiskunnan rakenteita ja millaista kuvaa ilmastokriisistä ja ilmastotoimijuudesta lastenkirjallisuuden diskurssit välittävät kohdeyleisölleen.

Ilmastokriisin hidastamisen hyväksi toimimista nimitämme tutkimuksessamme ilmastotoimijuudeksi. Käsitteessä yhdistyy kasvatustieteissä laajasti käytössä oleva lapsen toimijuuden käsite sekä yksilön asenne, halu toimia ja teot ilmastokriisin hidastamisen puolesta. Ilmastokriisin hidastamisen keinoja hahmotamme kestäväen kehityksen, kestäväen elämäntavan ja ekososiaalisen sivistyksen sisällöillä, sillä ne ovat osana Suomen perusopetuksen opetussuunnitelman (2014) arvoperustaa.

Ekososiaalisella transformatiivisella oppimisella tarkoitamme kokonaisvaltaista oppimista ilmastokriisin syistä, seurauksista ja omista toimintamahdollisuuksista kriisin hidastamiseksi. Oppimisessa merkityksellisessä asemassa on rationaalisten tietojen ja taitojen lisäksi emotionaaliset, sosiaaliset ja kulttuuriset näkökulmat. Tarkastelemme kuinka aineistomme diskurssit vastaavat ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen vaatimuksiin.

Lapsille suunnattu ilmastoteemainen kirjallisuus kiinnostaa meitä, sillä mielestämme kuvitettujen kirjojen katseleminen ja lukeminen ovat merkityksellinen osa lapsen kasvua ja kehitystä. Kasvatukselliset tavoitteet ovat olleet osa lapsille suunnattua kirjallisuutta ensimmäisistä lastenkirjoista alkaen ja ympäristöteemoihin kantaa ottavia lastenkirjoja on Suomessa julkaistu 1960-luvulta lähtien.

Kuvallisissa lastenkirjoissa hahmottuu neljä erilaista ilmastotoimijuuden diskurssia: yksilöä vastuuttava kuluttajakansalaisuus, kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan, ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus sekä keskiluokkainen lapsuus. Lastenkirjojen esittämissä ilmastotoimijuuden muodoissa valtdiskurssina korostuu yksilön vastuulla olevat ilmastotoimet, jotka ovat erityisesti keskiluokkaisesta perhetaustasta tuleville lapsille suunnattuja. Näiden lisäksi kirjoista löytyy valtdiskurssille kaksi vastadiskurssia, jotka ovat kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan sekä ylisukupolvista yhteisvastuuta korostava ilmastotoimijuuden muoto.

Tutkimuksemme myötä esitämme, että ilmastoteemaisissa lastenkirjoissa tuodaan esille monipuolisesti ilmastokriisiin ja ympäristönsuojeluun liittyviä teemoja, mutta kirjat vastuuttavat voimakkaasti lasta yksilönä ilmastotekoihin. Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mahdollistavaa ilmiöiden syiden ja seurausten yhteyksiä ei esitellä riittävän monipuolisesti.

Avainsanat: ilmastotoimijuus, ekososiaalinen transformatiivinen oppiminen, kuvalliset lastenkirjat

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	TUTKIMUSASETELMA	7
2.1	TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT.....	7
2.2	TUTKIMUSONGELMA JA -KYSYMYKSET.....	9
3	ILMASTOTOIMIJUUDEN MUODOSTUMINEN	11
3.1	LAPSEN TOIMIJUUS	11
3.2	KESTÄVYYS JA EKOSOSIAALINEN SIVISTYS ILMASTOTOIMIJUUESSA	14
3.3	EKOSOSIAALINEN TRANSFORMATIIVINEN OPPIMINEN	20
3.4	LASTENKIRJALLISUUDEN HISTORIA JA TILAT	25
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	30
4.1	METODOLOGINEN ORIENTAATIO	30
4.2	DISKURSSIANALYYSI	33
4.3	KIRJALLISUUSAINEISTON ESITTELY	35
4.4	EETTISYYS	41
5	DISKURSSIT ILMASTOTOIMIJUUTTA TUOTTAMASSA	42
5.1	YKSILÖÄ VASTUUTTAVA KULUTTAJAKANSALAISSUUS	43
5.2	KRITIIKKI NYKYJÄRJESTELMÄÄ KOHTAAN	50
5.3	YLISUKUPOLVINEN YHTEISVASTUULLISUUS.....	55
5.4	KESKILUOKKAINEN LAPSUUS	60
6	POHDINTA	66
7	LOPUKSI	74
8	LÄHTEET	77
	LIITTEET	86
	LIITE 1: AINEISTO	86
	LIITE 2: AINEISTON KIRJOJEN TIIVISTELMÄT	87

1 JOHDANTO

Elämme keskellä ilmastokriisiä. Ei ole enää olennaista kysyä, kuinka kriisi peruutetaan, vaan miten hillitsemme sitä. Ilmastokriisi johtuu suurilta osin fossiilisten polttoaineiden, kuten öljyn ja kivihiilen poltosta vapautuvista kasvihuonekaasuista. Kasvihuonekaasut jäävät ilmakehään estäen lämmön karkaamisen avaruuteen, minkä takia maapallon ilmasto lämpenee. Lämpeneminen on kiihtynyt, ja on entistä epätodennäköisempää, että pystymme nykyisillä päästöjen vähentämisen toimilla saavuttamaan vuoden 2015 Pariisin ilmastosopimuksen tavoitteen alle kahden asteen lämpenemisestä esiteolliseen aikaan verrattuna. Ilmastokriisin lisäksi elämme keskellä isoja ekologisia ongelmia, kuten luonnon monimuotoisuuden köyhtymistä (SYKE 2020) ja kuudetta sukupuuttoaaltoa (WWF 2020), saastumista sekä erityisesti vesistöjä kuormittavaa mikromuoviongelmaa (Stafford & Jones 2019).

Ilmastokriisi koskettaa jokaista ihmistä, ja myös lapset ovat tietoisia tilanteesta (esim. Pihkala, Cantell, Jylhä, Lyytimäki, Paloniemi, Pulkka & Ratinen 2020; Radio Yle Suomi 2021). Lastenkirjallisuus on yksi tapa tuoda ilmastokriisiä ja siihen vahvasti kytkeytyviä muita isoja ja monimutkaisia teemoja yhteiskunnallisesti näkyväksi. Kirjojen tarinoiden avulla on mahdollista käsitellä myös lasten ympäristöhuolia turvallisesti mielikuvitusmaailmassa, etäännyttäen vaikeita teemoja eletystä maailmasta. Kirjallisuuden keinoin on mahdollista rohkaista ja vahvistaa lasten omaa kiinnostusta ja toimijuutta ilmaston ja ympäristön suojelussa. Näiden seikkojen vuoksi mekin olemme kiinnostuneita syventymään lastenkirjojen maailmaan ja tutkimaan kirjallisuuden keinoja vaikuttaa tärkeään aiheeseen.

Vuonna 2018 ilmastokriisi nousi selkeämmin julkiseksi puheenaiheeksi kansainvälisen hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin raportin (IPCC 2018) ja Greta Thunbergin ilmastolakkoliikkeen myötä. Thunberg aloitti hiljaiset mielenosoitukset Ruotsin valtiopäivätalon edustalla opittuaan ilmastokriisistä ja sen akuutista tilasta. Lakko sai osakseen huomiota, sillä se vaati kouluikäiseltä

Thunbergiltä poissaoloa koulusta. Julkisuuden myötä lakko levisi nuorten keskuudessa nopeasti ja lasten ja nuorten yhteisiä koululakkoja ilmaston puolesta ryhdyttiin järjestämään ympäri maailmaa (Ernman, Ernman, Thunberg & Thunberg 2019). Samaan aikaan ilmastokriisi on suosittu aihe vuosina 2018–2020 julkaistuissa lastenkirjoissa (Lastenkirjainstituutti 2019; 2020; 2021). Vaikka ilmastoaiheista kirjallisuutta on julkaistu jo ennen vuonna 2018 alkanutta maailmanlaajuista koululakkoilua ja ilmastoraporttia, keskitymme tutkimuksessa kyseisenä vuonna tai sen jälkeen julkaistuihin kirjoihin, sillä lapsista ja nuorista lähtöisin oleva ilmastoaktiivisuus vahvistui ja nousi uutiskynnyksen yläpuolelle tuolloin (esim. Helsingin Sanomat 2019). Thunbergin näyttämä esimerkki lasten toimijuudesta ja mahdollisuuksista vaikuttaa ilmastotoimiin oman elämänpiirin ulkopuolella on tärkeä esikuva lapsille ja nuorille, mutta myös aikuisille, jotka myös lukevat tai hankkivat kirjoja yhdessä nuorempien kanssa.

Monissa tutkimuksissa lapset nähdään suojelun tarpeessa olevina kohteina, joille ilmastokriisi on uhka niin terveyden kuin sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin kannalta (Waterston 2006; Strazdins & Skeat 2011). Tätä näkökulmaa emme suinkaan ole kiistämässä, sillä aikuisten vastuulla on huolehtia lapsista ja varmistaa, että heillä on turvallinen elinympäristö. Tutkimuksemme kohdistuu ennemmin siihen, minkälaisena toimijana, subjektina, lapsi voi itse olla (ks. esim. Biesta & Tedder 2007; Kronqvist & Kumpulainen 2011) ja miten lastenkirjallisuus tukee heitä siinä.

Yksittäisten ihmisten toiminnalla ja valinnoilla on merkitystä, mutta kuten IPCC:n (2018) raportti ilmaisee, tarvitaan laajempaa järjestelmän muutosta, jotta globaalit hiilidioksidipäästöt nollautuisivat. Myös Värri (2018) peräänkuuluttaa laajamittaisempaa elintapojemme muutosta. Jotta ilmaston lämpenemistä saadaan hillittyä, tulee fossiilisten polttoaineiden käytölle perustuvaa elintapaamme muuttaa merkittävästi. Yhdessä ihmiskuntana olemme ison haasteen edessä, kun mietimme, miten vastaamme isoihin ja perustavanlaatuisiin kysymyksiin, kuten mikä on elämämme tarkoitus, millainen hyvinvointinäkemyksemme on ja millainen on ihmisen rooli yhteiskunnassa.

Syvennymme tarkastelemaan tässä tutkimuksessa, millaisten diskurssien kautta ilmastotoimijuutta käsitellään lasten kuvakirjoissa. Esittelemme tarkemmin kirjoista koostuvan aineistomme luvussa 4.3. Niin kirjallisuus kuin muutkin kulttuurin tuotteet kuvastavat, toisintavat ja myös luovat näkemyksiämme

ympäröivästä maailmasta. Siksi meistä on kiinnostavaa tarkastella, minkälaista karttaa elämämme suuntaviivoista tämänhetkinen lastenkirjallisuus piirtää. Meitä kiinnostaa tietää, onko lastenkirjoissa kuvattu ilmastotoimijuus yksilön valinnoista, kulutustottumuksista ja omasta toimeliaisuudesta kiinni vai huomioidaanko myös tarve vallitsevien yhteiskunnallisten rakenteiden muuttamiseen. Olemme myös kiinnostuneita siitä, otetaanko kirjoissa kantaa fossiilisten polttoaineiden käyttöön perustuvan elämäntapamme kestättömyyteen. Lisäksi tarkastelemme, miten yksilön sosioekonominen status liittyy tähän kokonaisuuteen.

Vaikka aineistomme kirjallisuudessa puhutaan pääsääntöisesti ilmastonmuutoksesta, käytämme tässä tutkimuksessa termiä ilmastokriisi. Sanat eivät pelkästään kuvaa maailmaamme, vaan sanoilla ja sanavalinnoilla myös luodaan maailmaa. Haluamme tällä valinnallamme korostaa asian tärkeyttä sekä tilanteen kriittisyyttä, joka ei mielestämme riittävän hyvin välity ilmastonmuutos-sanasta. Voisimme ilmastokriisin sijaan käyttää yhtä hyvin termiä ilmastokatastrofi, mutta julkisessa keskustelussa on alettu viime aikoina enenevässä määrin käyttää nimenomaan ilmastokriisi-termiä (esim. Apu 2021; Helsingin Sanomat 2021b), joten mekin puhumme ilmastokriisistä.

Tutkimuksen aluksi esittelemme tutkimuksemme lähtökohdat ja tutkimusongelman kysymyksineen. Tämän jälkeen määrittelemme tutkimuksen keskeiset käsitteet, kuten ilmastotoimijuus sekä ekososiaalinen transformatiivinen oppiminen. Käsitteiden määrittelyn jälkeen paneudumme tutkimuksen metodologiaan, jossa käsittelemme feminististä pedagogiikkaa ja diskurssianalyysiä. Feministinen pedagogiikka ja intersektionaalinen feminismi ovat tutkimukselliset lähestymistapamme, jotka ohjaavat tutkimuksen tekemistämme. Tutkimusaineistoamme analysoimme diskurssianalyysin keinoin. Tutkimuksen pohdintaosuudessa tarkastelemme tuloksia ja nivomme tutkimuksen langanpäät yhteen.

2 TUTKIMUSASETELMA

2.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tässä tutkimuksessa perehdytään ilmastoaiheisen lastenkirjallisuuden tarjoamiin ilmastotoimijuuden muotoihin. Tunnistamalla ilmastotoimijuus-diskursseja teemme näkyväksi aineistomme kirjoissa esitettyjä erilaisia ilmastotoimijuuden keinoja. Tutkimuksemme kiinnittyy ekososiaalisen sivistyksen, transformatiivisen oppimisen sekä toimijuuden ja toiminnan käsitteisiin, joiden pohjalta teemme analyysissä huomioita ja päätelmiä lastenkirjoissa kuvatusta ilmastotoimijuudesta. Tutkimustamme ohjaava yhteiskunnallinen näkökulma on, että yksittäisten yksilön vastuulla olevien toimien lisäksi ilmastokriisiin tulisi puuttua globaalisti ja fossiiliseen energiankäyttöön perustuvaa elintapaamme tulisi tarkastella kriittisesti.

Viimeisen parin vuoden aikana ilmastoaiheinen kirjallisuus on ollut yksi trendiaihe kotimaisen lastenkirjallisuuden parissa (Koljonen 2021, Laaksonen 2019). Tutkimusaineistomme koostuu 15 kuvitetusta lastenkirjasta, jotka on julkaistu vuosina 2018–2020. Yhteensä kotimaisia lastenkirjoja on julkaistu vuonna 2019 309 kappaletta ja vuonna 2018 311 kappaletta (Suomen Kustannusyhdistys 2019). Vuoden 2020 tilastoja ei ole vielä huhtikuussa 2021 julkaistu. Keskitymme Suomen kirjastoissa lapsille tarjolla oleviin ja lapsille suunnattuihin ilmastoaiheita sisältäviin kuvitettuihin lastenkirjoihin. Aineistomme on pääasiassa kotimaista, vain kaksi aineistomme kirjoista on käännöskirjallisuutta.

Ekokriittisen kirjallisuuskasvatuksen piirissä on aiemmin tehty luonto- ja ilmastoaiheista kirjallisuustutkimusta, jossa tarkastellaan muun muassa mitä merkityksiä luonnolle ja ympäristölle annetaan ja sitä, miten kirjallisuus voi vaikuttaa siihen, kuinka me kohtelemme luontoa (Rättyä 2010; Lahtinen & Lehtimäki 2008). Ekokritiikki ei kuitenkaan ole tarkkarajainen tutkimusala, vaan se on monitieteinen tutkimuksellinen näkökulma ja sen määritelmä ovat liikkuvia

(Lahtinen & Lehtimäki 2008). Tutkimuksemme siis kiinnittyy ekokriittiseen kirjallisuuden tutkimukseen kasvatustieteellisen tutkimuksen traditiosta käsin.

Lasten kirjallisuuden tutkimus on yhteydessä myös Suomen peruskouluun ja sen opetussuunnitelmaan, sillä perusopetus tavoittaa lähes kaikki Suomessa asuvat lapset. Yksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014, 24) arvopohjan keskeisistä tavoitteista on ohjata oppilaita kestävän elämäntavan omaksumiseen. Kestävä elämäntapa, kestävä kehitys, ekososiaalinen sivistys ja ympäristökasvatus nivoutuvat kaikki osaksi ilmastotoimijuuden lähtökohtia ja kasvualustaa. Nämä ovat myös teemat, jotka perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa tuodaan esille, joten haluamme tutkia niiden esiintymistä lastenkirjallisuudessa. Tuomme tutkimuksen avulla selkeyttä siihen, millaista ilmastoon liittyvää lastenkirjallisuutta on tällä hetkellä tarjolla ilmastotoimijuuden kannalta ja ottaako kirjallisuus erilaisista lähtökohdista tulevat lapset huomioon tarjoamalla monimuotoisia sisältöjä, joihin erilaisista sosioekonomisista taustoista tulevien lasten on helppo samaistua.

Oma kiinnostuksemme lasten ilmastotoimijuuteen ja sen erilaisiin näkökulmiin on muotoutunut osana luokanopettajaopintojamme. Vaikka ilmastokriisi ja sen aiheuttamat lieveilmiöt koskettavat jo enenevässä määrin meitä kaikkia, ei aihetta ole mielestämme käsitelty opinnoissamme riittävästi. Tulevaisuudessa opettajina meillä tulisi olla keinoja ja kykyä käsitellä aihetta rakentavasti ja ahdistusta aiheuttamatta oppilaiden kanssa koulussa. Myös kansallisiin opetussuunnitelmiin vedoten jokaisen opettajan ja kasvattajan tulisi olla ympäristökasvattaja (Cantell, Aarnio-Linnavuori & Tani 2020, 260). Jotta meillä olisi enemmän välineitä käsitellä ilmastokriisiä lasten ikätasoon sopivalla tavalla, haluamme tutkimuksessamme syventyä tarkastelemaan, miten lastenkirjallisuudessa aihetta on käsitelty.

Vaikka tutkimme lastenkirjallisuutta, emme tee kirjallisuustieteen alaista kirjallisuustutkimusta, vaan keskitymme lastenkirjallisuuteen kasvatuksellisesta näkökulmasta. Kuten Pesonen (2018) toteaa, lastenkirjallisuuden rooli on myös kasvatuksellinen, sillä se toisintaa yhteiskunnan tapoja, joihin lapsi peilaa omaa rakentuvaa identiteettiään. Tämän kasvatuksellisen ja yhteiskunnallisen näkökulman lisäksi keskitymme kirjojen sisältöihin kasvatustieteellisistä pedagogisista lähtökohdista, kun tarkastelemme kirjojen tavoitteita ja tavoitteiden

pedagogista saavutettavuutta ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen teorian pohjalta.

2.2 Tutkimusongelma ja -kysymykset

Tutkimme ilmastoteemaista lastenkirjallisuutta ja olemme kiinnostuneita, kuinka ilmastotoimijuutta tuodaan kirjoissa esille ja millaisia transformatiivisen oppimisen mukaisia muutoksia ne tarjoavat. Kirjojen ilmasto- ja ympäristötekoja tutkimme kestävään kehitykseen, kestävä elämäntavan ja ekososiaalisen sivistyksen näkökulmista. Pyrimme diskurssianalyysin keinoin tarkastelemaan ilmastotoimijuuden muotoja ja tarkemmin sen mahdollisuuksia. Toisaalta kiinnitämme huomiota myös mahdollisiin ilmastotoimijuuden vastaisiin diskursseihin.

Jäsentelemme tarjolla olevan ilmastokasvatuskirjallisuuden keinoja suhteessa yksilöön ja yhteisöön. Tutkimusongelmamme on: Millä keinoilla lapsille suunnattu ilmastoteemainen lastenkirjallisuus pyrkii tukemaan lasten kasvua kestävään ilmastotoimijuuteen?

Olemme muodostaneet ilmastotoimijuuden ympärille ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen -käsitteen, joka tukee ilmasto- ja ympäristöasioista oppimista ekososiaalisen sivistyksen mukaisesti ja sen myötä mahdollistaa laadukkaan ilmastotoimijuuden. Tutkimme, mitä ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaista muutosta aineistomme kirjoissa on kuvattuna. Ilmastotoimia voidaan toteuttaa monin eri tavoin ja yhteiskunnan eri tasoilla. Olemme kiinnostuneita minkälaiset lasten ja nuorten ilmastoaktiivisuuden muodot painottuvat kirjoissa esitetyissä ilmastotoimissa, sillä yhteiskunnan hegemoniset diskurssit vaikuttavat myös lastenkirjallisuuteen.

Viimeinen tutkimuskysymyksemme keskittyy intersektionaalisen feminismin kautta aineiston tarkasteluun. Lasten kirjoissa samaistuminen ja oman elämän peilaaminen kirjojen tapahtumiin ja hahmoihin on merkityksellinen osa lukukokemusta. Kirjojen tulisi mahdollistaa kaikille lapsille yhtäläiset mahdollisuudet samaistua ja nauttia kirjojen tarinoista ilman ulkopuolisuuden kokemusta. Tutkimme, miten ihmisten erilaisten lähtökohtien, ja erityisesti sosioekonomisen taustan, merkitys toimijuudelle huomioidaan kirjoissa.

Tutkimusongelma: Millä keinoilla lapsille suunnattu ilmastoteemainen lastenkirjallisuus pyrkii tukemaan lasten kasvua kestävään ilmastotoimijuuteen?

Tutkimuskysymykset:

1. Mitä ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaista muutosta kirjoissa esitetään?

2. Minkälaiset lasten ja nuorten ilmastoaktiivisuuden muodot painottuvat kirjoissa esitetyissä ilmastotoimissa?

3. Miten ihmisten erilaisten lähtökohtien, ja erityisesti sosioekonomisen taustan, merkitys toimijuudelle huomioidaan kirjoissa?

3 ILMASTOTOIMIJUUDEN MUODOSTUMINEN

Tutkimuksemme keskiössä on käsite ilmastotoimijuus. Käsite ei ole vakiintunut tutkimuksen kentällä, vaan samankaltaista toimintaa kuvataan monin eri termein, kuten ilmasto- tai ympäristötoimijuus, -aktiivisuus, -aktivismi, -vaikuttaminen ja -osallisuus.

Käytämme tutkimuksessamme käsitettä ilmastotoimijuus, sillä toimijuus on niin kasvatustieteissä kuin yhteiskuntatieteellisessä lapsuudentutkimuksessa laajasti käytetty ja tutkittu näkökulma. Ilmasto käsittää ympäristöä laajemmin ilmastokriisin ja ympäristönsuojelun teemat globaalista, yhteisön ja yksilön näkökulmasta. Yhdistämällä lasten toimijuuden ja ilmaston rajaamme tutkimusaiheemme ilmasto- ja ympäristöä käsittävään toimijuuteen. Ilmastotoimijuutta tukevana oppimisen teoriana käytämme transformatiivista oppimista, johon yhdistämme ekososiaalisen sivistyksen mukaiset tavoitteet.

Seuraavaksi kuvaamme tarkemmin lasten toimijuuden teoriaa ja yhdistämme siihen ilmaston- ja ympäristönsuojelun kestävä kehityksen ja elämäntavan näkökulmasta.

3.1 *Lapsen toimijuus*

Toimijuus (*agency*) on laajalti eri tieteenaloilla käytetty termi, mutta se on käsitteistetty eri aloilla hieman eri käyttötarkoituksiin, ja termin käyttö ei ole aina johdonmukaista tai riittävän tarkasti määriteltyä (Ahearn 2001). Ahearn (2001) on pyrkinyt määrittelemään toimijuuden moninaisen käsitteen pelkistettyyn ja mahdollisimman laajasti ymmärrettävään, sekä sovellettavissa olevaan muotoon. Hänen mukaansa toimijuudessa merkittävintä on se, että se on aina sosiokulttuurisesti välittynyt kyky toimia. Toimijuuden aikaansaaman toiminnankin voi käsittää monella tapaa. Kasvatustieteellisestä näkökulmasta käsitämme toiminnan yksilön tarkoituksenmukaisena käytöksenä jonkin hyväksi.

Toiminnan ja toimijuuden taustalla ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti ainoastaan yksilön ”vapaa tahto” sillä yhteisön, kasvatuksen ja yhteiskunta vaikuttavat kaikki yksilön valintoihin ja toiminnan motiiveihin (ks. Ahearn 2001, Biesta & Tedder 2007, Goulart & Roth 2010). Toimijuus liitetään usein yksilöön, mutta toimijuutta voidaan käyttää myös puhuttaessa ihmisryhmästä. Se ei välttämättä ole aina edes inhimillistä, vaan joissakin tapauksissa toimijuutta voi toteuttaa esimerkiksi teknologia. Lasten osallisuus ja toimijuus ajankohtaisessa yhteiskuntatieteellisessä pedagogiikantutkimuksessa pohjautuu monilta osin YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (Leinonen 2020; Yhdistyneet kansakunnat 1989). Tämä sopimus määrittelee jäsenmaille vastuun ottaa lapset ja nuoret osaksi yhteiskuntaa ja pyrkii antamaan lapsille laajemmat oikeudet vaikuttaa omiin asioihinsa. Kasvatuksen näkökulmasta keskitymme erityisesti toimijuuteen, sillä se tuo osallisuuden lisäksi esille lasten oman toiminnan ja vaikutusmahdollisuudet elinympäristöihinsä.

Lapsuuden oppimisympäristöjä käsittelevässä oppikirjassa Kronqvist ja Kumpulainen (2011) korostavat, että aktiivisen toimijuuden tukeminen arjen kasvuympäristössä on tärkeää kokonaisvaltaisen kasvun ja hyvinvoinnin kannalta. Kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa toiminnallaan muokkaa myös identiteettiä ja minäkuva. Rajala (2016) kuvaa toimijuutta tunnistetuksi mahdollisuudeksi muuttaa omaa toimintaa ja vaikuttaa sosiaaliseen sekä fyysiseen toimintaympäristöön. Toimijuudella on siis aina seurauksensa, ja se tukee muutosta antaen mahdollisuuden vaikuttaa tulevaisuuteen.

Vaikka kasvatustieteessä usein keskitytään yksilöön, Biesta ja Tedder (2007) muistuttavat, että toimijuus ei ole ainoastaan yksilön ominaisuus. Toimijuuteen vaikuttaa ympäröivät tilat, joissa toimijuus mahdollistuu tai toisaalta ei mahdollistu. Yhteiskunnan eriarvoisuus, valtarakenteet ja asemat vaikuttavat toimijuudelle tarjoutuviin tiloihin yksilön elämässä. Usein toimijuutta pidetään itsessään osana sosiaalisia rakenteita sen ympäristöä muokkaavan luonteen mukaisesti (Rajala 2016). Toimijuudella voidaan pitää yllä valtarakenteita, mutta toisaalta se on myös välttämätön edellytys niiden muuttamiselle.

Vaikka toimijuus on tärkeä osa kasvatustieteen käsitystä lapsen kasvusta, ei se ole lastenkirjallisuudessa ja kirjallisuuden tutkimuksessa yhtä suuressa roolissa. Lasten toimijuutta lastenkirjallisuuden ja kulttuurin näkökulmasta käsitelleen Richard Flynnin (2016) artikkelissa vertaillaan lapsen toimijuuden

käsitteen sijaa kirjallisuustutkimuksessa. Esimerkiksi vuonna 2011 julkaistussa Philip Nelin ja Lissa Paulin *Keywords for Childrens Literature* -kirjassa listataan lasten kirjallisuuden tärkeimpiä käsitteitä, mutta toimijuutta (*agency*) ei ole esitelty teoksessa lainkaan. Kiinnostavaa on kuitenkin huomata, että oman tutkimuksemme teon aikana on vuoden 2021 alussa julkaistu *Keywords for Childrens Literature* -teoksen toinen painos, johon on uutena avainsanana nostettu myös toimijuuden käsite. Lasten toimijuus saa jatkuvasti laajempaa jalansijaa kasvatustieteiden ulkopuolellekin.

Lapsen toimijuus kokonaisuutena on merkityksellistä lapsen kasvun ja kehityksen kannalta, kuten Kronqvist ja Kumpulainen (2011) kuvaavat, mutta tutkimuksemme olemme kiinnostuneita tarkemmin ilmastoon ja ympäristöön kiinnittyvästä toimijuudesta. Ilmasto- ja ympäristökasvatuksen teemoihin liittyessä toimijuuden käsitteeseen voidaan liittää ilmasto-etuliite, jolloin on selkeämpää, millaisesta toimijuuden osasta on kyse. Ilmastotoimijuudesta puhuttaessa lapsen kasvussa ja kehityksessä ympäristö ja sen kanssa vuorovaikutuksessa oleminen ovat keskeisissä rooleissa. Lapsen kokemukset ympäristöstä, luonnosta ja omista mahdollisuuksista toimijana ilmaston ja ympäristön hyväksi kehittävät hänen minäkuvaansa. Ympäristöasioiden parissa kasvaminen ja toimijuuden harjoittaminen tarjoaa käytännön keinoja ja lisää lapselle resursseja, joita lapsi pystyy hyödyntämään läpi elämänsä osana kestävää elämäntapaa. Kun ilmastotoimijuus on osana lapsen kokonaisvaltaista toimijuutta, voi ilmaston ja ympäristön hyväksi toimiminen muuttua normaaliksi tavaksi toimia.

Opetushallituksen perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 15–16) perusopetuksen arvoperustaa linjaavassa luvussa yksi väliotsikoista on ”Kestävän elämäntavan välttämättömyys”. Tämä kappale toimii suunnanantajana tutkimuksemme ilmastotoimijuuden lähtökohdille. Kappaleessa käytetään termejä kestävä kehitys, kestävä elämäntapa ja ekososiaalinen sivistys. Tekstissä korostetaan kestävä kehityksen ja kestävä elämäntavan monia eri ulottuvuuksia ekologisista, taloudellisista, sosiaalisista ja kulttuurisista näkökulmista. Myös teknologian ja ihmisen suhdetta korostetaan tulevaisuuden ja kestävien valintojen näkökulmasta.

Yksilön ja yhteisön merkitykset toisilleen korostuvat toimijuudessa, samoin kuin ilmastokriisiin liittyvässä keskustelussa. Yksilön merkitystä korostetaan

yksilökeskeisessä yhteiskunnassa, mutta on kiinnostavaa nähdä, kuinka toimijuutta lapsille tarjotaan aineistossamme.

3.2 Kestävyys ja ekososiaalinen sivistys ilmastotoimijuudessa

Kestävä kehitys laajuudessaan tarjoaa monenlaisia toimintamahdollisuuksia ja tukee kestävää toimintaa kaikilla elämän osa-alueilla. Kestävää kehitystä yksilökeskeisempi käsite on kestävä elämäntapa. Se keskittyy yksilön mahdollisuuksiin valita omassa elämässään kestäviä vaihtoehtoja ja sen myötä omalla toiminnallaan vaikuttaa kestävämpään tulevaisuuteen. Molemmille termeille on paikkansa ja molemmat termit sisältyvät tutkimuksessamme ilmastotoimijuuteen. Keskitymme erityisesti ilmastokriisiin ja ympäristön suojeluun lasten toimijuuden näkökulmasta, joten kaikki kestävä kehityksen osa-alueet eivät ole yhtä paljon esillä tutkimuksessamme. Puhuessamme tässä tutkimuksessa yleisesti ilmaston ja ympäristön suojelusta, käsittämme sen kattavan niin kestävä kehityksen, kestävä elämäntavan kuin ekososiaalisen sivistyksen mukaisen toiminnan.

Koska perusopetuksen opetussuunnitelmassa (2014) kestävä kehitys ja kestävä elämäntapa ovat ilmaston hyväksi toimisen perustana, hyödynnämme näitä käsitteitä ja niiden sisältöjä tutkimuksessamme. Alakoulussa osana opetusta käytetään paljon myös lastenkirjallisuutta ja lukemiseen kannustetaan myös koulun ulkopuolella. Kestävä kehityksen teemat ovat hyvin laajat ja monipuoliset, ja kirjallisuus on yksi mahdollinen kestävä kehityksen ajatusmalleille ja toiminnalle tilaa antava kulttuurin muoto. Koska aineistomme painottuu suomenkielisiin lastenkirjoihin ja suomalaiset lapset ovat oletetusti kirjojen suurin lukijakunta, on suomalainen peruskoulu ja sen linjattu arvopohja perusteltu kiinne kohta tutkimuksemme ilmastotoimijuuden taustojen määrittelylle. Tavoitteenamme on, että tekemästämme kirjallisuuden tutkimustyöstä olisi erityisesti hyötyä opettajille ja ilmastokasvatusta tekeville, joten kiinnkohdat suomalaiseen koulumaailmaan ovat tärkeitä.

Värrin (2018) on perehtynyt tarkemmin kasvatuksen kysymyksiin nykyisen eko- ja ilmastokriisin aikakaudella. Hän painottaa, että kasvatuksessa tavoitteena tulisi olla kasvattaa lapsia kohti kestävä maailmaa, eikä toisintaa ylikulutuksen ja ympäristön kannalta kestävämmän elämäntavan malleja. Tämä edellyttää

kuitenkin syvempää keskustelua ja pohdintaa siitä, mitä kohti haluamme lapsia kasvattaa ja millaista tulevaisuutta tavoittelemme. Värri kritisoi voimakkaasti nykyisenkaltaista uusliberalistista sekä teknologiakeskeistä maailmankuvaa, jossa yksilökeskeisyys, kilpailu ja luottamus ihmisen kaikkivoipaisuuteen ratkaista teknologialla teknologian luomat ongelmat ovat elämämme perusta. Keskeisenä ratkaisuna Värri näkee irrottautumisen fossiilisista polttoaineista, mutta samalla se on myös iso haaste ja edellyttää nykyisen elämäntapamme perustavanlaatuisista muuttamista. Myös Salminen ja Vadén (2013) esittävät vastaavanlaisen näkemyksen siitä, että fossiilisten polttoaineiden käytölle perustuvaa elämäntapaamme tulisi tarkastella uudelleen siten, että eettisen luontosuhteen olisi oltava kestävän yhteiskunnallisen olemisen perusta.

Termiä ”kestävä kehitys” käytetään laajasti koulun kontekstissa, mutta se on vakiintunut termi myös arjessa ja yleiskielessä. Se kattaa löyhästi mutta laajasti kaiken ekologisen, taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen toiminnan kestävämmän tulevaisuuden puolesta. Käsitteelle ei kuitenkaan ole yhtä määritelmää, joka olisi yleisesti tunnettu ja tunnustettu. Tutkimuksessamme käsitämme kestävän kehityksen pitkälti YK:n viimeisimmän kestävää kehitystä edistävän Agenda 2030 tavoiteohjelmassa kirjattujen raamien mukaan (Yhdistyneet kansakunnat 2015).

Kestävän kehityksen käsitteen juuret ovat Brundtlandin komission laatimassa *Our Common Future* -raportissa (World Commission on Environment and Development 1987), jota edelleen pidetään kestävän kehityksen peruskirjana. Raportissa määritellään laajasti arvo- ja asennemuutoksia, joita kestävä kehitys vaatii, ja lisäksi käytännön toimia, jotta kehitys maapallolla tyydyttää nykyisten sukupolvien tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien elinolosuhteita. Brundtlandin raportti lisäsi pontta myös YK:n järjestämälle Earth Summit -ilmasto- ja kehityskonferenssille vuonna 1992. Konferenssin tuloksena julkaistiin ensimmäinen konkreettinen kestävän kehityksen tavoiteohjelma Agenda 21, joka sai vuonna 2015 jatkoa uuden Agenda 2030 -ohjelman muodossa. Ohjelma on voimassa vuoteen 2030 asti.

Agenda 2030 sisältää 17 eri tavoitetta, jotka kaikki omilla osa-alueillaan edistävät kestäväää kehitystä. YK:n huippukokouksessa esitelty julkaisu uuden tavoiteohjelman tavoitteista korostaa, että kaikki toiminta on toteutettava kestävyuden periaatteilla, mutta tärkein yksittäinen tavoite on köyhyyden ja

nälänhädän poistaminen. Ne ovat visuaalisessa esitystavassa tavoitteet numero 1 ja 2 (Kuvio 1). Tavoitteiden ei ole tarkoitus olla tärkeysjärjestyksessä visuaalisessa esitystavassa, vaan ne esitellään rinnakkain erikseen ratkaistavissa olevina osaongelmina. Köyhyys ja nälänhätä tuodaan kuitenkin esille ensimmäisenä ja tärkeimpänä kehityskohteena myös virallisessa huippukokouksessa esitetyssä dokumentissa (Desa 2016).

KUVIO 1. Agenda 2030:n 17 maailmanlaajuista kestävän kehityksen tavoitetta (Yhdistyneet kansakunnat 2015).

Sitran riippumaton Kestävän kehityksen asiantuntijapaneeli (2016) esitti oman ehdotuksensa merkittävimmistä painopisteistä hallitukselle ennen virallista Valtioneuvoston laatiman toimeenpanosuunnitelman julkaisua. Suomen tärkeimmät kehityskohdat asiantuntijapaneelin näkökulmasta on koottu artikkelissa viideksi tavoitekokonaisuudeksi (Furman ym. 2016).

Asiantuntijapaneelin ehdotuksessa lähdetään liikkeelle ympäristön merkityksestä terveyden ja hyvinvoinnin perustana. Elämä on koettava hyväksi ja merkitykselliseksi ilman ympäristöhaittojen aiheuttamista, jolloin merkitykselliseksi nousee yhdenvertaisuus ja osallisuus kestävän yhteiskunnan rakennusaineena. Ympäristöhaittojen pienentäminen vaatii lisäksi sosiaalisesti oikeudenmukaista energia- ja luonnonvarareformia, jolloin talouden mahdollinen kasvu ei aiheuta kasvavia ympäristöhaittoja, vaan talous kasvaa kestävästi.

Näiden tavoitteiden toteuttamiseksi on myös uudistettava työ- ja talousajattelua siten, että talouden kasvu ei ole tavoite vaan keino tuottaa kestävästä hyvinvointia.

Lopuksi asiantuntijapaneeli muistuttaa kaikkien toiminnan tasojen merkityksestä, yksilöstä globaaliin maailmanyhteisöön asti. Kestävä kehitys ei toteudu ainoastaan oppineiden kirjoituksilla tai tavoitteilla, vaan kaikki yhteisön jäsenet on saatava osallisiksi ja toimijoiksi kestävä kehityksen edistämiseksi. Suomen valtioneuvoston toimeenpanosuunnitelmassa painopisteiksi päätyivät lopulta hiilineutraali ja resurssiviisas Suomi sekä yhdenvertainen, tasa-arvoinen ja osaava Suomi.

Sekä asiantuntijoiden suosituksessa että hallituksen päättämissä painopisteissä korostetaan yhdenvertaisuutta sekä koko yhteisöltä vaadittua panosta kestävä kehityksen tavoitteisiin sitoutumiseen. Ainut koulutukseen ja kasvatukseen viittaava tavoite on koulutuspaikan takaaminen, joka ei liity koulutuksen sisältöön tai arvopohjaan mitenkään. Meistä on arveluttavaa, että tavoite 4 ”hyvä koulutus” on jätetty Suomen toimeenpanosuunnitelman ulkopuolelle. Koulutuksen ja kasvatuksen sisältöjen ja arvojen ohjauksella Suomessakin kestävä kehityksen ja kestävä elämäntavan tavoitteet saataisiin laajemmin yhteiskunnan yhteisiksi tavoitteiksi, jolloin kestävä kehityksen suuntaava toiminta kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla olisi johdonmukaisempaa ja perusteltua. Koulutuksen merkitystä tavoitteiden täyttymisessä korostaa myös Unescon perustama kasvatuksellisista kestävä kehityksen tavoitteista huolehtiva Education for Sustainable Development -organisaatio. Kestävä kehityksen ja kestävä elämäntavan tavoitteiden täyttämiseksi laajemmin yhteisöjen ja valtion tasolla vaaditaan perusopetuksen vahvaa panosta, joka vaikuttaa koko maan toimintakulttuureihin ja tulevaisuuden suuntaan.

Virallista Agenda 2030 -esitysmallia ovat julkisesti kritisoineet Rockström ja Pavan Sukhdeev (2015) sen sektoroidun ajattelumallin vuoksi. Alkuperäisessä esitysmallissa sosiaalinen, taloudellinen ja ekologinen kehitys esitetään erillisinä itsenäisinä kokonaisuuksina. Rockström ja Sukhdeev esittävät uudenlaista ajatusta siitä, miten kestävä kehityksen tavoitteiden tulisi olla järjestelty pyramidimalliin kestävyysajattelun hierarkian mukaisesti, jolloin planetaaristen rajojen perustan on oltava kaiken kehityksen pohjalla. Perustan varmistamiseksi pyramidin pohjalla on planetaariset tavoitteet. Ne kattavat tavoitteet 6, 13, 14 ja 15 eli puhtaan veden riittävyyden varmistamisen, ilmastoteot, sekä

maanpäällisen ja vedenalaisen elämän suojelun. Näiden planetaaristen rajojen sallimissa puitteissa voidaan siirtyä seuraavalle tasolle, joka sisältää inhimillisen kehityksen tavoitteet. Vasta pyramidin ylimmällä tasolla kestävyysajattelun hierarkiassa ovat talouteen liittyvät tavoitteet.

Rockströmin ja Sukhdeevin (2016) esityksen mukaan planetaaristen kestävä kehityksen tavoitteiden tulee olla etusijalla, ja ne ovat myös niitä tavoitteita, joita me ilmastotoimijuuden tutkimuksessamme pyrimme tavoittamaan. Nämä tavoitteet linkittyvät suorimmin ilmaston ja ympäristön suojeluun, ja ovat myös lapsille helposti ymmärrettävissä sekä omaan kestäväan elämäntapaan konkreettisesti sijoitettavissa. Myös Salonen (2014) on luonut ekososiaalisen sivistyksen hyvinvointiparadigman hierarkian, jossa integroituminen alkaa ekologisten kysymysten ensisijaisuudella samalla tavoin kuin Rockströmin ja Sukhdeevinkin nostavat etusijalle elämän kannalta välttämättömät planetaariset resurssit. Vasta näiden resurssien jälkeen olisi aiheellista kiinnittää huomiota inhimilliseen elämään ja talouteen.

Ekososiaalinen sivistys on kestäväan elämäntavan ja kestäväan kehityksen tavoin noussut laajemmin kasvatuskentällä tietoisuuteen, kun se sisällytettiin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin. Ekososiaalseksi sivistykseksi kutsutaan sitä tavoiteltua elämäntyyliä, jota kohti kestäväan kehityksen ja kestäväan elämäntyylin tavoitteilla, transformatiivisella oppimisella ja uudenaikaisilla ajattelu- ja toimintamalleilla pyritään. Arto O. Salosen ja Marjatta Bardyn (2015) artikkeli kokoaa ekososiaalisen sivistyksen olemuksen, haasteet ja hyödyt. Erityisesti artikkelin ilmaus ”hyväan elämään yhden maapallon rajoissa” määrittelee ekososiaalisen sivistyksen ajatuksen.

Ekososiaalinen sivistys ei kuitenkaan toteudu ainoastaan lupauksilla ja yksittäisillä ympäristöä suojelevilla tavoitteilla. Salosen ja Bardyn (2015, 10) mukaan edellytys ekososiaaliseen sivistykseen on hahmotus ilmiöiden ja tapahtumien yhteyksistä ja toisaalta katkoksista, sekä kytköksistä ja kytkeyttömyyksistä toisiinsa, sillä ilmastokriisissä ja kestävämmän elämäntavan toteuttamisessa on kyse systeemisestä kokonaisuudesta. Elämäntapaan ja kulttuuriin vaikuttamaan pyrkivät teemat, kuten myös ekososiaalinen sivistys, vaativat toimia arkisissa valinnoissa, linjatuissa kasvatustavoitteissa ja niiden toteuttamisessa sekä poliittisessa päätöksenteossa.

Yksilön toimijuus nousee keskiöön, kun yksilöltä odotetaan arjen valintoja kestävämmän tulevaisuuden puolesta. Ekososiaalisen sivistyksen yksilötason toiminnassa on otettava huomioon asetelma liberaalin subjektin ennakkoletuksesta ja toimijuudesta. Nämä tarjotut arjen valinnat eivät ole saatavilla koko väestölle Suomessa, saati koko maailman väestön tasolla. Vaikka Euroopan unionin tasolla luokkataustoja on pyritty häivyttämään, on luokkaerot edelleen olemassa (Saari 2010). Keskiluokan määritelmiä on useita erilaisia, mutta esimerkiksi OECD:n määritelmän mukaan keskiluokkaan kuuluvien tulot ovat yli 75 prosenttia, mutta alle 200 prosenttia väestön mediaanituloista (OECD 2019). Suomen väestöstä keskiluokkaan kuuluu 68 prosenttia, kun taas matalatuloisiin kuuluu 26 prosenttia (Haavisto 2018). Huomionarvoista on kuitenkin se, että köyhissä kotitalouksissa asuvien lasten määrä on viime vuosina kasvanut (Kallio & Hakovirta 2020). Keskiluokkaisuuden oletus ja kulutusyhteiskunnan arvot jättävät huomioimatta, ettei kaikkien tulotasolla pysty saavuttamaan yhteiskunnan normeja. Esimerkiksi yhdenlaisina ilmastotoimina tarjotut kompensatiomaksut perustuvat ajatukseen, että omaa kulutustaan voi kompensoida rahalla (Unit 2019). Yksilöltä odotetaan kestävämpää ostokäyttäytymistä, joka käytännössä tarkoittaa usein veroista ja tuista johtuen kalliimpien tuotteiden valitsemista.

Ekososiaalista sivistystä ei kuitenkaan saavuteta pelkillä yksilön toimilla vaan niiden kytkeytymisellä systeemiseen muutokseen. Arjen valintoja ja arvoja voidaan opetella esimerkiksi koulussa, mutta ennen kaikkea on korostettava Salosen ja Bardyn (2015) artikkelissakin esittelemää ihmistenvälisyyttä, jolloin yksilöistä muodostuu yhteisöjä ja yhteistoimintaa, joka mahdollistaa laajempaa systeemin muutosta ja ympäristölle kestävämpiä toimintatapoja. Ihmistenvälisyyden yksi merkittävä muoto on ylisukupolvinen vastuu. Ylisukupolvisuudella tarkoitamme sukupolvelta toiselle siirtyvää perintöä. Tämä sosiaalinen perintö, joka yleensä periytyy vanhemmilta ja muilta läheisiltä lapsille, välittää arvoja, asenteita ja käyttäytymismalleja sukupolvelta toiselle (ks. Kärkkäinen 2004, Keltikangas-Järvinen 2006). Näemme ilmastokriisin sukupolvien yhteistyössä olevan tarvetta yhteisille arvoille ja sen myötä liittoutumiselle ilmaston hyväksi yli sukupolvirajojen. Yhteisöt ja ihmistenväliset toimet vaikuttavat pidemmällä aikavälillä laajemmin esimerkiksi yleisiin tapoihin

toimia sekä poliittiseen päätöksentekoon. Näin ollen ylisukupolvisuus tukee myös pidemmän aikavälin tavoitteita ilmastokriisin hidastamisessa.

3.3 *Ekososiaalinen transformatiivinen oppiminen*

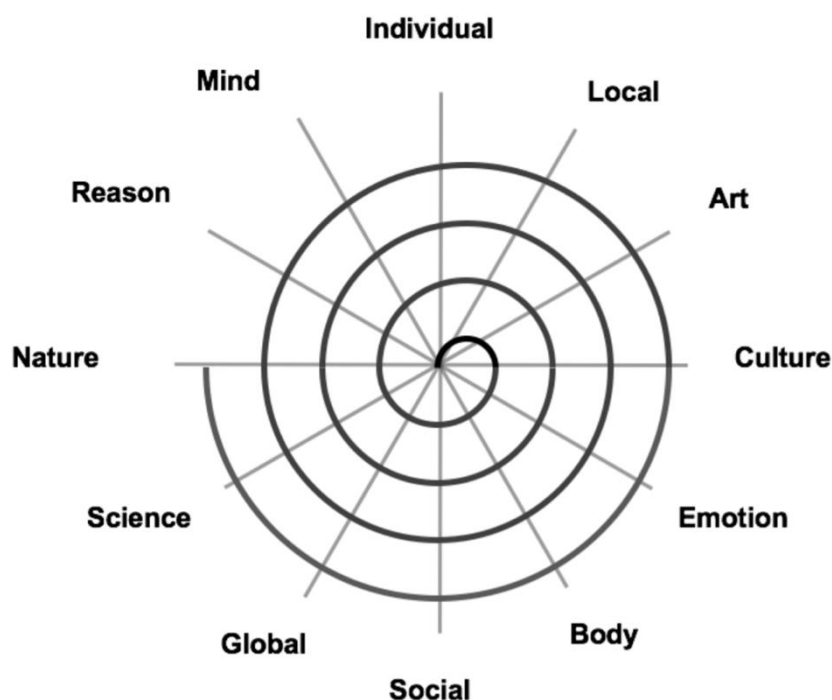
Ekososiaalisessa transformatiivisessa oppimisessa pyrimme tavoittamaan transformatiivisesta oppimisesta erityisesti ne piirteet, jotka kannustavat systeemiseen ajatteluun ilmaston ja ympäristön hyväksi ekososiaalisen sivistyksen näkökulmasta. Systeemiajattelun lisäksi on merkityksellistä millaiseen ilmastotoimijuuteen oppiminen kannustaa. Jos ekososiaalista transformatiivista oppimista on tapahtunut, toiminta muovautuu kriittiseksi ja vallitsevia valtarakenteisiin kriittisesti suhtautuvaksi aktiiviseksi ilmastotoiminnaksi.

Transformatiivinen oppiminen on muovautunut aikuiskasvatuksen kentällä, ja ensimmäisiä teorioita siitä on esittänyt Mezirow (1978). Hänen mukaansa transformatiivisessa oppimisessa on nimensä mukaisesti kyse siitä, että oppiessaan ihminen muuttuu kokonaisvaltaisesti, kun hänen maailmankuvansa ja käsityksensä muokkautuvat uuden tiedon valossa. Ilmastokasvatuksessa transformatiivinen oppiminen on tunnistettu tarpeelliseksi, jotta pysyviä ja sisäisestä motivaatiosta lähteviä muutoksia pystytään saavuttamaan (Tolppanen, Aarnio-Linnanvuori, Cantelli & Lehtonen 2017).

Sterling (2010a) yhdistää transformatiivisen oppimisen ilmastokriisistä oppimiseen ja yksilön toimintaan opitun kautta. Hänen kuvaamassaan kolmivaiheisessa oppimisen prosessissa ensimmäiset teot alkavat kognitiivisesta tiedosta, jonka avulla opitaan tekemään asioita kestävämmiin, esimerkiksi opitaan lajittelemaan roskat paremmin. Toisessa vaiheessa metakognition myötä opitaan tekemään uusia kestävämpiä tekoja, eikä enää vain muokata ennalta tehtyä. Esimerkiksi valitaan kaupasta tuotteita, joiden kierrättäminen on mahdollisimman tehokasta. Kolmannessa vaiheessa episteeminen, eli transformatiivinen oppiminen, mahdollistaa koko teeman hahmottamisen ja näkemisen kokonaisuutena. Tällöin yksilö pystyy ymmärtämään kierrättämisen koko ketjun, sen poliittiset, ekonomiset ja globaalit merkitykset ja myös ongelmat.

Kokonaisuuden ymmärrystä eri näkökulmista kutsutaan myös systeemiajatteluksi (*systems thinking*) ja siinä korostetaan

vuorovaikutuksellisuuden, sidosteisuuden ja keskinäisriippuvuuksien merkitystä (Sterling 2010b; Peters 2014). Systeemiajattelua pyritään saavuttamaan transformatiivisen oppimisen keinoin ottaen huomioon ilmiöiden ja kokonaisuuksien monitieteellisyys. Ympäristö- ja kestävyyskasvatuksessa vuorovaikutuksellista kokonaisuutta on pyritty hahmottelemaan kaaviolla (Kuvio 2), jossa yksilö ja yhteisö, paikallinen ja maailmanlaajuinen, taide ja tiede, kulttuuri ja luonto, tunteet ja järki sekä keho ja mieli kuvataan kaikki yhtä tärkeiksi keskinäisriippuvuuksien osakokonaisuuksiksi (Lehtonen, Salonen, Cantell & Riuttanen 2018). Ympäristö- ja kestävyyskasvatuksessa tätä systeemistä ajattelua kohti pyritään monialaisilla oppimiskokonaisuuksilla ja tieteiden välisten yhteyksien ja yhteistyön esiin nostamisella. Transformatiivinen oppiminen on tärkeä osa systeemiajattelun kehittymistä ja vaikuttaa osaltaan siihen, että tiedot ja taidot siirtyisivät myös käytännön tasolle ja toiminnaksi.

KUVIO 2. Vuorovaikutuksellisuuden, keskinäisriippuvuuksien ja sidosteisuuden ymmärtäminen yksilön oppimisessa (Lehtonen ym. 2018)

Kognitiivisella ja metakognitiivisella tasolla opitut ja käytäntöön laitettut muutokset eivät ole riittävän tehokkaita toimia ihmiskunnan ja nykyisen ilmastomme

pelastamiseksi (Järvensivu 2019, 73), vaikka näiden kahden oppimisen tason myötä yhteiskunnassamme on tapahtunut paljon hyviä muutoksia kestävämpään suuntaan. Tolppasen, Aarnio-Linnanvuoren, Cantellin ja Lehtosen (2017) mukaan on yhtä lailla ongelmallista tarjota kasvatuksessa yksilölle ja yhteisölle valmiita ratkaisuja ja toimintatapoja, sillä tulevaisuus on epävarma, eikä ratkaisujen toimivuus välttämättä ole enää pätevää uuden tiedon lisääntyessä. Ilmastokasvatuksessa onkin tärkeää panostaa lapsen ajattelun taitojen, itseohjautuvuuden, tulevaisuusajattelun sekä muutosvalmiuden kehittämiseen transformatiivisen oppimisajattelun mukaisesti (ks. myös Corcoran, Weakland & Wals 2017). Myös Haanpään ja af Ursin (2020) mukaan lasten osallisuuden vahvistaminen ympäristön hyväksi vaatii syvään juurtuneiden toimintakäytäntöjen muuttamista.

O'Brien, Selboe ja Hayward (2018) ovat tutkineet lasten ja nuorten ilmastoaktivismia, joka on toimijuuden ja yksilön omien valintojen konkretisoija. Tutkimuksensa pohjalta he ovat jaotelleet lasten ja nuorten ilmastoaktivismin kolmeen erilaiseen malliin, jotka eroavat toisistaan toimintatapojen sekä tavoitteiden suhteen, mutta eivät ole selvärajaisia ja toisiaan poissulkevia. Nämä ilmastoaktivismin eri mallit ovat maltillinen toisinajattelu (*dutiful dissent*), radikaalimpi toisinajattelu (*disruptive dissent*) ja vastakulttuurillinen toisinajattelu (*dangerous dissent*).

Maltillisen toisinajattelun keskeisenä pyrkimyksenä on nykyisten ja vallitsevien olosuhteiden rajoissa muuttaa lakeja ja politiikkaa ympäristöystävällisemmäksi. Aktivismin keinoina voi olla muun muassa osallistuminen politiikkaan tai yhdistys- ja järjestötoimintaan ja osallistumisen kautta ajaa ympäristön kannalta kestävämpiä tavoitteita ja ratkaisuja. Maltillisen toisinajattelun etuna on, että nuori ymmärtää, kuinka tämänhetkiset instituutiot ja järjestelmät toimivat. Maltillinen toisinajattelu selkeyttää myös sitä, millä tahoilla valta on hallussa olemassa olevan järjestelmän sisällä. Heikkoutena tässä aktivismin muodossa on kuitenkin se, että nuori saattaa sitoutua niin hyvin vallitsevaan järjestelmään ja rakenteisiin, että kestämaton nykytilanne näyttäytyykin normaalina.

Radikaalimpi toisinajattelu kritisoi vallitsevia normeja ja poliittista tapaa toimia ympäristön kannalta kestävämmällä tavalla. Keskeisenä aktivismin muotona on vastustaminen väkivallattoman kansalaisaktivismin keinoin, kuten

järjestämällä ja osallistumalla mielenosoituksiin. Radikaalimman toisinajattelun vahvuutena on tiedon ja sitoutumisen lisääntyminen, joissa korostuvat oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus. Tässä aktivismin muodossa keskitytään ilmastokriisin taustalla oleviin syihin tarjoten samalla uusille toimijoille tilaa ja ääntä. Riskinä radikaalimmassa toisinajattelussa on vastakkainasettelun edistäminen vaihtoehtoisten toimintatapojen kehittämisen sijaan.

Kolmas O'Brienin ja kumppaneiden (2018) tutkimuksen lapsilla ja nuorilla esiintyvä ilmastoaktivismin muoto on niin sanottu vastakulttuurillinen toisinajattelu, joka luo uusia ja vaihtoehtoisia tapoja muuttaa vallitseva valta-asetelma mobilisoiden kansalaisia uusiin normeihin ja arvoihin. Aktivismin keinona on esimerkiksi luoda vaihtoehtoinen paikallinen rahayksikkö, joka ei ole sidoksissa olemassa olevaan rahoituslaitokseen, ja siten erottautua muusta yhteiskunnasta. Vastakulttuurisen toisinajattelun vahvuutena on toteuttamiskelpoisten vaihtoehtojen demonstroiminen sivuuttaen olemassa olevat järjestelmät. Tämä saattaa kuitenkin johtaa siihen, että luodaan edistyksellinen rinnakkainen järjestelmä, joka ei kuitenkaan haasta vallitsevaa olotilaa tai tuleekin valjastetuksi nykyisen kaltaisen toiminnan ylläpitämiseen.

Nämä ilmastoaktivismin muodot on suunnattu selkeästi vanhemmille lapsille ja nuorille kuin mikä aineistomme kohdeyleisö on, mutta toimijuuden erilaisten mallien soveltamisessa koemme, että O'Brienin ja hänen työtoveriansa tutkimuksen päätelmät antavat tukea aineistomme analysointiin. Ilmastoaktivismin kolmijako perustuu vahvasti rationaaliseen toimijuuteen, jolloin tiedot ja taidot korostuvat. Aktivismin muotojen taustalla tunnistetaan tunteiden osallisuus onnistumisen kokemuksiin ja toivon vahvistumiseen, mutta tunteiden merkitys jää toimijuudessa taka-alalle. Lasten ilmastotoimijuutta määritellessä tunteilla on merkityksellinen rooli, joten sitä ei voi jättää ilmastotoimijuutta tutkittaessa huomiotta.

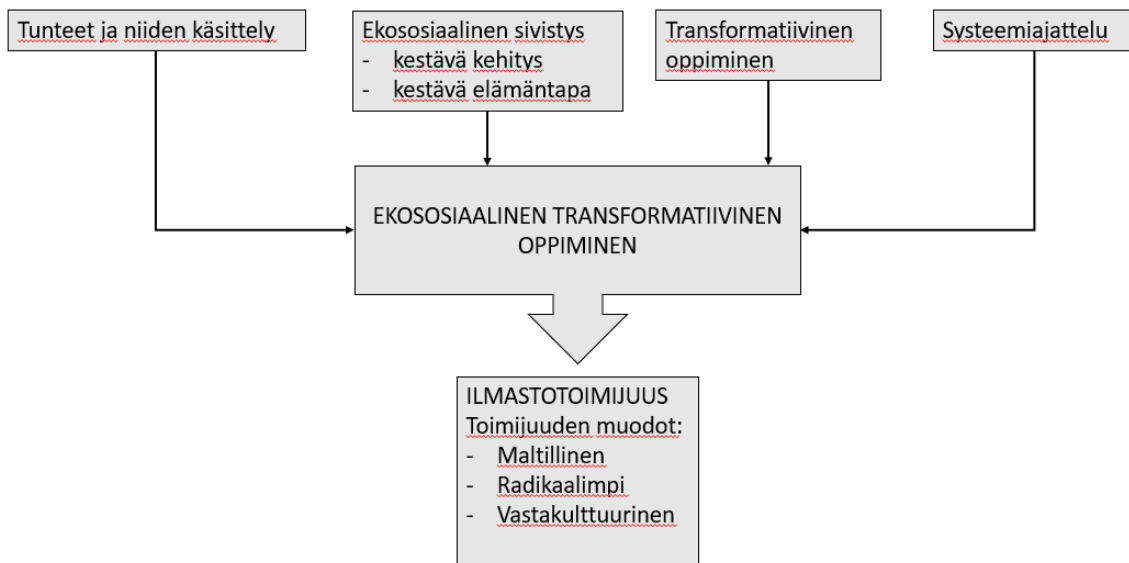
Ilmastoahdistusta ja siitä selviytymistä erityisesti tunteiden ja kasvatuksen näkökulmasta on suomalaisessa tutkimuksessa käsitelty laajasti ja ansiokkaasti (Pihkala, Cantell, Jylhä, Lyytimäki, Paloniemi, Pulkka & Ratine, 2020; Pihkala 2019; 2017). Tutkimuksien mukaan toivon tunteen säilyttäminen on ratkaisevassa asemassa ilmastotoimien onnistumisen ja ihmisten henkisen hyvinvoinnin kannalta kaikissa ikäluokissa. Erityisen tärkeää on panostaa ja kiinnittää huomiota lasten henkiseen hyvinvointiin ja tunteiden käsittelyyn.

Pihkala kertoo haastattelussaan (Yle Radio Suomi 2021), kuinka lapsen tunteiden ja ajatusten kuuleminen ja vahvistaminen on tärkeää, ja tämä tukee tunnetaitojen harjoittelua. Tunnetaitojen lisäksi lasten kanssa tulisi harjoitella käytännön taitoja, joita ovat esimerkiksi ilmastoystävällisten asioiden edistäminen omalla paikkakunnalla ja kansalaisvaikuttaminen. Keskeistä Pihkalan mukaan on yhdessä tekeminen, joka voimaannuttaa ja antaa kokemuksen, että voimme tehdä ainakin jotakin. Tämä puolestaan lieventää ahdistuksen tunteita.

Psykologi Maija Ojala (2012ab) on tutkinut lasten tapoja toimia ilmastokriisin aiheuttamien tunteiden kanssa. Tutkimuksissaan hän on tutkinut lasten ja nuorten toimintamekanismeja liittyen ilmastokriisin herättämiin tunteisiin ja ilmastonmuutosta hidastavaan toimintaan. Ojala jakaa toivokäsitykset ei-rakentaviin ja rakentaviin käsityksiin, joiden vaikutuksesta yksilö toimii. Käsitykset voivat toimia myös rinnakkain ja vaikuttaa eri lailla erilaisiin yksilöihin. Tärkeimpänä rakentavana toimintakeinona erityisesti lapsilla ja nuorilla Ojala pitää merkityksiin ja merkityksellisyyteen keskittyvää toimintaa (*meaning-focused coping*). Omien tunteiden, arvojen, tavoitteiden sekä kestäväen elämäntavan yhteisten merkitysten tiedostaminen, sanoittaminen ja toiminta vahvistavat positiivisia tunteita. Keskittyminen oman elämän pieniin valintoihin auttaa näkemään niiden merkitykset osana suurempaa kokonaiskuvaa. Ei-rakentavissa toimintakeinoissa ilmastokriisiä vähätellään, omia vaikutusmahdollisuuksia ei pidetä merkittävänä ja ilmastokriisipuheesta pyritään etäännyttämään. Lapset päätyvät ei-rakentaviin vältteleviin toimintatapoihin useammin, koska heillä ei ole vielä riittävästi kognitiivisia taitoja kehittää muita mekanismeja.

Opettajat ja muut kasvattajat voivat kuitenkin tukea lapsia rakentavien toimintatapojen löytämisessä. Ilman tunteiden hallintaa ei tavoiteta sellaista toiminnan tasoa, jossa tiedot ja taidot pääsisivät oikeuksiinsa. Ojala (2012b) korostaa tutkimuksessaan aikuisten merkitystä lasten tukijoina toivon ja tunteiden hyödyntämisessä. Tietojen ja taitojen tarjoamisen lisäksi lapsia ja nuoria on rohkaistava etsimään taiteesta ja kirjallisuudesta maailmoja, joissa pystytään kuvittelemaan ja luomaan vaihtoehtoisia todellisuuksia ja tapoja toimia. Saduista voidaan oppia kognitiivisia tietoja, mutta ne mahdollistavat myös oman elämän pohtimisen suhteessa tarinoiden tapahtumiin, auttavat tunteiden tunnistamisessa ja tutustuttavat erilaisiin ilmastoteemoihin. Kyky kuvitella, ideoida ja olla avoin

erilaisille vaihtoehdoille on tärkeä osa ilmastokriisin kokonaisvaltaisessa, mutta toiveikkaassa käsittämässä.

KUVIO 3. Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen ulottuvuudet

Ajattelemme, että ekososiaalista transformatiivista oppimista ja systeemiajattelun mukaista koko konseptin ymmärrystä on tavoiteltava pyrkimyksessä ylikulutusta vastaan jo lapsuudesta lähtien. Systeemiajattelussa rationaalisten tieteen ja järjen lisäksi korostetaan mielen ja tunteiden yhtäläistä merkitystä ympäristö- ja kestävyyskasvatuksessa (Lehtonen ym. 2018). Niinpä O'Brienin ja kumppaneiden (2018) aktivismin rationaalisen toimijuuden lisäksi meidän on tutkimuksessa keskityttävä huomioimaan tunneperustaiset strategiat osana ekososiaalista transformatiivista oppimista ja ilmastotoimijuutta. Ekososiaalisessa transformatiivisessa oppimisessä yhdistyy monet oppimisen ulottuvuudet, sillä ilmastokriisi ja siihen liittyvät muut ilmiöt ovat laajoja kokonaisuuksia, ja niiden puolesta toimiminenkin edellyttää laajasti ilmiöstä oppimista (Kuvio 3).

3.4 Lastenkirjallisuuden historia ja tilat

Kehitys lasten ja nuorten kasvatuskäsityksissä 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa on ollut edellytys lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehitykselle (Ihonen 2003). Lastenkirjallisuus ei ole oma tekstilajinsa, vaan se on alusta asti sisältänyt

aikuisille suunnatun kirjallisuuden tavoin yleisesti kirjallisuudessa tunnistetut päälaajat: proosa, lyriikka ja draama (Rättyä 2012). Ihosen (2003) mukaan kirjallisuudella on pyritty kasvattamaan kansalaisuuteen ja uskontoon, mutta myös mielikuvituksellinen lähestymistapa ja lasten kunnioitus ovat tulleet osaksi lapsille suunnattua kirjallisuutta vähitellen. Lastenkirjallisuus on kehittynyt tärkeäksi kirjallisuuden osaksi ja on monipuolisuudessaan tasavertainen muiden kirjallisuuden lajien kanssa. Rättyä (2012) kuvaa, miten erilaiset painotukset ja kontekstit määrittelevät kirjallisuuden lajeja. Usein lajit voivat olla päällekkäisiä ja toimia limittäisinä lajittelun muotoina, riippuen kulloisestakin näkökulmasta. Esimerkiksi laajasti ottaen puhutaan lastenromaaneista, mutta tarkemmin lastenkirjallisuuden lajien jako voi olla sukupuolitettu jaottelu tyttö- ja poikakirjoihin tai fiktiivisyyden asteella määriteltynä tietokirjat, elämäkerrat, arkirealistiset kirjat, sadut ja esimerkiksi fantasiakirjat. Kirjallisuutta voidaan jaotella myös kirjallisuuden muodon ja rakenteen perusteella esimerkiksi helppolukuisiin kirjoihin, novelleihin ja sarjakuviin.

Tutkimuksemme kannalta kiinnostusta herättää Päivi Heikkilä-Halttusen (2011) kuvaama lastenkirjallisuuden kehitys 1960–1970-luvulla. Lapsikuvan muutos holhottavista ja kykenemättömistä lapsista muuttui kyvykkäiksi itsenäisiksi toimijoiksi 1960-luvun loppupuolelta alkaen, mikä heijastui myös lastenkirjallisuuteen ja ulkoisiin odotuksiin lastenkirjallisuuden sisällöistä. Lastenkirjallisuudelle asetettiin uudenlainen tavoite kasvattaa uusi aktiivinen, kriittinen ja oikeudenmukainen sukupolvi. Maailmasta ryhdyttiin jakamaan lapsille realistista ja lapsentasoista tietoa, jolla pyrittiin auttamaan heitä jäsentämään ja oivaltamaan omaa asemaansa ympäristön ja yhteisön aktiivisena toimijana. Suomalaisessa lastenkirjallisuudessa ympäristöasioiden ja lasten omien kykyjen ja vastuun esille tuovia uraauurtavia teoksia olivat Leena ja Inari Krohnin *Vihreä vallankumous* (1970) sekä Kaarina Helakisan ja Katriina Viljamaa-Rosasen *Ellivelli-karamelli* (1973). Molemmissa kirjoissa aikuiset ja aikuisten tehtaat uhkaavat lasten elinympäristöjä. *Vihreässä vallankumouksessa* kaupungin puiston paikalle suunnitellaan autotehdasta ja *Ellivelli-karamelli-kuvakirjassa* pihapiirin ainoa puu on vaarassa ja koko kaupunki saasteen vallassa. Lapset ryhtyvät molemmissa kirjoissa toimiin ja onnistuvat voittamaan aikuisten kapitalistiset tavoitteet.

Sadun illuusion rikkomista ja yhteiskunnallisten teemojen esille tuomista on käytetty reaalityodellisuuden yhdistävänä keinona jo 1970-luvun kirjallisuudessa. *Elli-velli-karamelli*-kuvakirjakin päättyy suoraan lukijalle osoitettuihin sanoihin:

”-- aurinko meille paistaa, ei anneta panna aurinkoa piiloon. Ei anneta vesien mustua eikä eläinten paeta. Pidetään maailmasta huoli.”

Clare Bradford (2003) on havainnut, että 1990-luvulla ympäristönsuojelua käsittelevässä kirjallisuudessa on yleistynyt kirjailijoiden tapa sisällyttää erityisesti kirjojen parateksteihin, kuten esipuheeseen tai jälkisanoihin, todelliset tarkoitusperänsä tai aatteensa. Nämä tarkoitusperät ovat usein selkeämmin yksilöä vastuuttavia ja maailmaa realistisesti kuvaavia, vaikka kirjojen tarinat olisivat kevyempiä ja mielikuvituksellisempia. Bradfordin mukaan tällainen yksilön toimien vastuuttaminen voi pahimmassa tapauksessa vieraannuttaa lukijaa toivottavan voimaantumisen sijasta. Hän kiinnittää huomiota yksilön vastuuttamisen ja suorien ilmastotoimien tarjoamisen ongelmallisuuteen, joka on tutkimuksemme kannalta keskeisen havainto.

Tutkimuksessamme keskitymme tämänhetkisen, vuosina 2018–2020 julkaistun lastenkirjallisuuden tapoihin käsitellä ilmaston ja ympäristön suojeluun liittyviä teemoja, kuten kestävä kehitys, monimuotoisuus ja tapoja vaikuttaa niihin. Olemme kiinnostuneita kirjallisuuden tarjoamista keinoista tukea lasten omaa ilmastotoimijuutta ja laajemmin siitä, millaisia toimijuuden tiloja kirjat tarjoavat lukijalleen. Ekokriittinen kirjallisuustutkimus on temaattisesti lähellä oman tutkimuksemme kiinnostuksen kohteita, sillä se keskittyy kirjallisuuden ympäristöllisiin merkityksiin, kuten ihmisen ja luonnon väliseen vuorovaikutukseen, luontosuhteeseen ja niitä esille tuovaan symboliikkaan (Lahtinen & Lehtimäki 2008). Tutkimuksessamme ekokriittisen kirjallisuuden tutkimus yhdistyy kasvatustieteelliseen näkökulmaan kirjallisuuden ilmastotoimijuudesta, joka vaatii ekokritiikin lisäksi pedagogista ja yhteiskunnallista taustoitusta.

Lastenkirjallisuudessa ei ole kyse lasten omasta maailmasta tai aikuisten vaikutusmaailmasta irti olevasta kokonaisuudesta. Vaikka kirjat on suunnattu lapsille, ne ovat pääosin aikuisten kirjoittamia, kuvittamia, taittamia ja kustantamia. Lastenkirjoja valitessa kirjaston valikoimaan on valitsijoina kirjaston henkilökunta, ja kirjan saattaa valita kotiin luettavaksi myös lapsen huoltaja.

Kirjoja siis lukevat lasten lisäksi myös aikuiset. Näin ollen kirjojen tarinoiden ja opetusten ulottuvilla on yhtä lailla aikuisia kuin lapsia. Lastenkirjoja luetaan kodin lisäksi myös kouluissa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (2014, 103–104) äidinkielen ja kirjallisuuden tavoitteissa tuodaan esille laajaa tekstikäsitystä, ikäkaudelle sopivan kirjallisuuden lukeminen ja tasa-arvoisuutta oppimisympäristöissä. Näihin tavoitteisiin opettajat pystyvät vastaamaan kirjastojen avulla, sillä ne ovat laaja, monipuolinen ja helposti saavutettavissa oleva laadukkaan kirjallisuuden lähde. Jo vuosiluokilla 1–2 perusteisiin on kirjattu (emt. 104–105):

”Saatavilla tulee olla paljon oppilaita kiinnostavaa kirjallisuutta ja monimuotoisia tekstejä.”

”Koulu- tai lähikirjaston toimintaan ja erilaisiin lasten kulttuuritapahtumiin tutustuminen laajentavat oppimisympäristöä luokan ulkopuolelle. Lisäksi hyödynnetään lähiympäristön ja median kulttuurista monimuotoisuutta.”

Opetussuunnitelman perusteissa kirjat esitetään osana suomen kielen ja kirjallisuuden opiskelua sekä kulttuurin ja maailmankatsomuksen laajentumista. Koemme, että kattavan kirjastojärjestelmän ansiosta lastenkirjat ovat tavoitettavissa valtaosalle Suomessa asuvista lapsista ja olemme kiinnostuneita niiden tuomista mahdollisuuksista ilmasto- ja ympäristökasvatukseen. Tutkimuksemme kannalta ei ole oleellista, missä kirjaa luetaan, sillä keskitymme kirjan itse tuottamiin tiloihin ja toimijuuden muotoihin.

Kirjallisuuden tavat puhua ovat merkityksellisiä tilan, toimijuuden ja subjektin kannalta. Tutkiessamme lastenkirjoissa tarjottua toimijuutta meidän on kiinnitettävä huomiota kirjojen tarjoamiin tiloihin. Tilalla tarkoitamme Fullerin ja Löwin (2017) kuvaamaa sosiaalista tilaa, joka on riippuvainen tilan kokijan henkilökohtaisesta suhteesta tilaan. Tiloja muovaavat yksilön henkilökohtaiset kokemukset, koetut ympäristöt ja suhteet. Käsitellessämme kirjojen tarjoamia tiloja sosiaalisen tilan lähtökohdista otamme huomioon kirjojen tilat sosiaalisena ja ympäristöstään riippuvaisena. Tilaa tutkittaessa ihmisten väliset vuorovaikutustilanteet ovat usein tärkeänä osana sosiaalisen tilan muodostumisessa. Kirjallisuutta tutkiessamme vuorovaikutusta ei kuitenkaan tapahdu ihmisten välisenä vuorovaikutuksena, joka antaa enemmän tilaa ja merkitystä kirjan tekstien ja kuvien ja lukijan muodostamalle suhteelle. Kirjan tarinan ja lukijan välisessä vuorovaikutuksessa korostuu lukijan oma toimijuus.

Olemme kiinnostuneita siitä, millaiset diskurssit vaikuttavat aineistomme tiloihin ja tarjottuihin ympäristöihin. Emme voi kuitenkaan ottaa kantaa yksilön kokemukseen tilasta, sillä kokemukset tilasta ovat aina riippuvaisia yksilön omista kokemuksista ja suhteesta tarjottuun tilaan.

Vuorisalo, Raittila ja Rutanen (2018) ovat tutkineet lasten toimijuutta päiväkodin tiloissa. Päiväkotiarjessa korostuu lapsen autonomia ja halu päästä vaikuttamaan tiloihin, joissa hän itse haluaa toimia. Kirjallisuuden ja lapsen vuorovaikutuksessa lapsen autonomia ja kiinnostus kirjaa ja sen puhetta kohtaan on merkityksellisessä asemassa tilan muotoutumisen kannalta. Puheella on myös merkitystä siinä, kuinka yksilö kokee itseensä suhtauduttavan (Kumpulainen ym. 2010). Kirjallisuudessa voidaan liittää lukijaan aktiivisen toimijan oletuksia, jolloin toimijuus saa tilaa. Toisaalta kirjoissa voi esiintyä myös passivoivaa toiminnan kohteena olemista, jolloin toiminta jää puuttumaan.

Rättyä (2018) on muotoillut Bronfenbrenneriä (1994) mukailleen erityisesti kirjallisuuden tutkimukseen soveltuvan miljöön, luonnon ja elinympäristöjen mikro-, meso- ja makrosysteemejä hahmottavan ekologisen tapahtumaympäristön analyysimallin (*ecological settings*). Eri tasoilla systeemeillä on erilaiset sosiaaliset, fyysiset ja ajalliset merkitykset ja painoarvot toiminnassa, usein kirjan päähenkilön kokemana. Mikrosysteemeissä on päivittäin tapahtuvat sosiaaliset kohtaamiset fyysisissä paikoissa, joissa vietetään paljon aikaa, kuten perhe kotona ja koulutoverit sekä opettajat koulussa. Mesosysteemeissä sosiaaliset yhteydet ovat satunnaisia ja toimintaympäristöt laajempia kokonaisuuksia, kuten kotikaupunki ja siellä tavattavat henkilöt, esimerkiksi kauppias tai roskakuski. Ajallisessa kontekstissa ajanjaksot ovat pidempiä kuin mikrosysteemeissä, esimerkiksi lapsuus tai aikuisuus. Makrosysteemeissä korostuu yksilön sosiaalinen sijainti esimerkiksi kansallisuuden, ideologian tai uskonnon kontekstissa. Fyysinen toiminta-alue on tällöin laaja, kuten kansallinen tai globaali yhteisö, ja ajanjaksot ovat pitkiä, esimerkiksi vuosisata ja vuosikymmen. Nämä elin- ja toimintaympäristöt kiinnostavat meitä, sillä ne ovat yksi tapa tulkita tiloja, joissa yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa. Kirjoilla on oma roolinsa siinä, kuinka niissä kuvataan mikro-, meso- ja makrosysteemejä ja miten yksilö niissä toimijana ilmenee. Tällä ympäristöjen jaottelulla pystymme kiinnittämään huomiota siihen, millaisissa sosiaalisissa ja fyysisissä elinympäristöissä kirjojen päähenkilöt toimivat.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

4.1 Metodologinen orientaatio

Lähestymistapamme tutkimuksen tekemiseen pohjaa feministiseen tutkimukseen ja täsmällisemmin feministiseen pedagogiikkaan. Feministinen pedagogiikka pyrkii tarkastelemaan opettamisen ja oppimistilanteiden valtaa ja hierarkkisuutta tuottavia käytäntöjä sekä tiedon poliittisuutta (Ojala 2018). Tutkimuksen ja näkökulmamme perustana käyttämämme feministinen pedagogiikka pohjaa intersektionaaliseen feminismiin, jossa tavoitteena on sukupuolikysymyksen lisäksi laajentaa huomio myös muihin epätasa-arvoistaviin ja sortaviin tekijöihin kuten luokkaan ja fyysiseen toimintakyvyttömyyteen (Saresma 2018). Näihin ominaisuuksiin liittyvien stereotyyppisten käsitysten vuoksi ihmisiä kohdellaan eri tavoilla yhteiskunnassa ja lisäksi ne vaikuttavat ihmisten toimintamahdollisuuksiin. Tässä on kyse vallasta, sillä itsestä poikkeavia kohdellaan eri tavalla kuin samanlaisia. Intersektionaalisuus ottaa huomioon, että tiedostamattomat etuoikeudet tekevät sokeiksi marginaalisille positioille ja marginalisoiduille, jolloin erilaisuuden alistaminen mahdollistuu. Saresma painottaakin, että tämän vuoksi olisi tärkeää tehdä etuoikeudet näkyväksi.

Saresman (2018) mukaan intersektionaalisuus pyrkii osoittamaan, minkälaisia asioita pidetään normeina. Huomioimalla yksilöiden ja ryhmien eroja, kuten sukupuoleen, yhteiskunnalliseen asemaan tai seksuaalisuuteen suuntautumiseen liittyviä asioita, tulee samalla tehtyä näkyväksi eroihin liittyviä valtahierarkioita ja erojen keskinäistä suhdetta. Pelkkään sukupuoleen liittyvä tarkastelu ei riitä. Suomessa neutraalina näyttäytyvä valta-asema on edelleen usein mieheydellä, valkoisuudella, heteroseksuaalisuudella ja keskiluokkaisuudella.

Ilmastokriisin hallintakeinoissa keskiluokkaisuus nousee erityisesti esille, koska kulutustottumusten muuttaminen ja kulutuksen vähentäminen ovat yksilö- ja kulutuskeskeisessä yhteiskunnassamme yksilölle tarjottu mahdollinen tapa

vaikuttaa. Valtaväestö kuuluu Suomessa keksiluokkaan (Haavisto 2018), joten niin kirjallisuudessa kuin muissakin yhteiskunnan normeja heijastavissa kulttuurisisällöissä kohdennetaan puhe ja viesti oletetulle keskiluokkaiselle lukijalle, katsojalle tai kuulijalle. Kuitenkin Suomessa on myös verrattain suuri määrä työväenluokkaan kuuluvia ihmisiä verrattuna moniin muihin länsimaihin (Erola 2010). Mielestämme lastenkirjallisuudessa on ensiarvoisen tärkeää kohdentaa tarinoita muistakin sosioekonomisista taustoista tuleville lapsille, jotta alemmasta luokkataustasta tulevat lapset eivät jää tarinoiden ja niiden kuvaamien mahdollisuuksien ulkopuolelle. Lastenkirjoissa keskiluokkisuuden oletukset voivat olla havaittavissa rivien välistä esimerkiksi mahdollisuuksina vähentää kulutusta, muuttaa tilavasta asunnosta pienempään tai vähentää yksityisautoilua ja muita kalliita liikkumismuotoja (Leino, Ahonen, Heinonen, ym. 2019).

Lastenkirjallisuuden tutkimuksessa meitä kiinnostaa tarkastella minkälaiseen toimintaan lapsia kannustetaan ilmastokriisin hillitsemiseen ja pysäyttämiseksi. Ovatko keinot liberaalin subjektin valintoja (ks. Vadén 2016) vai tarkastellaanko asiaa laajemmassa perspektiivissä? Liberaaliin subjektiuteen liittyy yksilöllinen vapaus, valinnan mahdollisuuksien lisääntyminen ja irrallisuus muiden vaatimuksista. Esimerkkejä liberaalin subjektin valinnoista, joita kirjallisuuskin saattaa tarjota, ovat muun muassa ekologisempien vaihtoehtojen ostaminen kaupasta, kierrättäminen ja valojen sammuttaminen huoneesta poistuttaessa. Vaikka yksilön valinnoilla on myös merkitystä, niiden tarjoaminen ainoaksi ratkaisuksi valtavaan kriisiin, joka uhkaa koko planeettamme elinkelpoisuutta ja yhteiskuntarauhan säilymistä, vaikuttaa meistä vähätteleviltä. Tutkimme, löytyykö kirjallisuudesta kriittisempiä ja kyseenalaistavampia näkökulmia tarkastella vallitsevaa kulutuskeskeistä elämäntapaamme. Tarkastelemme myös, käsitelläänkö aineistomme kirjoissa juurisyitä siihen, miten olemme tällaiseen tilanteeseen maailmassa päätyneet, ja miten syvästi meidän tulisikaan muuttaa tapaamme nähdä maailma (ks. Värrö 2018; Salminen & Vadén 2013)?

Vaikka tutkimuksemme keskeinen kohde on lasten ilmastotoimijuus kirjallisuudessa, samalla meitä kiinnostaa tutkia, minkälaisia oletuksia ja normeja lukijoiden eli lasten elämästä näissä kirjoissa tehdään. Intersektionaalisuuden kriittisestä näkökulmasta tavoiteltavaa on, että kirjallisuudessa olisi kuvattuna

moninaisena ja kirjavana joukkona niin ihmisiä kuin kaikkia muitakin hahmoja, joita mielikuvitusmaailmoista ammentavissa lastenkirjoissa usein esiintyy. Pesonen (2018) huomauttaa, että vaikka nykypäivänä lastenkirjojen aiheet ja henkilöhahmot ovat monipuolisia, kaikissa kirjoissa moninaisuutta ei kuitenkaan kunnioiteta. Erilaisuuden kuvaus saattaa olla tiedostaen tai tiedostamatta toiseuttavaa ja epäkunnioittavaa. Tämän huomion pohjalta on kuitenkin oletettavaa, että myös meidän aineistomme kirjoista löytyy enimmäkseen samaistumis pintaa valkoiselle, keskiluokkaisesta taustasta tulevalle cissukupuoliselle heterolapselle. Näiden yleisempien havaintojen kautta pääsemme tarkastelemaan ilmastotoimijuuteen liittyviä normeja, jotka luultavasti paljastuvat ”tekstin takaa” oletusten muodossa. Meitä kiinnostaa tutkia, kuinka saavutettavia kirjoissa tarjotut ilmastotoimet ovat erilaisille lapsille. Tähän käytämme apuna intersektionaalisen feminismin tapaa tarkastella maailmaa, ja tässä tapauksessa kirjojen luomia maailmoja.

Intersektionaalisuuden tärkeyden niin kirjallisuudelle yleisesti kuin tutkimusaineistollemme kiteyttää kirjailija Tuuve Aro (2020, 152) Kalasatama-romaanissaan mielestämme erinomaisesti: ”Se, että voi nähdä itsensä kaltaisia ihmisiä populaarikuvastoissa, kirjoissa, teatterissa ja elokuvissa tekemässä normaaleja hyväksyttäviä asioita, on sanoin kuvaamattoman tärkeä kokemus etenkin nuorelle ihmiselle ja identiteetille.”

Pesonen (2018) taas tarkastelee artikkelissaan nimenomaan lastenkirjallisuuden kasvatuksellista näkökulmaa kriittisesti feministisen pedagogiikan kautta. Lastenkirjallisuuden rooli on sekä opetuksellinen että kasvatuksellinen, mutta myös viihdyttävä. Lastenkirjallisuus osaltaan toisintaa normeja ja tapoja yhteiskunnassa sekä samalla rakentaa ja tuottaa ymmärrystämme maailmasta ja itsestämme kuten myös normeista, aatteista ja uskomuksista. Lukiessaan tai kirjoja kuunnellessaan lapsi rakentaa identiteettiään ja peilaa itseään ja ympäristöään tarinan maailmaan. Intersektionaalisuus ja feministinen pedagogiikka tarjoavat mahdollisuuden tarkastella kirjoissa esiintyviä valtasuhteita ja tutkia vahvistaako vai kyseenalaistaako kirja näitä.

4.2 Diskurssianalyysi

Analysoimme tutkimuksessamme aineistoa diskurssianalyysiin keinoin, koska olemme kiinnostuneita merkityksistä, joita lasten ilmastoteemaisessa kirjallisuudessa luodaan sanoilla ja kuvilla. Kuten Jokinen, Juhila, & Suoninen (2016) osuvasti kuvaavat, diskurssianalyysissä tärkein lähtökohta on halu tunnistaa aineistosta ihmettelyn aiheita. Erityisesti ihmettelemme ilmastotoimijuuteen liittyviä merkityssysteemejä ja pyrimme hahmottamaan millaisia sosiaalisia rakenteita ja toimijuuden tiloja sekä toisaalta jännitteitä ja ristiriitaisuuksia, tekstit ja kuvat tuottavat.

Diskurssianalyysissä keskeistä on kieli ja sen käyttö sosiaalisena toimintana. Kieli ei koostu ainoastaan yksiselitteisistä sanoista, vaan merkityksiin vaikuttaa aina kielenkäyttäjä ja sen pyrkimykset, arvot ja asenteet, vakiintuneet normit sekä rutiinit. Merkityksien lisäksi kieli vaikuttaa ympäristöönsä ja voi joko uusintaa tai muokata sitä (Pietikäinen 2020). Nojaamme omassa diskurssianalyysissämme Fairclough'n (2003) näkökulmaan, jossa hän korostaa kielellisten valintojen, kuten sanaston, tyylin ja genren merkityksiä osana diskursseja. Lastenkirjallisuutta tutkiessamme koemme, että näillä kielellisillä valinnoilla on suuri merkitys tekstien analysoinnissa. Kuvien analysoinnissa kiinnitämme yhtä lailla huomiota kuvallisessa ilmaisussa tehtyihin valintoihin. Esimerkiksi värien käyttö, kuvan suhde tekstiin, sommittelu ja kuvan esittävyys antavat erilaisia merkityksiä.

Diskurssianalyysillä haluamme paikantaa aineistostamme ilmastotoimijuuden taustalla vaikuttavaa puhetta, asenteita ja oletuksia. Ilmastokriisiin ja siihen suhtautumiseen liittyy paljon erilaisia mielipiteitä ja näkemyksiä. Keskitymme omassa tutkimuksessamme lasten ilmastoteemaisen kirjallisuuden avulla lapsille suunnattuun ja tekoihin kannustavaan puheeseen. Diskurssianalyysi kiinnittyy ympäröivään yhteiskuntaan, sosiaaliseen toimintaan ja siinä vallalla oleviin puhetapoihin (Pietikäinen 2020). Tutkimuksessamme olemme kiinnostuneita teoista, joihin lapsia kannustetaan, rakenteista tekojen takana ja miten ne vaikuttavat laajemmin ilmaston hyväksi toimimisen taustalla. Kirjoissa pystymme analysoimaan kirjoitettua aineistoa, mutta myös kuvat voivat olla merkityksellinen diskurssien välittäjä. Pyrimme tutkimaan aineistomme kirjoja kokonaisuuksina, jotka ovat myös osa laajempaa yhteiskunnallista kontekstia.

Kirjat ovat osana yhteiskuntaa, eivätkä eristäytyneinä omana maailmanaan. Lastenkirjallisuuden diskurssit peilautuvat yhteiskuntaan ja noudattavat samanlaisia merkityksenannon tapoja ympäristönsä kanssa. Yhteiskunta ja puhutavat muovautuvat jatkuvasti ja sen myötä niiden toistamat diskurssit ovat myös dynaamisia ja kontekstisidonnaisia (Pietikäinen 2020). Tutkimuksessamme esitellyt diskurssit ovat tässä ajassa ja tilassa meidän aineistosta tunnistamamme diskurssit, mutta tiedostamme, että ajan kuluessa ja yhteiskunnan jatkuvasti muuttuessa myös tunnistamiemme diskurssien suhteet muuttuvat.

Analyysimme on käytännössä kirjoissa käytetyn kielen ja kuvituksen erittelyä, jossa erittelemme erilaisia merkityssystemeja ilmastotoimijuudesta ja siihen liittyvästä puheesta. Merkityssystemien erottelussa tukeudumme teoreettiseen viitekehyskäsitykseen. Ilmastotoimijuuden eri muodoissa pohjaamme lasten ja nuorten keskuudesta tunnistettuihin ilmastoaktivismin muotoihin (O'Brien ym. 2018), jotka auttavat hahmottamaan toiminnan eri tasoja ja niiden yhteiskunnallisia merkityksiä. Tilojen (Fuller & Löw 2017) ja toimintaympäristöjen, eli kirjoissa kuvattujen ympäristöjen merkityksiä jäsentelemme Rättyän (2018) erityisesti kirjallisuuden tutkimukseen muodostamalla elinympäristöjen mikro-, meso- ja makrotasojen hahmottavalla jaottelulla. Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen kautta pyrimme tunnistamaan systeemiseen kokonaisuuden ymmärtämiseen ohjaavaa sisältöä sekä oppimisen kannalta merkityksellisten tunteiden ja tietojen tiloja. Olemme yhteiskunnallisten rakenteiden lisäksi kiinnostuneita kielellisten valintojen luomisesta mielikuvista, tunnelmista ja tunteista, sillä ne korostuvat lastenkirjallisuudessa osana kirjojen tarinoita. Etenemme merkityssystemien tunnistamisesta ja luokittelusta kohti laajempia kokonaisuuksia, joissa merkityssystemit esiintyvät laajemmissa diskursseissa.

Diskursseja käsiteltäessä niiden keskinäinen hierarkia ja valtasuhteet ovat osa analyysia. Esimerkiksi Pietikäinen (2020) kuvaa diskurssien valtataistelua selkeästi. Valtadiskurssit, eli vahvasti esille nousevat ja yleisenä totuutena tai vallalla olevana rakenteena esiintyvät diskurssit voisi kuvitella olevan helposti löydettävissä. Valtadiskurssien ongelmana on kuitenkin se, että ne ovat niin yleisesti hyväksytyjä, että niiden taustamerkityksiä voi olla vaikeaa tunnistaa ja nimetä. Valtadiskursseja vastustavia ja erilaisia käsityksiä tuottavia diskursseja kutsutaan vastadiskursseiksi. Vastadiskursseja voi olla helpompia tunnistaa,

vaikka niitä esiintyy harvemmin kuin vallalla olevia diskursseja, sillä ne kyseenalaistavat yleistä ajattelu- tai puhetapaa. Omassa tutkimuksessamme korostuu ilmastokriisistä ja sen teemoista vallalla oleva puhe ja kuinka yleinen yhteiskunnallinen puhe, instituutioiden käyttämä valta ja asenteet heijastuvat aineistomme kirjoissa ja kuinka paljon valtdiskursseja haastetaan eri keinoin.

Diskursseja tunnistaessamme on kiinnitettävä huomiota omiin ennakkoletuksiimme ja asenteisiimme. Diskurssien on oltava tunnistettavissa aineistosta ilman, että tutkijan omat arvot tai mielipiteet suuntaavat diskurssien sisältöä. Tutkimuksemme teoria ja yhtä lailla käsityksemme ympäröivästä maailmasta tukevat analyysia, mutta analyysia tehtäessä meidän on oltava tarkkana, että analyysimme on todella aineistolähtöistä, emmekä oleta tiettyjen diskurssien löytymistä vain ennakkotietojemme tai asenteidemme pohjalta.

4.3 Kirjallisuusaineiston esittely

Aineistona meillä on vuosien 2018–2020 välisenä aikana julkaistuja ilmastoaiheisia kuvitettuja lastenkirjoja. Viime vuosina ilmastoaiheisen lastenkirjallisuuden suosio on kasvanut laajemmin Pohjoismaissa (esim. Lastenkirjainstituutti 2021, 2020, 2019, 2018; Pohjoismainen yhteistyö 2020). Rajasimme tutkimuksen aineiston vuoden 2018 jälkeen julkaistuihin lastenkirjoihin, sillä kyseisenä vuotena lasten ja nuorten laajamittainen ja omaehtoinen herääminen ilmastoaktivismiin alkoi Greta Thunbergin johdolla eri puolilla maailmaa. Lisäksi saman vuoden syksyllä julkaistiin Kansainvälisen hallitustenvälisen ilmastonmuutospaneelin raportti (IPCC 2018). IPCC:n raportin keskeisen sanoman voi tiivistää kahteen keskeisimpään viestiin: 1) mikäli lämpötilan nousua ei onnistuta rajaamaan alle 1,5 asteen nousuun, ovat ilmaston lämpenemisen seuraukset aiemmin luultua vakavammat ja 2) jotta tavoitteessa onnistuttaisiin, tulisi globaalien nettohiilidioksidipäästöjen pudota nolnaan vuoteen 2050 mennessä. Nämä raportin hälyttävät tiedot saivat osakseen laajaa medianäkyvyyttä julkaisuajankohtanaan (esim. Helsingin Sanomat 2018b).

Myös Thunbergin Ruotsin valtiopäivätalon edustalla aloittama ilmastolakko sai merkittävää mediahuomiota (Ernman, ym. 2019). Yhden nuoren aloittama lakkoilu innosti lapsia ja nuoria liittymään mukaan joka perjantaiseen ilmastolakkoiluun, pääasiassa eri puolilla länsimaiden kaupunkeja (Helsingin

Sanomat 2019). Keväällä 2020 länsimaihin edenneen koronaviruspandemian myötä Fridays for Future -ilmastolakkoliike on siirtynyt sosiaaliseen mediaan, mutta on edelleen tämän tutkimuksen teon aikaan voimissaan ja löydettävissä esimerkiksi Instagramista tunnisteilla #fridaysforfuture ja #climatestrikeonline.

Koska lasten ja nuorten oma toimijuus ja aktivismi on ollut vuodesta 2018 alkaen entistä enemmän esillä, meistä on perusteltu ratkaisu tehdä aineistolle julkaisuajankohtaan liittyvä rajaus, ja jättää tätä vanhemmat kirjat tutkimuksen ulkopuolelle. Vaikka alkuvuodesta 2018 julkaistujen kirjojen tekoprosessin aikana lasten ja nuorten ilmastoaktivismi ei ollut vielä noussut ilmiöksi, oli jo silloin ilmastotietoisuus yleinen keskustelunaihe ja tietoja ympäristökatastrofista on ollut yhtä lailla saatavilla. Aineiston ulkopuolelle jääneissä ennen vuotta 2018 julkaistuissa lastenkirjoissa olisi ollut kiinnostavia teoksia, mutta rajauksellamme saavutamme jo riittävän runsaan ja monipuolisen tutkimusaineiston. Koska haluamme tässä tutkimuksessa keskittyä nimenomaan lasten ilmastotoimijuuteen, on mielestämme perusteltua tarkastella lastenkirjoja, jotka on julkaistu lapsista ja nuorista lähtöisin olevan ilmastolakkoilun alettua.

Rajasimme aineistomme koostumaan yksinomaan kuvitetuista lastenkirjoista, sillä kiinnostuksemme kohdistuu erityisesti peruskoulun ensimmäisille luokilla oleville ja sitä nuoremmille lapsille kohdennettuun kirjallisuuteen ja niissä tarjottuun ilmastotoimijuuteen. Tutkimuksen ulkopuolelle jää myös nuortenkirjat, joissa on lastenkirjojen tapaan ilmastoaiheet olleet viime vuosina suosiossa (Lastenkirjainstituutti 2020; 2019). Rajanvetomme siihen, mikä on lasten- tai nuortenkirjallisuutta, on joissain tapauksissa vaatinut tarkempaa pohdintaa. Osa lapsista lukee pitkiäkin romaaneja jo varhaisessa vaiheessa, mutta rajasimme kuitenkin pääasiassa pelkkää tekstiä sisältävät teemaltaan sopivat teokset pois, kuten *Gretan tarina* ja *Ella ja kaverit hiilijalanjäljillä*, ja keskityimme runsaasti kuvitusta sisältäviin lastenkirjoihin.

Aineistomme koostuu 15 kuvitetusta lastenkirjasta (Taulukko 1, Liite 1 & Liite 2), joista 13 on kotimaisia julkaisuja ja kaksi on käännöskirjoja. Aineistomme molemmat käännöskirjat käsittelevät Greta Thunbergia. Löytääksemme vuodesta 2018 eteenpäin julkaistut ilmastoaiheiset lastenkirjat olemme hyödyntäneet kustantamoiden listauksia julkaisemistaan kirjoista, kirjaston hakupalveluita, Lastenkirjainstituutin julkaisuja sekä Onnet-tietokantaa.

TAULUKKO 1. Tutkimusaineiston kirjat listattuna kirjailijan mukaan aakkosjärjestyksessä

Kirjailija (kääntäjä)	Kuvittaja	Kirjan nimi	Julkaisuvuosi	Kustantaja
Erkintalo, Jenni	Erkintalo, Jenni	Mato ja meri	2019	Etana Editions
Ertimo, Laura	Ahokoivu, Mari	Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu	2019	Into Kustannus
Havia, Pirjo	Amoussou, Viktor	Meren maha on kipeä	2020	Lasten Keskus
Helander, Seija	Stolt, Anne	Hilppa Hömötiainen	2019	Enostone
Hytönen, Ville	Revonkorpi, Pete	Pikku-Matelin laulu	2019	Enostone
Korolainen, Tuula	Palin, Meria	Sara ja kadonneet sateet	2020	Karisto
Koskinen, Juha- Pekka	Mela, Paula	Matilda pelastaa maailman	2018	Karisto
Lahti, Katja	Palmén, Annukka	Pikkis ja talvensiemenet	2020	Lasten Keskus
Lintunen, Martti	Lintunen, Martti & Juselius, Tuukka	Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?	2018	Kustannus Oy Pieni Karhu
Nygård, Tiina	Nygård, Marjo	Hulivili ja oikkuileva ilmasto	2020	Kustannus- Mäkelä Oy
Peltari, Mikko	Kunnas, Jenna	Näkymätön myrsky	2019	Otava
Sainio, Ulla	Sainio, Ulla	Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen	2019	Aurinko Kustannus
Tucker, Zoë (Rauta, Tuuli- Maaria)	Persico, Zoe	Rohkea tyttö ja jättiläiset	2020	Lasten Keskus
Valtonen, Mato	Degerman, Pata, Juusela, Tommi & Tammisto, Timo	Jääkarhu Patrick	2020	Otava
Winter, Jeanette (Niemi, Sanna)	Winter, Jeanette	Kotimme on tulella	2020	Karisto

Rättyän (2012) mukaan lastenkirjallisuuden lajin määrittelyssä ei ole yhtenäisiä ja vakiintuneita käytäntöjä, vaan rajat ovat häilyviä ja painotukset riippuvat kontekstista. Määrittävänä tekijänä voi olla lukijakohderyhmän ikä, sukupuolinäkökulma, fiktiivisyyden aste sekä kirjallisuuden muotoon ja rakenteeseen keskittyminen. Lisäksi kuvien käyttö vaikuttaa lastenkirjojen lajimääritykseen.

Tämän tutkimuksen aineiston kirjoille yhteistä on, että ne ovat kaikki kuvitettuja lastenkirjoja, joissa on fiktiivinen tarina. Suurin osa kirjojen kuvamaailmasta on piirtäen tai maalaten toteutettua, mutta kaksi kirjaa on kuvitettu valokuvin. Kuvan rooli on lastenkirjoissa olennainen, sillä kuvat voivat sekä välittää lisätietoa että haastaa tekstin välittämää tietoa (Pesonen 2018). Kirjojen kohderyhmä on iän perusteella lapset. Teksti ja kuvat ovat kirjoissa pääasiassa yhtä vahvoja, vain kolme kirjaa voidaan luokitella tekstin runsauden vuoksi lastenromaaneiksi. Aineistona olevat kirjat on lainattu Pirkanmaan kirjastoista, joten ne ovat olleet helposti saatavilla eikä niiden tavoittaminen ole edellyttänyt ostamista eli taloudellista panostusta.

Seuraavaksi olemme jaotelleet kirjoja erilaisiin kategorioihin, mutta kirjallisuuden lajien päällekkäisyys näkyy siinä, että osa kirjoista kuuluu useampaan kategoriaan (Taulukko 2).

TAULUKKO 2. Aineistomme kirjat jaoteltuna eri kategorioihin. Osa kirjoista kuuluu useampaan eri kategoriaan

Antropomorfiset tarinat	Arkirealistiset kuvakirjat	Tietokirjat	Lasten romaanit	Fantasia-kirjat	Elämäkerrat	Helppolukuiset, selkokirjat
Mato ja meri	Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu	Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu	Pikkis ja talvensiemenet	Pikku-Matelin laulu	Kotimme on tulella	Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?
Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen	Matilda pelastaa maailman	Jääkarhu Patrick	Näkymätön myrsky	Rohkea tyttö ja jättiläiset	-	-
Hilppa Hömötiainen	Kotimme on tulella	Kotimme on tulella	Matilda pelastaa maailman	-	-	-
Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?	Sara ja kadonneet sateet	Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?	-	-	-	-
Rohkea tyttö ja jättiläiset	Näkymätön myrsky	-	-	-	-	-
Jääkarhu Patrick	Hulivili ja oikkuileva ilmasto	-	-	-	-	-
Hulivili ja oikkuileva ilmasto	Meren maha on kipeä	-	-	-	-	-
Meren maha on kipeä	-	-	-	-	-	-
Pikkis ja talvensiemenet	-	-	-	-	-	-

Suurin osa tutkimuksemme kirjoista kuuluu joko kategoriaan, joissa eläimet ovat ihmisen kaltaisia toimijoita, eli antropomorfisiin tarinoihin, tai arkirealistisiin kuvakirjoihin. Kirjat, joissa eläimet toimivat inhimillisinä olentoina ovat *Mato ja meri*, *Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen*, *Hilppa Hömötiainen*, *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?*, *Rohkea tyttö ja jättiläiset*, *Jääkarhu Patrick*, *Hulivili ja oikkuileva ilmasto*, *Pikkis ja talvensiemenet* ja *Meren maha on kipeä*. Kirjoissa *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* sekä *Meren maha on kipeä* keskeisessä roolissa ovat ihmiset, mutta tarinassa esiintyy myös ihmisten kanssa juttelevia eläimiä.

Arkirealistisia kuvakirjoja, joissa tarinan keskiössä ovat ihmiset, jotka voisivat elää meidän maailmassamme, ovat *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*, *Matilda pelastaa maailman*, *Kotimme on tulella*, *Sara ja kadonneet sateet* sekä

Näkymätön myrsky, Hulivili ja oikkuileva ilmasto ja *Meren maha on kipeä*. Näistä kolmessa viimeksi mainitussa, eli *Näkymätön myrsky, Hulivili ja oikkuileva ilmasto* ja *Meren maha on kipeä* -kirjoissa, on myös mielikuvitusmaailman piirteitä, mutta lisäksi ne voidaan luokitella arkirealististen lastenkirjojen luokkaan.

Tietokirjoihin lukeutuvat *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu, Jääkarhu Patrick, Kotimme on tulossa* ja *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjat. Tietokirjallisten osuuksien lisäksi näissä kaikissa kirjoissa on fiktiivinen tarina, jossa kuvitteelliset henkilöahmot toimivat ja tarina etenee juonen mukaan. Valokuvien kuvitettuja kirjoja ovat näistä *Jääkarhu Patrick* ja *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?*

Lasten romaaneiksi luokiteltavia kirjoja ovat *Pikkis ja talvensiemenet, Näkymätön myrsky* ja *Matilda pelastaa maailman*. Näissä kirjoissa tekstiä on joillakin aukeamilla enemmän kuin kuvia, mutta kuvituksen rooli on kuitenkin kokonaisuutta tarkastellessa merkittävä ja se tukee tekstiä.

Pikku-Matelin laulu ja *Rohkea tyttö ja jättiläiset* luokitellaan fantasiakirjoiksi. *Pikku-Matelin laulu* -kirjassa hahmot ovat ihmisenkaltaisia olentoja, mutta varpaan kokoisia. Maailma on kuvitettu unenomaisesti pastellisävyin. *Rohkea tyttö ja jättiläiset* -kirja on inspiroitunut Greta Thunbergista, ja erittäin runsaalla värimaailmalla kuvitetussa tarinassa pieni lettipäinen tyttö ryhtyy mielenosoituksella vastustamaan suurten jättiläisten tuhotöitä yhdessä metsän eläinten ja muiden lasten kanssa.

Greta Thunbergin elämäkertaa kerrotaan kuvakirjassa *Kotimme on tulossa*. Tarinassa käydään läpi, kuinka Thunbergista tuli maailmankuulu ilmastoaktivisti, joka pääsi puhumaan muun muassa YK:n ilmastokokouksessa. Aineistomme kirjoista *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirja on luokiteltu helppolukuiseksi selkokirjaksi. Lisäksi kyseinen kirja on määritelty myös tietokirjaksi.

Tietokirjamaisia elementtejä löytyy myös puhtaasti fiktiivisistä tarinoista erillisten tietotekstiosuuksien muodossa yhteensä kahdeksan kirjan lopusta. Näissä lopun parateksteissä kerrotaan lisätietoa esimerkiksi ilmastonmuutoksesta ja niistä eläinlajeista, joita kirjassa on käsitelty. Tietoteksteissä tyypillistä on suora lukijan puhuttelu sekä valmiiden toimintaohjeiden luettelointi. Tarinasta erillinen tieto-osuus löytyy kirjoista *Mato ja meri, Hilppa Hömötiainen, Sara ja kadonneet sateet, Mitä jääkarhu sanoi*

pingviinille?, Näkymätön myrsky, Rohkea tyttö ja jättiläiset, Jääkarhu Patrick ja Kotimme on tulossa.

4.4 Eettisyys

Kirjallisuuden sisältöjen tutkimuksessa ei ole samanlaisia haasteita kuin haastattelu- tai muissa henkilötutkimuksissa. Meidän ei tarvitse ottaa niinkään huomioon aineiston keräämiseen, käsittelyyn ja säilyttämiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Koska aineistomme on jo julkaistua materiaalia, tulee meidän tutkimustamme tehdessä huomioida, että viittaamme käyttämiimme lähteisiin oikein ja hyvien tieteellisten käytänteiden mukaisesti. Vaikka tarkastelemme kriittisesti tutkimusaineistoamme, meidän tulee käsitellä tutkimiamme kirjoja kunnioittavasti ja arvostavasti.

Tekijänoikeuslain (607/2015 14§) mukaan julkaistuja teoksia saa käyttää ei-kaupallisiin ja tutkimuksellisiin tarkoituksiin vapaasti. Lain myötä voimme käyttää aineistomme kirjoista myös suoria lainauksia tutkimuksessamme, mikä palvelee tutkimuksemme luotettavuutta ja selkeyttä eroa tutkimuksemme tulkintojen ja teoksen ja kirjailijan tekemien valintojen välillä. Osan kirjojen kuvista olemme saaneet joko kustantajan tai kuvittajan kautta käyttöömmme sähköisessä muodossa. Hyvien tieteellisten käytäntöjen mukaisesti poistamme saamamme aineistot tutkimuksen valmistuttua.

Käsitlemämme aihe on politisoitunutta ja vahvasti yhteiskunnallista. Tutkimuksen teossa meidän tulee huomioida ja tunnistaa roolimme, jossa tutkimuksemme osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun sekä ilmastokriisistä että lasten kasvattamisesta ilmastotoimijuuteen. Valitsemamme näkökulmat ja teoreettinen viitekehys vaikuttavat osaltaan siihen, minkälaisiin diskursseihin analyysimme keskittyy. Kuten kasvatustyö, myös tutkimuksen tekeminen edellyttää arvovalintojen tekemistä, joko tietoisesti tai tiedostamatta. Pyrkimyksenämme on tehdä tässä tutkimuksessa selväksi, minkälaisesta tulokulmasta omaa tutkimustamme teemme.

5 DISKURSSIT ILMASTOTOIMIJUUTTA TUOTTAMASSA

Tutkimuksemme kannalta merkitykselliseksi nousseet diskurssit pohjaavat aineistomme kirjallisuuteen sekä tutkimuskirjallisuuteen. Olemme aineistoa lukemalla etsineet ilmastokriisiin ja ilmastotoimijuuteen kiinnittyviä diskursseja, jotka tunnistamme yhteiskunnassa vallitseviksi ja hegemonisiksi valtakursseiksi ilmastokriisistä puhuttaessa. Näiden lisäksi kirjoista löytyy vallitsevaa valtaa haastavia vastadiskursseja, jotka esittävät vaihtoehtoisia keinoja valtakursseille. Kirjoissa esiintyvät valtakurssit ovat yksilöä vastuuttava kuluttajakansalaisuus ja keskiluokkainen lapsuus. Näistä ensin mainitulle löytyy myös kaksi vastadiskurssia: kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan sekä ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus.

Aineistomme diskursseissa hyödynnämme O'Brienin ja kumppaneiden (2018) lasten ja nuorten ilmastoaktivismiin piirteitä osana toimijuuden määrittelyä. Yksilöä vastuuttavan kuluttajakansalaisuuden diskurssista löytyy monia maltillisen toiminnan elementtejä ja tyypillisiä kannustavia ohjeistuksia arjen ympäristöystävällisempiin valintoihin. Yksilöä vastuuttava diskurssi on vahvin aineistomme nouseva diskurssi ja sitä vahvistavaa puhetta löytyy lähes kaikista aineistomme kirjoista.

Radikaali toisinajattelu ja vastakulttuurinen toisinajattelu (O'Brien ym. 2018) ovat esillä yksilöä vastuuttavan diskurssin vastadiskurssissa, jossa tarkastellaan nykyistä kuluttajakansalaisuutta ja esimerkiksi energiataloutta kriittisesti. Tämä kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan mahdollistaa lukijalle omien johtopäätösten tekemistä ja ilmastotoimijuuden toteuttamisen omien valintojen kautta.

Toinen vastadiskurssi on ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus, joka keventää yksilön taakkaa ilmastonmuutoksen ensisijaisena vastuunkantajana.

Yhteisvastuullisuudessa korostuu Salosen ja Bardyn (2015) korostamaa ihmistenvälisyys, yhteisöllisyys ja yhteistyö.

Keskiluokkainen lapsuus -diskurssi määrittelee lastenkirjallisuuden lukijan, eli ilmastotoimijan, suhdetta kirjallisuuden henkilöihin ja toimijoihin. Keskiluokkaisuus mahdollistaa tietynlaista tilaa toimijuudelle ja se voi luoda erilaisista lähtökohdista tuleville lapsille rajoittavaa ja ulkoistavaa tilaa, joka vaikuttaa myös ilmastotoimijuuden kokemukseen. Erityisesti aineistomme kuvat vahvistavat keskiluokkaisuuden diskurssia.

Seuraavissa alaluvuissa käymme aineistosta erittelemiämme tutkimuksemme kannalta merkityksellisiä diskursseja tarkemmin läpi. Kirjojen lainauksilla ja kuvilla havainnollistamme eri diskursseja vahvistavia ilmaisuja ja esitystapoja.

5.1 Yksilöä vastuuttava kuluttajakansalaisuus

Alkuoletuksemme mukaisesti yksilö toimijana ja yksilön vastuu on hyvin keskeinen diskurssi ja asetelma useissa aineistomme kirjoissa. Yksilön vastuu näyttäytyy piilevänä ja alleviivaamattomana oletuksena, sillä monissa kirjoissa juoni rakentuu toimeliaan hahmon ympärille kuten kirjoissa *Pikkis ja talvensiemenet* sekä *Hilppa Hömötiainen*. Tämän lisäksi kirjoissa on selkeästi myös osoitettuja ja lukijalle valmiina tarjottuja ympäristön kannalta parempia ratkaisuja yksilön omiin valintoihin ja toimiin ilmaston puolesta. Yksilöä vastuuttavia tiloja ja puhetta on lähes kaikissa aineistomme kirjoissa, ainoastaan viidessä kirjassa viidestätoista ei ole viitteitä tästä diskurssista. Nämä viisi kirjaa, joissa tarinan sisällä ei ole yksilön vastuuttamista ovat *Mato ja meri*, *Sara ja kadonneet sateet*, *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille*, *Pikku-Matelin laulu* ja *Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen*.

Yksilölle tarjotut toimet liittyvät pääasiassa kuluttamiseen, jätteen kierrätykseen, liikkumiseen, asumiseen ja ruokaan. Nämä ovat perinteisiä ympäristökasvatuksen keinoja, jotka pitäytyvät kodin arkisissa ympäristöteoissa (Tolppanen, ym. 2017, 462). Arkiset ympäristöteot sijoittuvat ilmastoaktiivisuuden maltilliseen muotoon, jolloin ilmastotoimia toteutetaan yhteisön normien mukaisesti ja niitä toisintaen (O'Brien ym. 2018). Ongelmallista aineistomme yksilön vastuutuksessa ja maltillisessa ilmastotoimijuudessa on erityisesti se, että

Ruokateemaan paneudutaan tarkemmin kasvis- ja liharuoan eroihin ilmastoystävällisyyden kannalta ja opetetaan esimerkiksi termi planetaarinen ruokavalio. Lihansyöntiin puuttuminen murtaa hieman maltillisen ilmastotoimijuuden valtaa, sillä lihan lähes päivittäinen syöminen on edelleen suomalaisissa kodeissa ja kouluissa vahva normi. *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* on ainoa aineistomme kirja, jossa puututaan vallalla olevaan lihansyönnin normiin. Myös ruokahävikin vähentäminen on yksi lukijalle tarjottu keino ilmastotoimiin, mutta syitä ruokahävikin suureen määrään ei avata.

Ruokaan liittyviä valintoja nostetaan esiin muissakin kirjoissa, esimerkiksi *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* -kirjassa, jossa lähiruoan osuuden kasvattaminen ruokavaliossa on keskeinen yksilön toiminta ilmaston hyväksi. Lähiruokaa puolletaan säästöillä lyhyempien kuljetusmatkojen hiilidioksidipäästöissä. Ruoan ilmastopäästöistä yksi osa on kuljetukseen liittyvät päästöt, mutta yksiselitteisesti lähellä tuotettu ruoka ei automaattisesti takaa vähäisempiä päästöjä (Häkkinen & Kangas 2012, 11–12). Lihan vähentämisestä tai kasvisruokavaliosta ei kuitenkaan kirjassa puhuta. *Matilda pelastaa maailman* -kuvakirjassa päähenkilö Matilda-tyttö puuttuu kärkkäästi vanhempiansa ympäristön kannalta epäedullisiin tapoihin, ja maalaa synkkää kuvaa siitä, kuinka omilla valinnoillaan pystyy vaikuttamaan myös ilmaston ja ympäristön kannalta huonolla tavalla. Kirjassa isä syö tonnikalaa, jonka pyydystämisestä kärsii samalla delfiinit ja lopulta laajempi ravintoketju. Matilda antaa ymmärtää, että juuri tonnikalan syömisellä on mittavia vaikutuksia, ja hänen mukaansa on äärimmäisen tärkeää miettiä, mitä lautaselleen valitsee. Kirjassa nostetaan esiin tonnikalan syömisestä ongelmallisuus, mutta lukijalle ei kuitenkaan tarjota parempia vaihtoehtoja.

Ruokavaliosta ja ruokahävikin vähentämisestä puhutaan kokonaisuudessaan verrattain vähän aineistomme kirjoissa, vaikka ruoan merkitys yksilön hiilijalanjäljessä on yksi suurimmista osatekijöistä ja siihen on helppoa itse vaikuttaa. Monissa kirjoissa ruoka kyllä listataan yhdeksi mahdolliseksi ilmastotoimijuuden muodoksi, mutta listat eivät ole pääosassa kirjojen tarinaa, eivätkä saa kerronnasta tukea. Pelkkien toimintalistausten tarjoaminen aineistomme kirjallisuudessa on tyyppillistä myös muissa teemoissa kuin ruoassa. Se ei ole mielestämme tehokas keino vahvistaa ekososiaalista transformatiivista oppimista, sillä tekojen syyt ja seuraukset jäävät edelleen pimentoon. Lapsia kannustetaan toimijuuteen ja heiltä jopa odotetaan toiminnan

muutosta ilmaston hyväksi, mutta vain harvoissa lastenkirjoissa avataan juurisyitä yksilön ilmastotoimien takana. Erityisesti yksilöä vastuuttavissa ilmastotoimijuuden keinoissa olisi tärkeää, että yksilö ymmärtäisi tekojensa merkitykset ja seuraukset. Transformatiivisessa oppimisessa Sterling (2010a) korostaa yksilön toimintaa opitun kautta. Oppimisen prosessin kuvaaminen kirjassa osana toimintaa ja toiminnan taustalla mahdollistaisi myös lukijalle kokonaisvaltaisempaa systeemistä ajattelua ja ymmärrystä tekojen ja ilmiöiden taustalla, kuten erilaisten ruokien matkan lautaselle.

Kirjassa *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* fossiilisten polttoaineiden käyttöä, haittoja ja hyötyjä on avattu laajasti ja seikkaperäisesti. Fossiiliset polttoaineet ovat kirjan yksi tärkeimmistä aihealueista ja niihin palataan useaan kertaan. Tästä kokonaisuudesta voidaan todeta, että myös juurisyitä ja koko systeemin toimintaa on kirjassa pyritty avaamaan lukijalle käymällä läpi hiilen kiertoa luonnossa ja miten ihmiset ovat omalla toiminnallaan muuttaneet kiertoa merkittävästi. Monissa muissa aineiston kirjoissa asia tuodaan esille yksiselitteisemmin pelkästään toimintakeinoina kuten valojen sammuttamisena ja ekologisempien liikkumismuotojen valintana, kävelyn ja pyöräilyn suosiminen arjessa yksityisautoilun sijaan kertomatta mitkä syyt näiden ohjeiden taustalla ovat. Näissä lainauksissa näkyy oletus siitä, että perheillä kuitenkin olisi oma auto käytössään sekä mahdollisuus tehdä lentomatkoja:

“Kävele, juokse, pyöräile tai käytä julkista liikennettä sen sijaan, että kuljet aina yksityisautolla. Pyydä perhettäsi välttämään turhaa lentämistä.”
(Rohkea tyttö ja jättiläiset 2020)

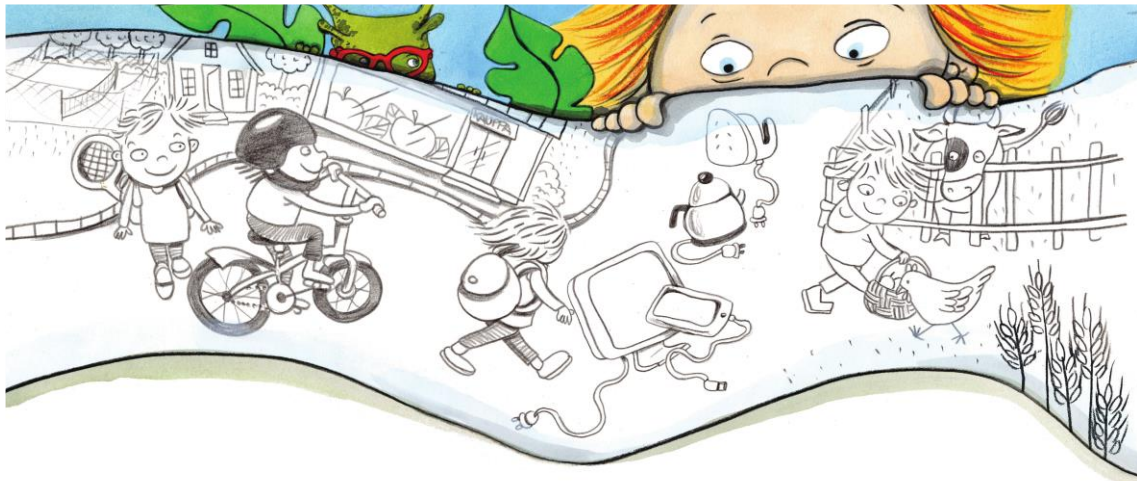
“Voit vaikka pyöräillä ja kävellä useammin eskariin, kauppaan tai harrastuksiin. Se olisi paljon parempi ilmastolle kuin autolla kulkeminen.”
(Hulivili ja oikkuileva ilmasto 2020)

Fossiilisten polttoaineiden ja yksilön tekojen suhdetta nostetaan esille liikkumisen lisäksi myös kotien lämmitykseen kuluvana energiana ja sähkön käyttöön liittyen. Yksilö voi tehdä valintoja sen suhteen, pitääkö asunnon lämpötilaa alhaisempana ja pukee päälleen enemmän vaatteita, vai nostaako lämpötilaa, jolloin tarkenee vähemmällä vaatekerroksilla. Sähkön käyttöön liittyvät ajatukset ovat vastaavanlaisia kuin lämmityksen osalta. Yksilöä kannustetaan säästeliäisyyteen ja tarkkaavaisuuteen. Yksilö voi tehdä valinnan siitä, millä tavalla tuotettua

sähköä kotiinsa ostaa sekä valita energiankulutukseltaan tehokkaampia laitteita kotiin.

Kirjassa *Näkymätön myrsky* käsitellään fossiilisten polttoaineiden hyötyjä ja haittoja havainnollisesti ja helposti lähestyttävästi kirjan oman maailman avulla. Kirjan maailmassa polttoaineena toimii *tomu*, joka vastaa meidän maailmamme fossiilisia polttoaineita. Tomun ansiosta viljeleminen on helpompaa, sillä käytössä on koneita, jotka kantavat kasveille veden ja nostavat sadon. Tomua käytetään kulkuneuvojen liikuttamiseen, kotien lämmittämiseen ja sillä tuotetaan sähköä. Siitä on kirjan tarinan mukaan kiistatonta hyötyä ja iloa, mutta tomulla on kuitenkin yhtä suuret haitat. Tarinassa aikuiset heräävät lasten ansiosta hyväksymään tosiasian, että tomun käytöstä on luovuttava.

Kirjassa *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* on osuva esimerkki siitä, kuinka yksilön tekojen merkitykset itsessään korostuvat. Kyseisessä tarinassa on esitetty kolme muutosta ilmastotoimiksi: pyöräilyn suosiminen autoilun sijaan, sähkölaitteiden sammuttaminen ja lähiruoan osuuden kasvattaminen ruokavaliassa (Kuvio 5). Nämä ovat kaikki esimerkkejä yksilöä vastuuttavasta diskurssista. Ilmastotoimet ovat yksinomaan yksilön vastuulla, ja lukijalle välittyy kuva, että keskeisin muutos, joka ihmisten tulee tehdä ilmastokriisin edessä, on vähentää autoilua ja sähkölaitteiden käyttöä sekä suosia lähellä tuotettua ruokaa. Yksilöä opastetaan toimimaan ja tekemään valintoja, jotka ovat ympäristöystävällisempiä. Ohjeistus sammuttaa laitteet, kun niitä ei käytä, on ympäristökasvatuksesta tuttu mantra (Salonen 2020). Yhteisön ja laajempien ilmastotoimien olemassaolo ja merkitys sivuutetaan täysin *Hulivili ja oikkuileva ilmaston* tarinassa ja myös useissa muissa kirjoissa.

KUVIO 5. Kirjan *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* kuvituksessa esitettyjä yksilön ilmastotoimia (Kuvitus Nygård 2020, 26–27)

Edellä esitetyissä esimerkeissä yksilöllä on valinnan mahdollisuus joko toimia ympäristön kannalta huonolla tai hyvällä tavalla. Tätä hyvän ja huonon dikotomiaa ei suoraan sanota, mutta tekstien takana häilyy ajatus siitä, että mikäli yksilö ei tee tätä tarinassa esitettyä ilmastotekoa, hän päinvastoin tekee ilmaston kannalta huonoja valintoja. Sinänsä pienet valinnat saavat ison merkityksen, sillä ilmastotoimet tai niiden tekemättömyys ovat yksilön valintojen varassa.

Tämä vastakkainasettelu hyvien ja huonojen valintojen välillä ja vastuun kasaaminen yksilölle, aineistomme kohderyhmän tapauksessa vielä lasten vastuulle, herättää meissä kysymyksiä yksilön kokemista tunteista. Kirjoissa kuvataan hyvin paljon huolestuneisuutta, ärtymystä ja epätietoisuutta ilmastokriisiin ja ympäristöön liittyvissä kysymyksissä. *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* -kirjassa perustellaan yksilön omaa vastuunkantoa henkilökohtaisista ilmastopäätöistä toiveikkuuden ja voimaantumisen näkökulmasta. Kun yksilö onnistuu muuttamaan omaa elämänsä ilmastoystävällisemmäksi, voi tämän jälkeen kokea toiveikkuutta tulevaisuuden suhteen, sillä hän pystyy olemaan toimijana eikä vain sivustaseuraajana. Kirjan näkökulma on linjassa Ojalan (2012ab) tunnetutkimuksen kanssa, mutta toiveikkuus ei voi perustua ainoastaan onnistuneesti tehdyille ilmastoteoille. Tärkeää olisi käsitellä ja sanoittaa myös kielteisempiä tunteita, joita kirjoissa nostetaan esille, jotta tunteita opitaan käsittelemään ja käyttämään voimavarana toiminnan taustalla. Jos kielteiset

tunteet käyvät ylivoimaisiksi ja yksilön vastuu liian suureksi, voivat toimintakeinot muuttua ei-rakentaviksi, jolloin ilmastokriisistä pyritään etääntymään ja ilmiötä vähätellään.

Kierrätyksen suosimiseen ja roskaamisen välttämiseen liittyvät ohjeet linkittyvät myös yksilöä vastuuttavaan diskurssiin. Esimerkiksi kirjassa *Matilda pelastaa maailman* päähenkilö Matilda on sisäistänyt ekologiseen sivistykseen liittyvän tavoitteen elää yhden maapallon rajoissa. Hän opastaa vanhemmilleen, ettei roskaa ole olemassakaan, sillä kaiken voi käyttää uudelleen. Kirjassa Matildan sävy on opettava, julistava ja jopa tuomitseva. Hän ei luota muiden, erityisesti aikuisten, pystyvän ja kykenevän kierrätykseen tai oppimaan vanhoista totutuista tavoista pois. Matildan kierrätys on ehdotonta, sillä kierrättämättä jättäminen on sama asia kuin maailman tuhoaminen. Ehdottomuutta esittävä lähestymistapa ilmastotoimiin ei ota huomioon lukijassa syntyviä tunnetiloja. Mikäli omiin ilmastotoimiin suhtautuu kovin mustavalkoisesti, voi tehtyjen ilmastotoimien merkittävyys ja mittasuhteet vääristyä. Omien ilmastotekojen merkitys korostuu ja keskiössä ovat yksilön toimet, eivätkä kansalliset tai kansainväliset toimet.

Jääkarhu Patrick -kirjassa kierrättämiseen ja roskien keräämiseen ryhtyvät roskiin kyllästyneet eläimet. He agitoivat lapset osallistumaan siivouskampanjaan kaikkialla maailmassa. Roskien ja erityisesti muovista syntyvän mikromuovin ongelmallisuutta käsitellään muissakin aineistomme kirjoissa, esimerkiksi *Meren maha on kipeä*. Merissä kelluvat roskat puhuttavat erityisesti kirjojen eläinhahmoja niin etelä- kuin pohjoisnavalla ja kaikkialla siltä välillä. Roskien kerääminen on yksi tunnetuimpia ja kannustetuimpia keinoja vaikuttaa lähialueensa viihtyisyyteen. On olemassa esimerkiksi Roska päivässä -liike sekä oma lajinsa, plogging, jossa yhdistetään juoksu ja roskien poimiminen (Roska päivässä -liike 2021; Suomen Latu 2021). Roskien keräämisen merkitystä ilmastokriisille on kuitenkin korostettu ehkä liikaakin, sillä kyseessä on ilmastokriisistä erillinen ympäristöongelma. Kuten Salonen (2020) huomauttaa kärjistetysti, ”ympäristökasvatus on kaventunut ihmisten mielissä roskien keräilyksi ja kaiken kivan rajoittamisyrikykseksi”.

Kaikissa esitellyissä aineiston ilmastotoimiesimerkeissä näyttäytyvät liberaalin yksilön valinnat, joiden perimmäisenä tarkoituksena on Vadénin (2016) mukaan kulutustottumusten muuttaminen, eikä syvemmin ihmisenä olemisen

tavan perustavanlainen kyseenalaistaminen. Yksilö vastuutetaan tekemään kuluttajan asemassa ympäristöystävällisempiä ratkaisuja ja huomio kiinnitetään yhteisön tai yhteiskunnan sijaan yksilöön. Yksilön toimet ovat yksi osa pyrkimyksessä hillitä ilmastokriisiä, mutta sen osuus aineistomme lastenkirjoissa nousee kohtuuttoman suureksi ja tunnetasolla jopa raskaaksi taakaksi. Yksilön vastuuttamista kirjoissa kuvaa osuvasti Greta Thunbergin elämästä kertovan *Kotimme on tulessa* -kirjan koko aukeaman kokoisena loppukaneettina lukijalle osoitettu kysymys: "Mitä sinä aiot tehdä?" (Kuvio 6).

KUVIO 6. *Kotimme on tulessa* -kirjan viimeisen aukeaman kysymys lukijalle (Kuvitus Winter 2020)

5.2 Kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan

Yksilöä vastuuttavalle diskurssille aineistosta löytyy kaksi erillistä vastadiskurssia, joista ensimmäisessä ilmastotoimijuuteen keskitytään kuluttajakansalaisuuden sijaan tarkastelemalla kriittisesti nykyistä vallitsevaa järjestystä. Tämä nykyjärjestelmää kritisoiva diskurssi mukailee O'Brienin ja kollegoiden (2018) tutkimuksessa esitetyistä lasten ja nuorten ilmastoaktivismin muodoista radikaalimpaa ja vastakulttuurista toisinajattelua. Kyseisessä tutkimuksessa keskitytään ilmastoaktivismiin, mutta se on temaattisesti hyvin lähellä oman tutkimuksemme ilmastotoimijuus-käsitettä. Kriittisesti nykyiseen

yhteiskunnan järjestelmään suhtautuminen avaa kirjallisuudessa mahdollisuuksia uudentlaisille ideoille ja utopistisillekin mielikuvitusmaailmoille.

Nykymuotoisen länsimaisen elämäntavan yksi kulmakivi on kulutukseen perustuva talouskasvu, joka ei huomioi planetaaristen rajojen ylittymistä ja ihmisten välistä eriarvoistumista (Salonen & Bardy 2015). Kirjassa *Näkymätön myrsky* tarinan kehyskertomuksena on pian koittava *Kasvupäivän juhla*, joka on suuri tapahtuma, jossa juhlitaan lasten kasvamista, mutta myös kaikkea muuta kasvua ja kehitystä. Kasvupäivän juhlan voi tulkita edustavan meidän länsimaista elämäntapaamme, joka rakentuu kulutuksen ja jatkuvan talouskasvun periaatteille.

Kirjassa osa hahmoista asuu kaupungin ulkopuolella Takamäessä eläen hieman eri tavalla kuin valtaväestö. Nämä hahmot suhtautuvat kriittisesti jatkuvaan kasvuun ja tavoittelevat sen sijaan tasapainoa. Heidän tavoitteenaan on selvittää, miten ihmiset voisivat tulevaisuudessakin elää turvassa ja tasapainossa luonnon kanssa. Kirjassa muut hahmot pitävät Takamäen asukkaita tylsinä ilonpilaajina, sillä he epäilevät ja ovat huolissaan maailman tilasta. Takamäen asukkaiden elämäntapa muistuttaa vastakulttuurista toimintaa (O'Brien, ym. 2018). He irtautuvat sekä toimintansa ja ajatustensa tasolla valtakulttuurista ja erkanevat osittain yhteiskunnasta. Päähenkilöt käyvät jututtamassa tätiään Takamäessä, ja saavat kuulla ensimmäistä kertaa elintavoista, jotka poikkeavat totutusta normista.

Nämä *Näkymätön myrsky* -kirjan ekologisemmin elävät hahmot edustavat yhtä lailla meidän maailmamme tieteilijöitä ja tutkijoita kuin tavallisia ihmisiäkin, jotka ovat huolestuneita ympäristön tilasta ja siitä, miten kohtelemme ainutkertaista planeettaamme. Tutkijat ovat jo vuosikymmeniä toistaneet samaa viestiä siitä, että fossiilisten polttoaineiden käyttö, metsien hävittäminen ja maankäytön muutokset lisäävät ilmakehän hiilidioksidin määrää (Helsingin Sanomat 2021a). Tarinassa nostetaan esiin tieteen rooli ja eri ammattikuntien merkitys niin tutkimustyössä kuin muutoinkin ympäristön hyvinvoinnista huolehtimisessa.

Nykyisen kaltaisesta elintavasta luopuminen kirjan mukaan konkreettisesti tarkoittaa myös luopumista joistain asioista, mitä ennen on voinut käyttää tai tehdä. Päähenkilö Aatos-poika kuitenkin pohtii ristiriitaa luopumisen pelon ja hyvän tulevaisuuden välillä. Pelko asioista luopumiseen johtaa huonojen

valintojen tekemiseen tulevaisuuden kannalta, vaikka taustalla saattaa olla vain epätietoisuus siitä, mitä vaihtoehtoiset ratkaisut ja teot olisivat, jotka edesauttaisivat toiveikkaampaa ja kestävämpää tulevaisuutta.

”Kun te juhlitte kasvupäivää, me juhlimme tasapainoa. Koetamme selvittää, miten ihmiset voisivat tulevaisuudessakin elää turvassa ja onnellisina. -- Meillä on vain hyvä syy epäillä, että pitääkö kaiken aina kasvaa.” (Näkymätön myrsky 2019, 22)

”En ihan ymmärrä, miksi isot pelkäävät vain joutuvansa luopumaan jostain, kun pitäisi suojella luontoa. Vaarikin on yhä onnellinen puutarhassaan. Harva iso haluaisi oikeasti jättää pienille huonomman maailman, jos tietää että on vaihtoehtoja.” (Näkymätön myrsky 2019, 36)

”Ja sillä [äidillä] on nykyään enemmän aikaa mun kanssa. -Kaikki puhuu vaan siitä, mistä pitäisi luopua. -Vaikka moni muutos onkin parempaan päin!” (Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu 2019, 41)

Näissä molemmissa esimerkeissä kirjojen lapsihahmot tuovat tarkkanäköisillä havainnoillaan esiin, miten nykyisen elämäntavan muuttaminen ei ole pelkästään tutuista asioista ja tavoista luopumista vaan myös tärkeiden asioiden vaalimista ja merkityksellisen ajan saamista. Vanhoista tottumuksista poisopettelu maailmankuvan uudelleen muotoutuessa on esimerkki ekososiaalisesta transformatiivisesta oppimisesta. Lehtosen ja kumppaneiden (2018) esittämän vuorovaikutuksellisuuden kokonaisuuden kautta tarkasteltuna näiden esimerkkien lapsihahmot ovat sisäistäneet monelta osin systeemiajattelun kokonaisuutta, kuten paikallisuuden, tunteiden, luonnon, sosiaalisuuden ja mielen sidosteisuutta ja riippuvuutta.

Kuvakirjassa *Hilppa Hömötiainen* tarinan aikuisten yhteys luontoon on kateissa. He haluaisivat talouspaperia, serviettejä ja vessapaperia, vaikka niiden tuottaminen edellyttää vanhan metsän kaatamista. Lapsilta sen sijaan löytyy empatiaa ja arvostusta metsää ja sen eläimiä kohtaan. He onnistuvat yhdessä eläinten nokkeluuden avulla kertomaan aikuisille, että metsä on monien uhanalaisten eläinten koti. Aikuisten reaktio on lopettaa hakkuut välittömästi, mutta ei suojellakseen uhanalaisia lajeja niiden itsensä vuoksi vaan välttääkseen hävittämistä seuraavia sakkoja. Salosen ja Bardyn (2015) mukaan ihmisten yhteyden välineellistyminen niin omaan itseensä, muihin ihmisiin kuin luontoon johtuu siitä, että yhteiskunnan läpäisee markkinaehtoistuminen. Samalla elämän merkityksellisyys ja tarkoituksenmukaisuus hämärtyy.

Salosen (2021) mukaan sen jälkeen, kun aineellinen hyvinvointi on saavutettu, lisämateriaalin tavoittelu ei tuo merkityksellisyyttä. Rahan ja materian sijaan tulisi arvottaa aikaa ja muita ei-materiaalisia arvoja. Tästä materian tavoittelun luomasta merkityksettömyyden tunteesta on osuva esimerkki kirjassa *Mato ja meri*. Haaveilemansa jättiläismäisen risteilijän kannellakaan Mato ei koe tyytyväisyyttä, vaan häntä kalvaa sama kaipaus ja yksinäisyys kuin tarinan alussa. Kirjassa on kuvattu kuinka kuluttaminen ja omaisuuden haaliminen ei tuo tyydytystä, vaan halun kohde siirtyy aina vain uuteen tavoiteltavaan asiaan. Materian tavoittelusta syntyy loputon kehä, sillä aina voi haluta jotain uudempaa ja parempaa. Jatkuva uuden materian haaliminen on Salosen (2021) mukaan olennainen tekijä luonnonvarojen hupenemisessa, joka on ilmastonmuutoksen ja monimuotoisuuden köyhtymisen lisäksi kolmas viheliäinen ongelma. Tähän liittyy elämän yksilökeskeisyys, sillä vallalla olevan individualistisen näkemyksen mukaan yksilö saa vapaasti tavoitella lisää omaisuutta ja omistuksia itselleen. Lopulta myös tarinan Mato kokee onnellisuuden ja tyytyväisyyden tunteen vasta, kun hän tekee hyvän tahdon eleen meressä asuville kaloille. Ystävän ja juttukaverin löytäminen saa Madon ymmärtämään, että läheisyyden kokemus on elämässä tärkeämpää kuin isolla veneellä kaahailu.

Rahan ja omaisuuden keskittyminen harvalle joukolle saa osakseen kritiikkiä kirjassa *Ilme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*. Teoksessa tarkastellaan esimerkkinä älypuhelimien valmistukseen liittyviä vaiheita. Ensinnäkin lähtöasetelma uuden tuotteen valmistukseen on se, että keskeisimpänä tavoitteena on tuottaa osakkeenomistajille rahaa. Toissijaiseksi jää huomiot raaka-aineiden alkuperästä, pitkän tuotantoketjun työntekijöiden työoloista ja valmiin tuotteen kestävydestä tai tarpeellisuudesta. Kirjan läpi seikkaileva mielikuvitushahmo *Fossiilimenninkäinen* tuo huumorin keinoin lukijalle näkyväksi, kuinka hullunkurisessa maailmassa elämme, kun yhteiset pelisäännöt ovat aikojen saatossa muodostuneet sellaisiksi, että arvostamme asioita, jotka tuhoavat elinolosuhteitamme. Tähän tilanteen kestäättömyyteen kommentoi myös Värri (2018) kritisoidessaan elämäntapamme ongelmallisuutta. Arvostamme ja tavoittelemme asioita yli kestäväen luonnonvarojen käytön, emmekä välitä ja huolehdi niistä asioista, jotka ovat perustavalla tavalla elämälle välttämättömiä, kuten kasvit, jotka tuottavat hapen ja ravinnon.

Aineistomme kirjoista kaksi käsittelee Greta Thunbergia ja erityisesti hänen aloittamaansa nuorten ilmastolakkoa, joka on saanut ympäri maailmaa nuoret osallistumaan mielenosoituksiin (Helsingin Sanomat 2019). Mielenosoitus on yksi tyypillinen radikaalimman toiminnan tapa osoittaa tyytymättömyytensä vallitsevaan olotilaan ja vaatia päättäjiltä ja politikoilta toimia (O'Brien, ym. 2018).

“[Greta] seiso [metsäaukealla] tomerana ja piti kädessään suurta kylttiä. Kyltissä luki: SEIS! -- Pian joukkoon liittyi lisää lapsia ja eläimiä yksi toisensa perään.” (Rohkea tyttö ja jättiläiset 2020)

“Greta päätti mennä koululakkoon – ilmaston puolesta. Hän meni istumaan parlamenttitalon eteen ILMASTOLAKKO-kyltti mukanaan. Hän halusi, että päättäjät näkisivät hänet.” (Kotimme on tulossa 2020)

Lukijalle tarjotaan näissä kahdessa kirjassa keinoja, kuinka hän voi itse osallistua yhdessä läheistensä kanssa ilmastolakkoon ja kannustetaan ottamaan suoraan yhteyttä päättäjiin. Mielenosoitusten lisäksi kirjoissa esitellään muutamia erilaisia tapoja lähestyä sitä ajatusta, kuinka voisimme elää toisin kuin nyt, jotta tavoittaisimme ekologisesti kestävämmät elintavat.

Kirjassa *Rohkea tyttö ja jättiläiset* päähenkilö Greta on onnistunut yhdessä muiden lasten ja eläinten kanssa herättämään jättien, jotka edustavat todellisen maailman aikuisia, huomion heidän tuhoaviin elintapoihinsa. Jätit muuttavat tapojaan ja keskittyvät kiireisen touhuamisen sijaan rauhoittumiseen, sosiaalisten suhteiden vaalimiseen ja ympäristöstään huolehtimiseen. Nämä jättiläisten uudet tavat eivät ole mullistavan uusia tai erilaisia, mutta monille ihmisille kuitenkin tärkeitä ja arvokkaita eikä niistä aiheudu lisää päästöjä. Gretan tarina ja siitä tehdyt kirjat ovat merkityksellisiä suunnannäyttäjiä lasten ja nuorten ilmastotoimijuuudessa ja erityisesti radikaalimman toisinajattelun yhteiskuntaa kritisoivasta, rakenteisiin ja yhteiskuntaan vaikuttamaan pyrkivästä ilmastotoimijuuudesta (O'Brien, ym. 2018).

Pikkis ja talvensiemenet -kirja eroaa muista tutkimuksen kirjoista sillä, että kirjassa ei anneta suoria ohjeita tai vastauksia lukijalle siitä, minkälaisia ilmastotoimia tulisi tehdä. Kirjassa mörököllit elävät onnistuneesti tasapainossa ympäristönsä kanssa riistämättä ja ylikuluttamatta luontoa, toisin kuin länsimaiset ihmiset. Mörököllien elämäntyyli kulkee vuodenaikojen rytmin mukaan: syksyllä metsä haravoidaan lehdistä ja ruokaa säilötään talven varalle, sillä talvella pötkötellään. Tarinassa tavoitellaan jatkuvasti tasapainoa elinympäristön kanssa,

ja tarinasta välittyä epäsuorasti kritiikkiä nykyjärjestelmää kohtaan. Vaikka mörököllit ovat eläimiä, tai satuolentoja, mörököllit opiskelevat, lukevat kirjoja ja keittävät hellalla metsän antimista ruokaa. Onkin perusteltua tulkita, että mörököllit ovat ihmisenkaltaisia olentoja ja siten lukijalle samaistuttavia.

Mörököilleillä on kova huoli vuodenaikojen viimeaikaisista muutoksista, kuten monilla meidän maailmamme ihmisillä on ilmastohuolta (esim. Pihkala 2019). Kirja näyttää esimerkillään mallia, kuinka elämän merkityksellisyys syntyy muista olennoista huolehtimisesta, ystävien ja perheen kanssa puuhastelusta ja luonnon kauneuden huomaamisesta. Kirjassa ei kuvata elämää ja toimia, jotka olisivat riippuvaisia fossiilisista polttoaineista tai kulutuksen tuomasta statuksesta. Tulkitsemme, että kirjan hienovarainen sanoma on, että pystymme tavoittamaan hyvän ja merkityksellisen elämän vähemmällä kulutuksella ja keskittymällä hyvään elämään yhden planeetan rajoissa, kuten Salonen ja Bardy (2015) ekososiaalisen sivistyksen kiteyttävät.

Raskaita ja niin sanotusti kielteisiä tunteita aineiston kirjoissa yhdistää se, että tarinoiden hahmot kokevat niitä tarinan alussa. Tämän jälkeen hahmot ryhtyvät toimiin, ikään kuin pahan olon herättäminä. Vastaavanlainen havainto on tehty myös reaali maailmaa koskien Haanpään ja af Ursin (2020) tutkimuksessa, jonka mukaan lasten ympäristöhuolella ja yhteiskunnallisella vaikuttamishalulla on voimakas tilastollinen yhteys. Tutkimuksen mukaan siis ympäristöhuoli aktivoi lasten halukuutta toimia ympäristön hyväksi. Samalla kuitenkin tutkimuksessa todetaan, että huolen tunteminen ympäristöstä ei yksistään tee heistä aktiivisia ympäristökansalaisia. Myös Pihkala (2017, 2019), joka on tutkinut ilmastoon liittyviä tunteita, kannustaa ilmastoahdistusta kokevia ryhtymään konkreettiseen toimeen, mieluiten yhdessä muiden kanssa.

5.3 Ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus

Yksilöiden vastuuttaminen ilmastokriisin ja luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen edessä ei ole lastenkirjojen ainoa tarjottu keino tarttua ilmastokriisin luomiin haasteisiin. Ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus on toinen vastadiskurssi yksilöä vastuuttavalle diskurssille. Yksilön vastuuttamisen sijaan ilmastotoimia tarkastellaan kaikkien sukupolvien yhteisistä ponnisteluista ja yhteistyöstä käsin, jolloin myös vastuu jakaantuu oikeudenmukaisemmin ja tasaisemmin.

Isovanhempien ja lastenlasten välistä yhteistyötä esiintyy kolmessa satukirjassa: *Meren maha on kipeä*, *Näkymätön myrsky* ja *Pikku-Matelin laulu*. Lasten ja aikuisten välistä yhteisvastuullisuutta on esitetty kirjoissa *Ilme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*, *Meren maha on kipeä*, *Sara ja kadonneet sateet*, *Matilda pelastaa maailman*, *Pikkis ja talvensiemenet*, *Näkymätön myrsky* sekä *Rohkea tyttö ja jättiläiset*.

Esimerkiksi *Meren maha on kipeä* -kirjassa päähenkilöinä ovat kaksossisarukset Afi ja Kofi, jotka tavattuaan yöllisellä rantaretkellään munivan merinahkakilpikonnin ryhtyvät talkoisiin muoviroskan vähentämiseksi. Yhdessä isoisänsä, vanhempiansa, kilpikonnanhoitajien Amun ja Julietten sekä luokkatovereidensa kanssa Afi ja Kofi pyrkivät tekemään kylästään, rannastaan ja merestä puhtaampaa paikkaa elää. *Meren maha on kipeä* -kirja keskittyykin enemmän luonnon monimuotoisuuteen ja merten muoviroska-aiheiseen kuin suoraan ilmastokriisiin.

Kirjan päähenkilöt ovat aktiivisia tomissaan ja ryhtyvät muun muassa valmistamaan vanhoista vaatteista kangaskasseja, jotta muovipusseja ei enää käytettäisi. Lapset saavat kuitenkin kaiken aikaa tukea ja ohjausta projekteihinsa aikuisilta. Merikilpikonnin munien vartioiminen ei jää lasten harteille, vaan siihen ryhtyvät aikuiset kilpikonnanhoitajat. Lasten omalle toimijuudelle on kuitenkin myös tilaa, ja he saavat ideoida vapaasti omia ratkaisujaan ilman, että aikuiset yksinomaan kertoisivat heille, kuinka toimitaan.

Länsi-Afrikkaan sijoittuvassa tarinassa keskeisinä tapahtumapaikkoina ovat meren ranta, joki, lasten koulu sekä merikilpikonnien silmin kuvattu meri. Ihmisten näkökulman lisäksi tarinaa viedään eteenpäin kilpikonnin poikasten silmin, kun he vasta kuoriuduttuaan lähtevät ensimmäistä kertaa mereen uimaan. Tarinasta välittyvä kunnioitus ja rakkaus luontoa ja eläimiä kohtaan. Salosen (2021) mukaan ekososiaaliseen sivistykseen kuuluu ihmisen kokema yhteys niin itseensä, muihin ihmisiin kuin myös ei-inhimilliseen. Yhteys todellisuuteen synnyttää merkityksellisyyden kokemuksia, kun taas irrallisuuden ja yksinolon kokemus häivyttää ja vähentää merkityksellisyyden tunnetta. Vastaavanlaista yhteyttä ei-inhimilliseen löytyy myös kirjoista *Näkymätön myrsky*, *Jääkarhu Patrick*, *Hulivili ja oikkuileva ilmasto*. Ihmisten yhteys ei-inhimillisiin asioihin, kuten lampiin, eläimiin ja kasveihin on myös osa ympäristö- ja kestävyyskasvatuksen

vuorovaikutuksellista kokonaisuutta, jossa niin yksilö, yhteisö kuin luonto ovat tasavertaisia ja riippuvaisia toisistaan (Lehtonen, ym. 2018).

Ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus näyttäytyy *Meren maha on kipeä* -kirjassa myös siinä, että kylässä aloitetaan jätteiden kierrätys. Jätehuollon kehittäminen ei voi mitenkään olla vain lasten vastuulla, vaan päätökset kierrätyksen toteuttamisesta ovat tämän hetken aikuisilla, joilla on valtaa vaikuttaa yhteiskunnallisella tasolla. Kirjassa kierrättämiseen vastuutetaan koko kylä sukupolvesta riippumatta. Vaikka kirjan isoisällä on eniten vaikeuksia uusien tapojen oppimiseen, hänkin luontoa rakastavana ihmisenä taipuu keräämään tupakantumppinsa purkkiin, kun hän ymmärtää niiden aiheuttavan mikromuovihaitan merelle. Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen näkökulmasta isoisä muuttaa aiemmin oppimaansa ja totuttua tapaansa heittää tupakantumpit maahan, kun hän ymmärtää niidenkin olevan osana heikentämässä meren kilpikonnien elämää. Isoisän kipuilu omien roskiensa kanssa tuo meistä hienosti uuden tason tarinaan, sillä lapsenlapsiltaan mikromuovista oppimisen lisäksi isoisä on kuitenkin samalla myös tarinan tiedon välittäjä luonnon herkkyydestä ja sen tasapainon tärkeydestä.

Samaan tapaan kuin *Meren maha on kipeä* -tarinassa isoisä on lasten linkkinä sekä aiempiin sukupolviin että luontoyhteyteen, myös *Näkymätön myrsky* -kirjan isoisällä on vastaavanlainen rooli. *Näkymättömän myrskyn* isoisä muistelee menneitä *hitaita aikoja*, jolloin maata viljeltiin enimmäkseen käsin. Hän viihtyy mielellään puutarhaansa hoitamassa ja sanookin, että maa ja kasvit tarvitsevat rakkautta. Isoisän hahmo tarjoaa tarinan lapsille yhteyden ja näkökulman entisiin aikoihin. Isoisän mukaan on myös suurta viisautta lapsilta nähdä läheisessä Usvalammessa muutakin arvoa kuin pelkän veden. Tarinan aikuiset näkevät vedellä olevan yksinomaan välineellinen arvo läheisen metsäpalon sammuttamiseksi. Lisäksi he suunnittelevat lammen kuivattua polttoaineen, eli tomun, kaivamista pohjasta. Isoisä myös kannustaa lapsia olemaan yhteydessä toisinajattelevaan tätiinsä, jotta lampi saataisiin pelastettua.

Pikku-Matelin laulu -satukirjassa unenomaisessa maailmassa elävä ukkovarpaan kokoinen ihmishahmo Mateli kannattelee kauniilla laulullaan koko maailmaa. Hän kuitenkin väsyä ainaiseen laulamiseensa ja Matelin laulun lakattua maailma alkaa kuihtua. Surussa ja ahdingossa Mateli-tyttö kuitenkin kuulee lohduttavat sanat mummolta, joka kertoo, ettei hänen tarvitse

yksin laulullaan kannatella maailmaa. Mummon laulu herättää maailman taas loistonsa, ja tällä kertaa lauluun yhtyvät kaikki *papat, pojankoltiaiset, neidot ja taaperot*. Kirjassa on vahva yhteisvastuullisuuden diskurssi, jossa kaikki sukupolvet yhdessä osallistuvat maailmasta huolehtimiseen. Tarinasta välittyy myös viesti siitä, että mikäli ihminen kantaa yksin mielessään huolta ympäristömme tilasta, voi seurauksena olla mielen murtuminen ja sairastuminen. Kuten Pihkalakin (2017, 2019) toteaa, ilmastoahdistus liittyy usein siihen, että ilmastotoimien kanssa jää yksin, eikä löydä vertaistukea. Pihkalan mukaan yksi keskeinen keino selvittää ilmastoahdistuksesta on tehdä ilmastotekoja yhdessä muiden kanssa.

Muissa kirjoissa, joissa ylisukupolvista yhteisvastuullisuuden diskurssia esiintyy, yhteisvastuullisuus on kahden sukupolven välistä: lasten ja aikuisten, jotka pääasiassa ovat lasten vanhempia. Useammassa tarinassa lähtöasetelma on se, että ensin lapset kiinnostuvat käsillä olevasta ilmastokriisistä. Vasta tämän jälkeen aikuisetkin havahtuvat lasten huoleen ja ryhtyvät itsekin pohtimaan omia ilmastotoimiaan tai tukevat lasten toimia.

Greta Thunbergiin liittyvässä käännöskirjassa *Rohkea tyttö ja jättiläiset* päähenkilö ryhtyy ensin yksin lakkoon ympäristön puolesta, kunnes saa tukea niin pieniltä kuin isoiltakin. Kirjassa on piirteitä sekä radikaalimmasta että vastakulttuurisesta toisinajattelusta. Värikkääseen satumaailmaan sijoittuvassa tarinassa päähenkilö kuulee metsän eläinten hädän asuinsijojensa puolesta. Tyttö ryhtyy mielenosoitukseen, jotta metsää kaatavat jätit lopettaisivat tuhotyönsä. Pian mielenosoitukseen liittyy niin paljon muitakin lapsia, että jätit eivät voi olla huomaamatta väenpaljoutta. Kuullessaan lasten viestin jätit kokevat häpeää käytöksestään ja haluavat muuttaa tapansa. Pian koko metsä ja kaupunki ja molempien asukkaat elävät sulassa sovussa ja rauhassa keskenään keskittyen huolehtimaan toisistaan. Ilman jättien, lasten ja eläinten yhteistyötä tässä ei olisi onnistuttu. Salonen ja Bardy (2015) summaavatkin ekososiaaliseen sivistykseen pohjaavaa toimintaa yhteisöjen muodostamaksi yhteistoiminnaksi, jolla voi saada laajemmin pysyviä muutoksia aikaiseksi kuin pelkästään yksin toimimalla. Mielenosoitus on esimerkki radikaalimmasta toisinajattelusta ja tarinan loppuratkaisun voi tulkita vastakulttuuriseksi toiminnaksi, jossa irtaudutaan vallitsevan järjestelmän mallista (O'Brien, ym. 2018).

Myös *Ilme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* -teoksessa tietokirjaosuuksien kanssa rinnakkain kulkevassa tarinassa lapset selvittävät ensin tahoillaan, mistä ilmastokriisissä on kyse. Heidän ilmastotulevaisuustreeniksi nimittämänsä tapa toimia jokaisessa tilanteessa mahdollisimman ilmastoystävällisesti saa vanhemmat heräämään, että heillä on tällä hetkellä kannettavanaan vastuu maailman tilasta. Tarinan lopussa vanhemmat potevat huonoa omaatuntoa siitä, millaiseen tilanteeseen päästöjen kanssa on ajaututtu. Heidän tekisi mieli pyytää lapsiltaan anteeksi, mutta toteavat kuitenkin, että anteeksipyyntöä enemmän lapset kaipaavat aikuisilta tekoja ja toimintaa. Vanhempina ja aikuisina heillä on nimittäin enemmän valtaa ja vastuuta ilmastotoimista kuin lapsilla.

Kirjassa *Sara ja kadonneet sateet* ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus esiintyy sekä itse tarinassa että lopussa olevassa tietotekstiosuudessa. Ilmastopakolaisuudesta kertova kirja sijoittuu Afrikan mantereelle. Valtiota, johon tarina sijoittuu, ei ole määritelty. Päähenkilö Sara jättää äitinsä kanssa kotikylän vesipulan vuoksi, ja he lähtevät etsimään kaupungista parempia elinolosuhteita. Raskaan matkan aikana he tapaavat toisen perheen, joka on tekemässä samanlaista matkaa kuin hekin. Hahmot ystävystyvät ja jakavat eväitään ja neuvojaan toisilleen. Vaikka Sara ja hänen äitinsä lähtevät matkaan päähenkilön Saran aloitteesta, aikuiset tekevät päätökset ja ovat vastuussa ratkaisuksista. Kirjan lopussa olevassa erillisessä tietotekstiosuudessa on listattuna kansainvälisiä järjestöjä, jotka auttavat kuivuudesta kärsiviä alueita ja siellä asuvia ihmisiä. Järjestöt ja niiden kautta toimiminen on yksi konkreettinen väylä ilmastotoimiin eri sukupolvien välillä.

Hienovaraisemmin tarinaan sisään ujutettua ylisukupolvista yhteisvastuullisuutta esiintyy *Pikkis ja talvensiemenet* -lastenromaanissa. Kaikki metsän eläimet ovat kyllästyneitä pitkittyneeseen syksyyn ja itseään odotuttavaan talveen. Aikuiset mörököllit yrittävät setviä tilannetta mörökölliyhdistyksen kokouksissa, kun taas lapset lähtevät kaukaiselle Hankitunturille selvittämään, onko lumiväellä avun tarvetta talvensiementen kylvämisessä. Tässäkin tarinassa lasten rooli on ryhtyä ensin toimeen, jonka jälkeen aikuiset tukevat heitä, myös tunteiden käsittelyssä. Tarinan päähenkilön Pikkiksen isä pyytääkin Pikkiksen palattua takaisin kotiin salaiselta seikkailultaan, että vastaisuudessa hän kertoisi vanhemmilleen, mikäli hänen mieltään painaan jokin asia.

Lasten kysymykset ja huolet ilmastokriisistä vaativat aikuisilta kykyä vastata hankaliinkin kysymyksiin, ja aiheesta on vastikään keskusteltu Yle Radio Suomessa (2021). Kyseisessä radio-ohjelmassa *Lapselle selvää puhetta ilmastomuutoksessa* haastateltiin dosenttia ja ympäristöahdistuksen tutkijaa Panu Pihkalaa, jonka keskeinen viesti ilmastokriisin käsittelyyn lasten kanssa on, että se tulisi tehdä lapsilähtöisesti. Aikuisten tehtävä on kuunnella ja tarjota lapsille mahdollisuus kertoa ja jakaa omia tunteitaan myös ilmastoon liittyen. Pihkala painottaa haastattelussaan, että “tiedemaailma on hämmästyttävän yksimielinen vuosikymmenten kriittisen väännön jälkeen siitä, että keskiarvoisesti ilmastokriisin vaikutukset näkyvät jo”. Onkin tärkeää kasvattaa kaikkien, myös lasten ja nuorten, toimintakykyä ilmastokriisin edessä eikä vähentää sitä.

5.4 Keskiluokkainen lapsuus

Keskiluokkainen lapsuus eroaa aiemmista diskursseista, sillä se ei ole niinkään ilmastotoimijuuden muoto vaan taustaoletus, josta ilmastotoimia lähdetään tekemään. Keskiluokkainen lapsuus ilmenee kirjoissa oletuksena perheiden tietystä tulotasosta, jossa arkiseen kulutukseen liittyvät valinnat eivät edellytä pohdintaa erilaisten ratkaisujen kustannuksista. Kirjat, joissa tarinan henkilöt ovat ihmisiä ja toimintaympäristönä on koti, ei näyttyädy varallisuuden niukkuutta, mutta ei myöskään huipputuloisuutta. Eläinhahmojen ympärille rakennetuissa tarinoissa ei samalla tavalla esiinny tulotasoa, sillä hahmot elävät rakentamattomassa ympäristössä, kuten metsässä tai napajäätiköllä.

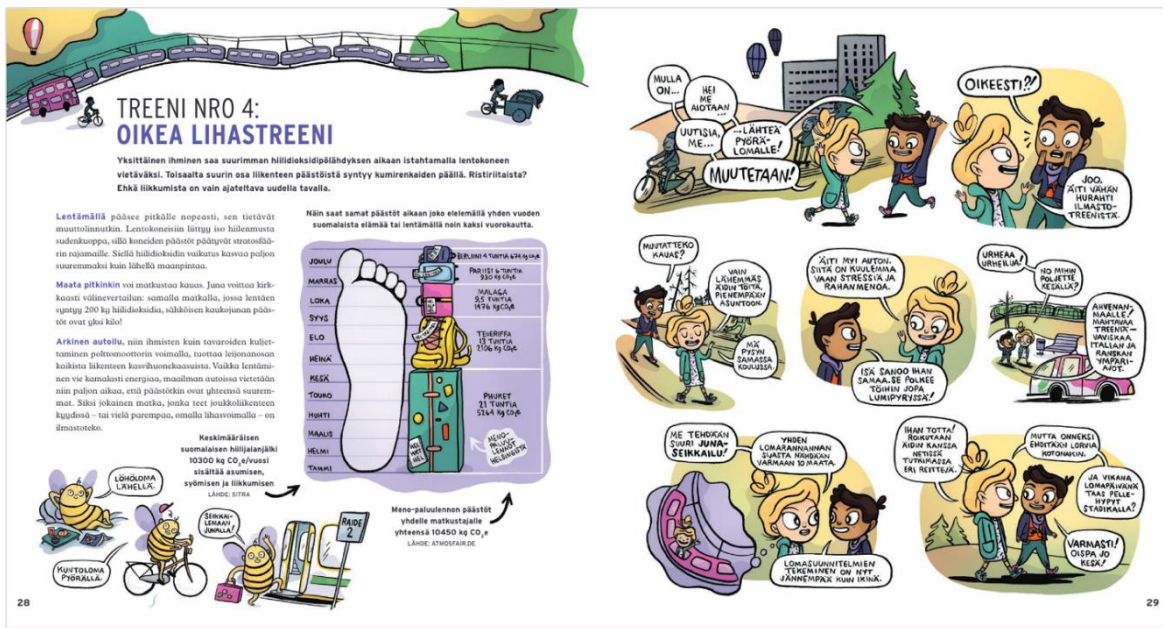
Keskiluokkainen lapsuus on luettavissa sekä tekstien että kuvien kautta. Kuvitetuissa kirjoissa kuvat kertovat joskus sellaisia asioita, joita tekstissä ei mainita. Esimerkiksi aineistomme kirjoissa teksteissä ei mainita hahmojen vaatetuksesta, ulkonäöstä tai kodin sisustuksesta mitään, mutta kuvitus paljastaa nämä lukijalle. Teksteissä keskiluokkaisuuden oletus näkyy sekä tarinan teksteissä, mutta myös osan kirjan lopussa olevissa erillisissä tieto-osuuksissa.

Tarinoiden keskiluokkaisuuden hegemonia on samaistuttavaa mitä luultavimmin suurimmalle osalle lapsista, sillä Suomen väestöstä 68 prosenttia kuuluu keskiluokkaan (Haavisto 2018). Kuitenkin köyhissä kotitalouksissa asuvien lasten määrä on kasvanut viime vuosina (Kallio & Hakovirta 2020), ja

yhteiskuntaluokkien välillä tuloerot ovat kasvaneet Suomessa viimeisen 30 vuoden aikana (Erola 2010) Kirjojen luoma mielikuva niin sanotusta normaalista tulotasosta sulkee samalla samaistumisen ulkopuolelle ne lapset, joiden perheissä ei ole taloudellista mahdollisuutta tehdä vastaavanlaisia valintoja ja muutoksia arjessaan kuin korkeamman tulotason perheissä.

Liikkumiseen liittyvissä tarinan sisällä näytetyissä malleissa ja ohjeistuksissa oletuksena on, että useimmilla perheillä on auto käytössään. Oman auton käytön vähentämiseen kannustetaan ilmastotekona monissa kirjoissa, kuten *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*, *Matilda pelastaa maailman* sekä *Hulivili ja oikkuileva ilmasto*. Julkisen liikenteen käyttäminen tai kävely ja pyöräily nähdään kirjoissa mahdollisuuksina vähentää omia päästöjä, kun oletus on, että oma auto olisi kuitenkin käytettävissä. Kaikille perheille auton käyttö ei kuitenkaan ole vaihtoehto, sillä auton omistaminen on verrattain kallista. Tällöin suositus vähentää yksityisautoilua ei näyttäyty vaihtoehtona vaan olosuhteiden luomana pakkona, joka ei ole oma valinta. Lasten ilmastotoimijuuden ehdotuksina yksityisautoilun vähentäminen on siinä mielessä myös kiinnostava ohjeistus, sillä lapset ovat alaikäisinä harvoin perheessä niitä, jotka päättävät ja tekevät valintoja autoilusta.

Matkustelu näyttäytyy kirjassa *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* tavanomaisena tapana viettää lomaa. Kirjan leipätekstissä käydään tietokirjamaisesti läpi eri liikkumismuotojen päästövaikutuksia. Kuvituksen avulla on konkretisoitu, kuinka lentomatkoilla voi aiheuttaa kahdessa vuorokaudessa saman verran päästöjä kuin elämällä vuoden suomalaista elämää (Kuvio 7). Tarinassa taas kirjan päähenkilöt Lotta ja Kasper keskustelevat kesälomamatkojen suunnitelmista. Kasperin perhe aikoo lähteä pyöräretkelle Ahvenanmaalle ja Lotta äitinsä kanssa ”suurelle junaseikkailulle”. Lotta kertoo, että yhden lomarannan sijaan he näkevät 10 maata. Lasten keskustelun taustalla on ajatus siitä, että aiemmin he ovat perheineen matkustaneet lentäen yhteen maahan, mutta nyt he suosivat maata pitkin matkustamista.

KUVIO 7. Kirjan *Ihme ilmat –Miksi ilmasto muuttuu* kuvituksen havainnollistus lentomatustamisen päästöistä (Kuvitus Ahokoivu 2019, 28–29)

Ympäristöystävällisempien lomamatkojen esittelystä paistaa oletus siitä, että perheillä olisi mahdollisuus tehdä lomamatka lentäen, mutta siihen ei ilmastosyistä kuitenkaan ryhdytä. Samaan tapaan kirjan *Rohkea tyttö ja jättiläiset* lopussa olevassa erillisessä tieto-osuudessa lukijaa kehoitetaan pyytämään perhettä välttämään turhaa lentämistä. Tässä näkyy oletus siitä, että lukijan perhe tekisi ylipäättään lentomatoja, joista osan voisi karsia pois.

Asumiseen liittyvissä ilmastotekojen huomioimisessa kirjassa *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu* toinen päähenkilöistä muuttaa äitinsä kanssa pienempään asuntoon. Muuton syynä on vähentää asumiseen liittyviä ilmastopäästöjä, kun lämmitettävää asuinpinta-alaa on vähemmän. Lisäksi muuton myötä aikuisen työmatka lyhenee ja perhe voi luopua kokonaan autosta. Pienempään asuntoon muuttaminen ei siis tässä tapauksessa ole olosuhteiden pakko, kuten asuinkustannusten vähentäminen, vaan omiin arvoihin pohjaava valinta. Asumiseen liittyvää väljyyttä näkyy myös kirjassa *Hulivili ja oikkuileva ilmasto*. Sekä tarinan että kuvituksen perusteella kolmihenkisellä perheellä on omakotitalo ja puutarha kasvihuoneineen.

Muitakin viitteitä keskiluokkaisuudesta näkyy myös *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* -kirjan kuvituksessa. Kuvassa (Kuvio 8) etualalla Huliviliin isä lukee

sanomalehteä keittiöpöydän ääressä edessään kahvikuppi ja pressopannu. Taustalla kuvassa näkyy Hulivili pötköttämässä sohvalla jalat kohti kattoa. Olohuoneen pöydällä näkyy kirjapino, ikkunalaudalla on viherkasvi ja etualan piirongin päällä on poltettuja kynttilöitä. Sanomalehtien lukeminen ja kirjojen omistaminen on yleisempää korkeasti koulutetuilla kuin matalammin koulutetuilla (Leino, Ahonen, Heinonen, ym. 2019). Kuvituksessa on esitetty myös kirjan alussa ulkoapäin perheen koti, joka on puumakotitalo ristikkoikkunoineen. Talo ei näy kuvassa kokonaan, mutta yhden kulman esitys talosta antaa viitteitä, että talo on hyväkuntoinen ja kooltaan melko suuri.

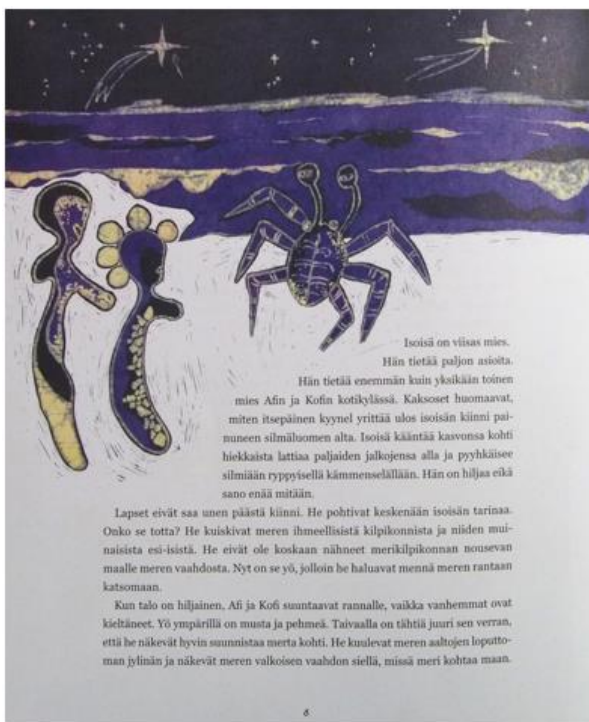

KUVIO 8. Kirjan *Hulivili ja oikeileva ilmasto* kuvitusta tarinan perheen kodista (kuvitus Nygård 2020, 12–13)

Asumiseen liittyviä ilmastotekoja pohditaan myös kirjassa *Matilda pelastaa maailman*. Päähenkilö Matilda haluaisi kotiinsa öljylämmityksen sijaan maalämmön ja aurinkopaneelit. Näihin isompiin lämmitykseen liittyviin muutoksiin Matildan isä suhtautuu penseästi niiden kalleuden vuoksi. Lämmitysjärjestelmät ja niiden muutostyöt tuovat esiin varallisuuserot. Oletuksena on, että asunto tai talo on oma, jolloin lämmitysjärjestelmään on mahdollista vaikuttaa. Lisäksi

oletuksena on, että asuintalo on joku muu kuin kerrostalo. Mutta kuten kirjan isähahmokin pohtii, lämmityssysteemien uusiminen ei kuitenkaan ole taloudellisesti kaikille mahdollinen ja saavutettava vaihtoehto.

Kiinnitimme myös huomiota siihen, että kahdessa kirjassa, joissa tarinan hahmot ovat ihmisiä ja heidän perheensä ovat keskeisellä tavalla tarinassa mukana, ei edellisten esimerkkien kaltaista keskiluokkaisuutta ilmene. Näissä molemmissa kirjoissa yhteneväistä on se, että tapahtumapaikat sijoittuvat Afrikan mantereelle (Kuvio 9). *Sara ja kadonneet sateet* -kirjassa kuvataan ilmastopakolaisuutta, kun Sara joutuu äitinsä kanssa hylkäämään kotinsa ja lähtee etsimään kaupungista parempia elinolosuhteita. Kirjassa kuvataan äärimmäistä köyhyyttä, jossa ruoasta ja vedestä on pulaa. Toisessa kirjassa *Meren maha on kipeä* sitä vastoin ei kuvata kodin ja perheen varallisuutta edes kuvituksessa. Perheen sisällä käyty kommunikointi keskittyy niin voimakkaasti käsillä olevaan ongelmaan, eli muoviroskan määrään meressä, ettei arkista elämää kirjassa käsitellä. Kyseiset kirjat siis jäävät keskiluokkaisuuden määrittelyn ulkopuolelle.

KUVIO 9. Vasemmanpuoleinen kuva on kirjasta *Meren maha on kipeä* (kuvitus Amoussou 2020, 8) ja oikeanpuoleinen kuva kirjasta *Sara ja kadonneet sateet* (kuvitus Palin 2020, 15)

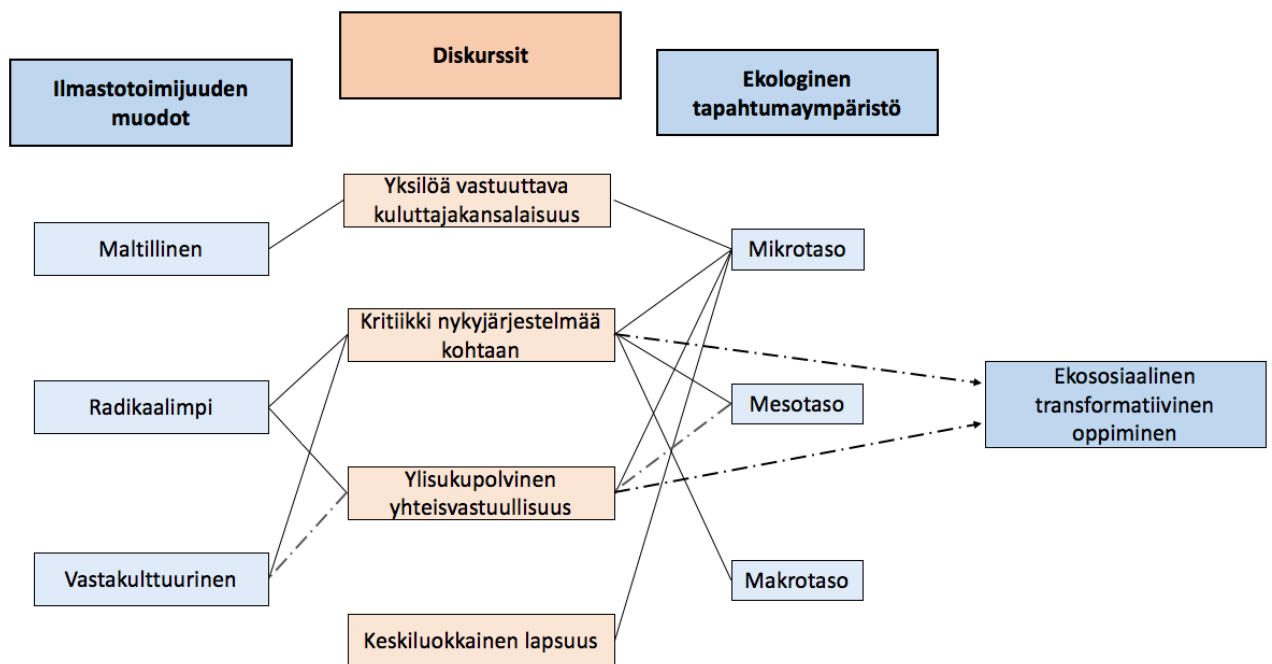
Eläinhahmojen kautta kerrotut tarinat eivät niin suoraviivaisesti ota kantaa taloudelliseen vaurauteen tai niukkuuteen. Tarinoiden eläimet käyttävät vain vähän tai ei ollenkaan tavaroita. Tarvittaessa heiltä kuitenkin löytyy kaipaamansa resurssit, kuten *Pikkis ja talvensiemenet* -kirjan Pikkikseltä retkeilyyn tarvittavat varusteet. Samoin kirjassa *Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen* päähenkilöt Karhu ja Kettu lähtevät yhdessä muiden eläinten kanssa matkaan kohti talvea reput selässään. Ylittäessään jokea eläimillä onkin yhtäkkiä kanootit käytössään, ja pohjoiseen saapuessaan joukko hiihtää suksilla hangessa. Mielikuvitusmaailmassa tarvittavien varusteiden saaminen ikään kuin tyhjästä on mahdollista. Näiden tarinoiden eläimillä on kaikki välineet siihen, mitä kussakin tilanteessa tarvitsevat.

Tapahtumaympäristönä metsät, meri tai jäätiköt ovat tarinoiden hahmoille tasa-arvoisia, missä rahalla tai sen tuomalla statuksella ei ole merkitystä, vaan lämpimänä pysymiseen riittää eläinten oma turkki ja ruoka löytyy lähiluonnosta. Tarinoissa eläinten, joihin liitetään ihmisenkaltaisia ominaisuuksia, kuten kyky puhua, ajatellaan vetoavan lasten mielikuvitukseen, ja lasten on myös helppo samaistua eläinhahmoihin (Pesonen 2018).

Intersektionaalisuuden kautta tarkasteltuna tarinat, jotka on etäännytetty kauemmas eletystä todellisuudestamme voivat olla meidän tulkintamme mukaan helpommin samaistuttavia laajemmalle lukijakunnalle. Sitä vastoin kirjoissa, joissa kuvitteellisessa maailmassa tarinan hahmot ja kuvitus muistuttavat todellista maailmaa, mutta hahmojen elintaso onkin lukijan omaa elintasoa korkeampi, voi tarinaan samaistuminen olla osalle lukijoista haastavampaa. Tarinoihin eläytyminen voi olla vaikeaa varsinkin, jos tarinassa lukijalle tarjotaan suoria toimintaehdotuksia omiin ilmastotoimiin, mutta lukijalla ei ole taloudellisia resursseja niiden toteuttamiseen. Tällöin lukijalle voi syntyä vaikutelma, että ilmastotoimien toteuttaminen ei ole mahdollista kuin vauraammille henkilöille.

6 POHDINTA

Ilmastotoimijuutta käsitellään kuvitetuissa lastenkirjoissa erilaisten diskurssien kautta. Löysimme lastenkirjoista neljä erilaista ilmastotoimijuuteen liittyvää diskurssia: yksilöä vastuuttava kuluttajakansalaisuus, kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan, ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus sekä keskiluokkainen lapsuus. Näistä diskursseista kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan sekä ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus ovat vastadiskursseja yksilöä vastuuttavalle diskurssille. Oheisessa kaaviossa (Kuvio 10) olemme havainnollistaneet, kuinka diskurssit suhteutuvat eri ilmastotoimijuuden muotoihin, ekologisen tapahtumaympäristön analyysimalliin ja lopulta ekososiaaliseen transformatiiviseen oppimiseen.

KUVIO 10. Diskurssien yhteydet ilmastotoimijuuden muotoihin, ekologisen tapahtumaympäristön analyysimalliin sekä ekososiaaliseen transformatiiviseen oppimiseen

Yksilö ja yksilön vastuu korostuvat lapsille suunnatuissa ilmastoaiheisissa kirjoissa. Näille yksilöä vastuuttaville ilmastoteoille tyypillistä on nähdä yksilö

kuluttajakansalaisena, liberaalina subjektina, jonka ilmastoteot ovat ilmastolle ystävällisempiä kulutustottumuksia. Yksilöä vastuuttavassa kuluttajakansalaisuuden diskurssissa on piirteitä lasten ja nuorten ilmastoaktiivisuuden mukaisesta maltillisesta toisinajattelusta, jossa tyypillistä on pyrkiä muuttamaan elämää nykyjärjestelmän sisällä ilmastoystävällisemmäksi (O'Brien, ym. 2018). Nykyistä elämäntapaa itsessään ei nähdä ongelmallisena, vaan keskeisenä muutostarpeena on ihmisten yksittäiset toimet ja valinnat. Ekologisen tapahtumaympäristön kannalta tarkasteltuna toiminta tapahtuu niin sosiaalisesti, fyysisesti kuin ajallisestikin mikrotasolla.

Monet yksilön vastuulle annetut ilmastotoimet ovat ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen näkökulmasta hieman ongelmallisia. Valmiiden ohje- tai toimintamallien on tarkoitus korvata aiemmin totuttuja tapoja, mutta transformatiivisen oppimisen mukaan uusien toimintatapojen sisäistäminen edellyttää taustalla olevien juurisyiden ymmärtämistä. Pohdimmekin, kuinka pysyvää muutosta lukijan ilmastotoimijuuteen suorilla ohjeilla saadaan. Ilmastotoimijuuteen vastataan näissä kirjoissa melko yksinkertaisilla neuvoilla esimerkiksi kierrätykseen ja kuluttamiseen liittyen. Kuten myös Tolppanen ja kumppanit (2017) toteavat, valmiiden toimintamallien tarjoaminen on ongelmallista epävarman ja muuttuvan tulevaisuuden edessä. Ilmastokriisi on ongelmana monisyinen ja kompleksinen kokonaisuus, johon yksinkertaiset vinkit ja niksit eivät pysty vastaamaan. Ilmastokriisin juurisyöt ovat syvemmillä ihmisyydessä, jolloin meidän tulisi tarkastella uudelleen minkälainen ihmiskäsityksemme on. Värrin (2018) vaatii, että meidän tulisi ihmiskuntana määritellä uudelleen kasvatuksen perusteet, sillä kasvatuksessa pyritään aina toteuttamaan jonkin ihmiskäsityksen mukaisia ihanteita ja päämääriä joko tietoisesti tai tiedostamattomasti.

Monissa kirjoissa yksilön vastuuttaminen korostuu asetelmassa, jossa tarinan sisällä tai kirjan lopussa olevassa erillisessä tieto-osuudessa lukijalle kerrotaan ilmastotoimista, joita yksilö voi omassa elämässään tehdä. Jo nykyisen vuosituhatvuoden alussa on huomattu, että ympäristöteemaisissa lastenkirjoissa lukijalle osoitetaan jopa kohtuuttomia vaatimuksia ympäristön hyväksi eikä keskitytä lapsen oman mielikuvituksen ja oivallisuuden voimaan (Bradford 2003). Aineistomme kirjojen tietotekstiosuudet jatkavat tätä jo 1970-luvulla alkanutta ilmiötä, jossa parateksti rikkoo lukijalta sadun illuusion rationaalisuuden

vaatimuksilla. Tiedolle on tarvetta, mutta kyseenalaistamme sen tarpeellisuutta täysin fiktiivisten tarinoiden loppukaneettina. Kirjojen satumaailmojen ja mielikuvitusmaailmojen voimaa yhtenä lapsuuden voimaannuttavana toimijuuden tukijana ei olisi välttämätöntä päättää rationaalsiin faktoihin, jotka katkaisevat mielikuvitukselta siivet. Lastenkirjojen mielikuvitusmaailmassa olisi mielestämme ilmastotoimijuuden vahvistamisen lisäksi tilaa pohtia Värin (2018) peräänkuuluttamaa syvempää ja filosofisempaa tarkastelua ilmastokriisin aikakauden ihmiskäsityksestä ja ennen kaikkea sitä, minkälaisen ihmiskäsityksen avulla selviämme ilmastokriisistä ja sen synnyttämistä ongelmista.

Yksilöä vastuuttavaan kuluttajakansalaisuuteen rinnastuu myös keskiluokkaisen lapsuuden diskurssi. Tutkimuksemme aineistossa olevissa lastenkirjoista löytyy paljon näyttöä keskiluokkaisesta perhetaustasta. Tästä seuraa, että kirjoissa esitetyt ilmastotoimet ovat ennen kaikkea suunnattu keskiluokkaisesta taustasta tuleville lapsille ja perheille. Lukijoiden erilaisia lähtökohtia, erityisesti sosioekonomisten taustojen moninaisuutta, ei tutkimuksemme lastenkirjoissa huomioida. Kirjoista välittyy ajatus, että lapsilla on mahdollisuus muuttaa toimintaansa ilmastoystävällisemmäksi, vaikka se vaatisi taloudellisia resursseja. Vaikka tutkimuksen alussa kiinnostuksemme kohdistui myös kuvitukseen, keskityimme tutkimuksessamme lopulta ensisijaisesti analysoimaan tekstejä. Tarkastellessamme keskiluokkaisen lapsuuden diskurssia huomioimme kirjojen kuvituksen tarkemmin, sillä kuvituksen kautta välittyi tietoa tarinoiden hahmojen sosioekonomisesta taustasta. Etsimme myös mahdollisia ristiriitoja ja jännitteitä kuvien ja tekstin väliltä, mutta tarinoiden kuvat ja tekstit eivät esitä toisistaan poikkeavia kerrontoja. Kirjoissa, joista keskiluokkaisen lapsuuden diskurssi on luettavissa, liikutaan ekologisen tapahtumaympäristön osalta mikrotasolla, eli niin ajallisesti, sosiaalisesti kuin fyysisesti tutussa lähiympäristössä.

Vastadiskursseissa esitetään vaihtoehtoisia ilmastotoimia yksilöä vastuuttavalle kuluttajakansalaisuudelle. Kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan -diskurssissa esiintyy O'Brienin ja kumppaneiden (2018) tutkimuksen kahta jälkimmäistä lasten ja nuorten ilmastoaktivismin muotoa: radikaalimpaa ja vastakulttuurista tosinajattelua. Radikaalimpaan tosinajatteluun liittyvät nykyjärjestelmää vastustavat elementit kuten mielenosoitukset. Koska ilmastolakko ja -mielenosoitukset ovat henkilöityneet mediassa vahvasti Greta

Thunbergiin, on ymmärrettävää, että mielenosoitusten mallia esitetään nimenomaan Thunbergin elämästä ammentavissa lastenkirjoissa. Vastakulttuurista toisinajattelua esiintyy verrattain vähän aineistomme kirjoissa esitetyistä ilmastoaktivismin muodoista. Arkirealistisissa lastenkirjoissa pitäydytään lähtökohtaisesti kuvaamaan ympäröivää todellisuutta totuudenmukaisesti, vaikka mielikuvituksen keinoin tarinoissa pystyttäisiin käsittelemään utopistisiakin todellisuuksia.

Ekologisen tapahtumaympäristön mallin mukaan tarkasteltuna nykyjärjestelmää kritisoivasta diskurssista löytyy jossain määrin kaikkia kolmea eri tasoa: mikro-, meso- ja makrotasoa. Ajallisesti kirjoissa liikutaan selkeästi eniten mikrotasolla, eli nykyhetkessä. Sosiaalisesti ja fyysisesti tarkasteltuna kirjoissa, joissa on kritiikkiä nykyjärjestelmää kohtaan, sisältää laajempaa näkökulmaa kuin vain mikrotasoa. Ilmiöitä tarkastellaan paikoin jopa globaalilla tasolla, kuten ilmastomielenosoitusten leviämistä ja talouden merkitystä.

Maltillisessa toisinajattelun mallissa keskeinen keino on osallistua ja sen myötä ymmärtää yhteiskunnan toimintaa (O'Brien ym. 2018). Tämä olisi mielestämme maltillisen ilmastotoimijuuden kontekstissa merkittävämpi ja tehokkaampi ekososiaaliseen transformatiivisen oppimiseen kannustava ilmastotoimijuuden muoto kuin aineistossa vahvasti esiintyvä yksilöä vastuuttava diskurssi. On kiinnostavaa, ettei kirjoissa käsitellä demokratiaan liittyvää äänestämistä ja puoluepolitiikkaa vaikuttamisen keinoina. Tätä voidaan toki perustella sillä, että lastenkirjoissa ei ole perusteltua käsitellä täysi-ikäisyyttä edellyttävää äänestämistä. Kuitenkin useat kirjoissa esitellyt ilmastotoimet ovat aikuisille suunnattuja, kuten yksityisautoilun vähentäminen tai ekologisemman sähkösopimuksen valitseminen. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna on kiinnostava havainto, että perinteiset demokratian vaikuttamiskeinot uupuvat tarjotuista ilmastotoimista. Demokraattista päätöksentekoa olisi helppo tuoda näkyväksi lapsentasoisesti muillakin keinoilla kuin suoranaisella äänestyksellä. Demokratia on merkittävä osa yhteiskunnan toimintaa, mutta myös pienemmissä yhteisöissä ja paikallisessa päätöksenteossa noudatetaan demokraattista päätöksentekoa, jossa lapsillakin voisi olla valtaa vaikuttaa ja saada äänensä kuuluviin.

Ylisukupolvisen yhteisvastuullisuuden diskurssi tavoittaa kestävään kehitykseen ja erityisesti ekososiaaliseen sivistykseen lukeutuvaa tavoitetta

ymmärtää ilmiöiden ja tapahtumien kytköksiä. Sen sijaan, että esimerkiksi yksinomaan lapset tavoittelisivat kestäväen kehityksen mukaista suhtautumista ympäristöön, yhteisessä vastuunkannossa ovatkin mukana kaikki sukupolvet. Jotta planetaarisen kestäväen kehityksen tavoitteet olisivat saavutettavissa, edellyttää se toimia laajemmin muiltakin kuin lapsilta ja nuorilta.

Ekokriittiseen kirjallisuuden tutkimukseen lukeutuvan ekologisen tapahtumaympäristön analyysimallin (Rättyä 2018) mukaisia systeemin tasoja löytyy aineistomme lastenkirjoista. Mikro-, meso- ja makrosysteemien tutkiminen ja kirjallisuuden tilojen tarkempi analysointi tarjoaisi materiaalia kokonaiseen uuteen tutkimukseen. Tässä tutkimuksessa emme ota niihin kaikkiin kantaa, vaan keskityimme sellaisiin huomioihin, jotka vahvistavat löytämiämme diskursseja. Selvästi korostuneimpana esiintyy mikrosysteemin tasolle sijoittuvia tapahtumia ja kerrontaa. Tarinoissa keskitytään lähipiirin henkilöihin tutuissa ympäristöissä kuten kotona tai kodin välittömässä läheisyydessä, esimerkiksi kirjoissa *Näkymätön myrsky*, *Hulivili ja oikkuileva ilmasto* ja *Matilda pelastaa maailman*. Mikrosysteemin tason tapahtumaympäristössä pitäydytään sosiaalisen ja ajallisen tason osalta. Fyysinen tapahtumaympäristö sen sijaan vaihtelee kirjoissa lähiympäristöstä paikalliseen ja kansallisesta aina globaaliin asti. On perusteltua, että lastenkirjojen sosiaaliset tilat keskittyvät mikrosysteemeihin, sillä lasten ilmastotoimijuuden mahdollisuudet ovat todennäköisesti moninaisempia omassa lähipiirissään. Kuitenkin kaipaamme lastenkirjallisuuden sosiaalisiin tiloihin mielikuvituksellisempia ja laajempia toimintaympäristöjä. Tarinoiden laajemmat yhteisöt ja yhteisöllisyyden kokemukset tukisivat ihmisten välistä yhteistoimintaa (Salonen & Bardy 2015) ja toisivat ilmastotoimijuudesta esille laajempaa kuvaa.

Mesosysteemin tasolla tapahtuvaa tarinankerrontaa on erityisesti antropomorfisissa tarinoissa, joissa eläimet ovat ihmisen kaltaisia inhimillisiä toimijoita. Eläinhahmot liikkuvat paikallisissa ympäristöissä esimerkiksi kirjoissa *Hilppa Hömötiainen* ja *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* Näistä molemmissa kirjoissa on mesosysteemin mukaista sosiaalisen tason toimintaa, sillä tarinassa eläimet ovat tekemisissä omaan lähipiiriin kuulumattomien hahmojen kanssa. Hilppa on tekemisissä metsän lähellä asuvien lasten kanssa ja *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* -kirjan jääkarhu ja pingviini ovat puhelimitse yhteydessä toisiinsa. Puhelimen käyttö ja kommunikointi yhteisön ulkopuolelle antaa hyvin

esimerkin siitä, kuinka nykyään myös globaalisti vaikuttaminen on mahdollista teknologian avulla. Tällä hetkellä lapset kasvavat maailmassa, jossa sosiaalinen media ja päivittäinen teknologian hyödyntäminen viestinnässä on keskeinen osa kommunikointia. Tätä lasten jo pienestä pitäen oppimaansa tapaa olla yhteydessä ympäröivään maailmaan pystytään hyödyntämään myös maailman muuttamisessa, sillä yhteistyön voimaa voi löytyä muualtakin kuin lähiyhteisöstä. Ilmiö ja sen mahdollisuudet ovat jo näkyvillä sosiaalisessa mediassa esimerkiksi Greta Thunbergin innoittamana, mutta mahdollisuudet uusille internetin kautta toimiville ja leviävälle ilmastotoimille ovat lähes rajattomat.

Makrosysteemin mukaisesti fyysisellä tasolla liikutaan muutamissa kirjoissa laajemmalla alueella, kuten kirjoissa *Pikkis ja talvensiemenet*, *Mato ja meri* sekä *Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen*. Kirjassa *Kotimme on tulossa* tarkastellaan globaalilla tasolla ilmastolakon leviämistä maailmalle. Ajallisesti laajempaa perspektiiviä käsitellään kirjassa *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*. Erityisesti maapallon ja ilmaston historiaa tarkastellaan kirjassa perusteellisesti alkaen maapallon synnystä miljardeja vuosia sitten. Lisäksi tarinan lopussa entinen Fossiilimenninkäinen kirjoittaa lukijalle tulevaisuudesta vuodesta 2050. Pääasiassa lastenkirjoissa esiintyvä aikaperspektiivin lyhytjäteisyys on myös kiinnostava löytö, sillä ilmastokriisi on ilmiönä laaja ja sen vaikutukset näyttäytyvät ihmisen näkökulmasta verrattain hitaana muutoksena. Lisäksi ilmastotoimet edellyttävät pitkäjänteistä muutostyötä ja ilmastotoimien merkitysten tarkastelua huomattavasti pitemmällä aikavälillä kuin välittömässä nykyhetkessä tai muutaman kymmenen vuoden säteellä.

Tutkimuksemme aineistossa korostuu ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen rationaalinen puoli. Monissa kirjoissa lukijalle tarjotaan lisää tietoa ilmastokriisistä, sen syistä ja seurauksista. Lastenkirjoista löytyy siis viihdyttämisen lisäksi opettavaisia ja tietoa lisääviä elementtejä. Usein tietoa lisäävissä kohdissa ilmastokriisiä käsitellään luonnontieteellisestä näkökulmasta, jota ei liitetä arkitodellisuuteen. Esimerkiksi kirjan *Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?* lopussa olevassa erillisessä tieto-osuudessa käydään läpi mitä ilmastomuutos tarkoittaa, mistä se johtuu ja minkälaisia seurauksia sillä on. Esimerkit ovat kuvailtu kaukaisiksi ja abstrakteiksi, kuten maatalouden päästöt ja Amazonin metsien hakkuut. Sitä, miten esimerkiksi maatalouden päästöt liittyvät lukijan arkitodellisuuteen, ei ole avattu tarkemmin. Systemisen ymmärryksen

(Lehtonen ym. 2018) ja transformatiivisen oppimisen (Sterling 2010a) kannalta yhteyksien avaaminen helpottaisi lukijaa hahmottamaan ja sen kautta oppimaan ilmiöstä laajemmin.

Rationaalisuuden vastapainoksi ekososiaalinen transformatiivinen oppiminen ja systeemiajattelu vaatii tunteiden tunnistamista ja hallintaa. Ilmastotoimijudessa tunteiden käsittelyllä on suuri merkitys, kuten Pihkala (2019) ja Ojala (2012ab) kuvaavat. Odotimme, että lastenkirjallisuudessa tunteet olisivat keskeisemmässä ja suuremmassa roolissa, sillä tunteet ovat merkityksellinen osa lapsuutta, kasvua, kehitystä ja ihmisyyttä. Tunteita kuvataan useissa aineistomme kirjoista, mutta kovin keskeisessä asemassa ne eivät silti näyttäyty. Kirjoissa on kuvattu tunteita, jotka ilmaisevat huolta ilmastosta ja lähiympäristöstä. Eniten kuvatut tunteet ovat suru, harmi ja huoli. Tunteita kuvataan suoraan nimeämällä niitä, mutta myös kuvituksen avulla lukija voi tarkastella hahmojen tunnetiloja. Kirjoissa kuvatut tunteet ovat yleisesti yhdistetty ilmastokriisiin ja sen herättämiin tunteisiin. Tämän vuoksi tunteiden käsittely ja hyväksyminen kirjallisuudessa olisi erityisen tärkeä esimerkki kirjoja lukeville lapsille. Valitettavasti tunteiden äärelle ei aineistossamme syvennytä kovin pitkäksi aikaa eikä kuvata, kuinka tunteita on käsitelty. Ojala (2012a) kuvaa, kuinka voimattomuus heränneiden tunteiden edessä lamaannuttaa ilmastotoimijuiden ja kyky hahmottaa asioita rationaalisesti tietojen kautta kärsii, jos ikävät tunteet ottavat vallan. Tunteiden käsittelemättä jättäminen aiheuttaa pahimmillaan ikäviä tunteita herättävien asioiden, kuten ilmastokriisin, kieltämisen.

Tutkimuksen alussa pohdimme, minkälaisia ilmastotoimijuiden vastaisia diskursseja tutkimistamme lastenkirjoista saattaa löytyä. Ilmastodenialismi, eli ilmastokriisin kieltäminen, on yksi mediassa näkyvyyttä saanut ajatus, jonka yksi vaikutusvaltaisista levittäjistä on Yhdysvaltain entinen presidentti Donald Trump (esim. Helsingin Sanomat 2018a, Yle 2020). Tutkimissamme lastenkirjoissa ilmastoskeptisyyttä ei ilmene. Ilmastokriisiin suhtaudutaan kirjoissa todellisena ilmiönä, jonka olemassaololle ja todenperäisyyden pohdinnalle ei ole tarvetta. Ainut kirja, jossa ilmastodenialismia aiheena sivutaan, on *Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu*. Kirjan sivuhenkilöt esittävät ilmastonmuutoksen hillintään netistä löytyviä ratkaisuja, joista yksi on koko ilmiön kieltäminen. Tähän suhtaudutaan kuitenkin kirjan päähenkilöiden suunnalta turhautuneesti eikä

ajatusta oteta vakavasti. Tutkimissamme lastenkirjoissa tukeudutaan siis vahvasti tiedemaailman allekirjoittamaan näkemykseen ilmastokriisistä ja sen syistä. Kiinnostava havainto oli myös se, että esimerkiksi mediassa esiintyvä luottamus teknologian luomiin mahdollisuuksiin ilmastokriisin hallintaan ei tutkimissamme lastenkirjoissa esiinny.

7 LOPUKSI

Tutkimuksemme tavoitteena oli hahmottaa vuosina 2018–2020 ilmestyneiden ilmastoteemaisten kuvallisten lastenkirjojen tapoja tuoda esille ilmastotoimijuutta ja keinoja käsitellä ilmastokriisiin liittyviä aiheita. Kiinnitimme erityisesti huomiota yhteiskunnallisiin diskursseihin, joita kirjat toisintavat. Tutkimme kasvatustieteellisellä otteella erityisesti aineistomme pyrkimyksiä opettaa ja kasvattaa lukijoita kohti ilmastotoimijuutta ja ilmastotietoisiksi kansalaisiksi.

Tutkimamme lastenkirjat tarjoavat erilaisia ilmastotoimijuuden muotoja, joista keskeisin on yksilöä vastuuttava kuluttajakansalaisuus. Yksilön vastuuttaminen on selkeä valtakurssi, joka on aineistossamme esillä lähes jokaisessa kirjassa. Tälle tunnistamme kirjoista kaksi vastadiskurssia: kritiikki nykyjärjestelmää kohtaan sekä ylisukupolvinen yhteisvastuullisuus. Lisäksi tarjotut ilmastotoimijuuden muodot on kohdennettu erityisesti keskiluokkaisesta taustasta tuleville lapsille ja perheille.

Koko tutkimuksen teon ajan olemme tarkastelleet aineistoamme intersektionaalisen feminismien kautta, jolloin pyrkimyksenämme on nähdä, kenelle ilmastotoimijuutta tarjotaan ja kuinka mahdollisia tarjotut ilmastotoimet ovat erilaisille ihmisille. Lastenkirjojen hahmojen monipuolisuus ja kirjo osoittaa, että tarinat on pyritty osoittamaan erilaisille ja erinäköisille lukijoille. Eläinhahmojen runsaus tarjoaa samaistumispintaa mielikuvituksen keinoin erilaisille lukijoille. Kuitenkin keskiluokkaisuuden normia vahvistetaan useimmissa kirjoissa ja myös lukijalta oletetaan keskiluokkaista taustaa.

Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukainen ilmastotoimijuus, jossa ilmastokriisin hidastamiseen liittyvät toimintamahdollisuudet kytkeytyvät kokonaisvaltaiseen oppimiseen ilmastokriisistä, esiintyy vielä verrattain vähän lastenkirjallisuudessa. Kirjoissa tarjotaan paljon keinoja toimia, mutta ymmärrys tekojen seurauksista ei ole mukana tukemassa toimintaa. Piirteitä ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaisesta ilmastotoimijuudesta on muutamissa kirjoissa, joissa lapsihahmot tarkastelevat kriittisesti ympärillään vallitsevaa

elämän tahtia. Näissä kohtauksissa lapsilla on ekososiaalisen sivistyksen mukainen herkkyys nähdä itseisarvo kaikella ympäröivän maailman elämällä eikä pelkästään inhimillisillä olennoilla.

Lastenkirjoissa toistuvaa on hahmojen havahtuminen muuttuneeseen ympäristöön, josta seurauksena on omien toimien muutos ja ryhtyminen ilmasto- tai ympäristötoimiin. Lasten oma toimijuus on vahvasti esillä ja keskeisessä roolissa lastenkirjoissa. Lapset saavat toimia omien taitojensa ja kykyjensä mukaan, mutta muutamissa kirjoissa lasten vastuu toimintaan on ikätasoon nähden verrattain suuri. Meidän mielestämme niin lastenkirjallisuudessa kuin muussakin yhteiskunnallisessa puheessa tulisikin selkeämmin erottaa lasten toimijuus lasten vastuuttamisesta. Vaikka lapsille tarjotaan ja tehdään tilaa toteuttaa omaa toimijuuttaan, perimmäinen vastuu esimerkiksi ilmastokriisin hidastamisesta tulee olla aikuisilla, joilla on enemmän valtaa päätöksenteossa. Vastuun realistinen jakautuminen ja sen näkyväksi tekeminen erityisesti lapsille auttaa myös pienentämään vastuuttamisen mahdollista tunnetaakkaa.

Jatkotutkimusaiheita ilmastoaiheisen lastenkirjallisuuden äärellä olisi paljon. Erityisesti kuvallisen kerronnan näkökulmasta jopa samasta aineistosta löytyisi paljon kiinnostavia ulottuvuuksia. Koimme myös, että ekologisen tapahtumaympäristön analyysimallin mukaisten mikro-, meso- ja makrosysteemien laajempi hyödyntäminen ja syvällisempi tutkiminen kirjojen toimintaympäristöjen ja tilojen näkökulmasta syventäisi ymmärrystä kirjojen maailmoista ja suhteesta lukijaan ja yhteiskuntaan. Lisäksi lastenkirjallisuudessa esitetyt ilmastokriisiin liittyvät tunteet ja niiden käsittely olisi myös tarpeellinen tarkemman tutkimuksen kohde. Tunteiden merkitys ilmastotoimijuudelle nousee jatkuvasti tunnistetumpaan asemaan.

Tutkimuksessamme ei kuulu lasten omat kokemukset ja näkemykset kirjojen tarjoamasta ilmastotoimijuudesta. Olisikin kiinnostava jatkotutkimusidea tarkastella lasten huomioita ilmastoaiheisista lastenkirjoista ja kuulla heidän omia tulkintojaan kirjojen luomasta toimijuuden käsityksestä. Lasten näkökulmat avartaisivat varmasti näkökulmia kirjojen tutkimukseen ja siihen, kuinka kirjojen tarinat todellisuudessa koetaan.

Toivomme, että tulevaisuudessakin julkaistaan runsaasti ilmasto- ja ympäristöaihetta käsittelevää lastenkirjallisuutta, jossa erilaisia ilmastotoimijuuden muotoja tuotaisiin entistä monipuolisemmin esiin.

Mielestämme ilmastotoimijuuden tulisi kirjojenkin tarinoissa olla jokaisen tavoitettavissa eikä ainoastaan tietyn tulotason perheiden lapsille esiteltyinä liberaalin subjektin valintoina. Tällaista yhteiskunnan normeja ja totuttuja tapoja kyseenalaistavaa lastenkirjallisuutta haluamme nähdä jatkossa enemmän, sillä kyseenalaistamalla, ideoimalla ja mielikuvituksen avulla voidaan löytää uusia, kestävämpiä ja yhteiskunnan tasa-arvoa lisääviä tapoja toimia.

Erityisesti toivomme, että ihmistenvälisyys ja ekososiaalisen sivistyksen mukainen käsitys arvokkaasta elämästä koskettaisi mahdollisimman monia lapsia jo varhaisessa vaiheessa. Materialistisesta onnen tavoittelusta voitaisiin jo luopua ja sen sijaan pyrkiä kohtia ekososiaalisen sivistyksen mukaista ihmiskäsitystä. Toivomme, että tutkimuksemme voisi olla osana tätä yhteiskunnallista keskustelua lasten kasvattamisesta ilmastokriisin aikakaudella.

8 LÄHTEET

- Ahearn, L. 2001. LANGUAGE AND AGENCY. *Annual Review of Anthropology*, 30(1), 109–137. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.30.1.109>
- Apu. 2021. Ilmastokriisin ratkaisee vain fossiilisen energian alasajo – tuottaa 90 prosenttia hiilidioksidin päästöistä, sanoo WMO:n Petteri Taalas. Eskola, M. 12.1.2021. Luettu 9.2.2021. <https://www.apu.fi/artikkelit/ilmastokriisin-ratkaisu-on-lopettaa-fossiilisen-energian-kaytto>
- Aro, T. 2020. Kalasatama. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Biesta, G. & Tedder, M. 2007. Agency and learning in the lifecourse: Towards an ecological perspective. *Studies in the Education of Adults*, 39(2), 132–149. <https://doi.org/10.1080/02660830.2007.11661545>
- Bradford, C. 2003. *The Sky is Falling: Children as Environmental Subjects Fin de Siècle*. Toim. R. McGillis. Praeger Publishers.
- Bronfenbrenner, U. 1994. Ecological Models of Human Development. *International Encyclopedia of Education*, Vol. 3, 2nd ed. Oxford: Elsevier, pp. 1643–1647. https://impactofspecialneeds.weebly.com/uploads/3/4/1/9/3419723/ecological_models_of_human_development.pdf
- Cantell, H., Aarnio-Linnavuori, E. & Tani, S. 2020. *Ympäristökasvatus – Kestävän tulevaisuuden käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 260
- Corcoran, P. B., Weakland, J. P. & Wals, A. E. J. (toim.). 2017. *Envisioning futures for environmental and sustainability education*. Wageningen: Wageningen Academic Publishers.
- Desa, U. N. 2016. *Transforming our world: The 2030 agenda for sustainable development*.
- Ernman, B., Ernman, M., Thunberg, G. & Thunberg, S. 2019. *Sydämen asioita – perhe ja planeetta kriisissä*. Helsinki: Tammi.

- Erola, J. 2010. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun alun Suomessa. Teoksessa J. Erola (toim.), Luokaton Suomi: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus Oy, 237–241.
- Fairclough, N. (toim.) 2003. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*.
https://www.researchgate.net/publication/31763834_Analysing_Discourse_Textual_Analysis_for_Social_Research_N_Fairclough
- Flynn, R. 2016. What Are We Talking about When We Talk about Agency? *Jeunesse: Young People, Texts, Cultures* 8(1), 254-265. doi:10.1353/jeu.2016.0012.
- Fuller, M. & Löw, M. 2017. Introduction: An invitation to spatial sociology. *Current Sociology*, 65(4), 469–491. <https://doi.org/10.1177/0011392117697461>
- Furman, E., Heiskanen, E., Hiilamo, H., Hirvilampi, T., Hellström, E., Hukkinen, J., Kiander, J., Pessi, A.B., Saari J. 2016. Viisi kärkeä kestävämpään kehitykseen. *Sitra*. <https://www.sitra.fi/julkaisut/viisi-karkea-kestavampaan-kehitykseen/>
- Goulart, M. & Roth, W. 2010. Engaging young children in collective curriculum design. *Cultural Studies of Science Education*, 5(3), 533–562. <https://doi.org/10.1007/s11422-009-9196-3>
- Haanpää, L. & af Ursi, P. 2020. Ympäristöhuoli aktivoi lapset vaikuttamaan. Teoksessa E. Pekkarinen & T. Tuukkanen (toim.), *Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet*. *Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:4*. 87–98.
- Haavisto, I. 2018. Vankistuva keskiluokka. *Elinkeinoelämän valtuuskunta*. https://www.eva.fi/wp-content/uploads/2018/05/eva_analyysi_no_63.pdf
- Heikkilä-Halttunen, P. 2011. Lapsellista agiteerausta luonnon puolesta. Teoksessa M. Laakso, T. Lahtinen, P. Heikkilä-Halttunen (toim.), *Tapion tarhoista turkistarhoille: luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Vantaa: Hansaprint Oy, 194–209.
- Helakisa, K. & Viljamaa-Rissanen, K. 1973. *Elli-velli-karamelli*. Helsinki: Weilin+Göös
- Helsingin Sanomat. 2021a. Ilma kaipaa suojelua. 1.2.2021 (alkuperäinen julkaisu 24.2.1979). C5.
- Helsingin Sanomat. 2021b. Ilmastokriisin keskellä. Saavelainen, H. 13.1.2021. Luettu 9.2.2021. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000007771750.html>

- Helsingin Sanomat. 2019. Koko maailman ilmastolakko. Rimaila, E. 15.3.2019. Luettu 2.2.2021. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006036750.html>
- Helsingin Sanomat. 2018a. Ilmastonmuutos on humpuukia, sanoo Trump – Toisin on meillä pohjolassa, jossa jokainen populistipuoluekin tunnustaa ongelman. Pelli, P. 12.10.2018. Luettu 1.4.2021. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005862704.html>
- Helsingin Sanomat. 2018b. Meidän on muutettava elämäntapaamme perustavanlaatuisesti, linjaa vuosikymmenen tärkein ilmastoraportti. Mikkonen, M. 8.10.2018. Luettu 26.3.2021. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000005856206.html>
- Häkkinen, H. & Kangas, H-L. 2012. Suomalaisten vaikuttavimmat ilmastoteot. WWF Suomen selvitys. https://wwf.fi/app/uploads/h/h//deov6fzfmffttruse6a4xa/tt_selvitys_vaikuttavimmat-ilmastoteot.pdf
- Ihonen, M. 2003. Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. Teoksessa L. Huhtala, K. Grønn, I. Loivamaa, M. Laukka (toim.), Pieni suuri maailma: suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia. Helsinki: Tammi, 12–19.
- IPCC. 2018. Global warming of 1.5°C. Intergovernmental panel on climate change.
- Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. 2016. Diskurssianalyysi – Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino.
- Järvensivu, P. 2019. Entä jos ilmastopäästöt nollataan oikeasti? Teoksessa J. Aunesluoma & S. Kansikas (toim.), Euroopan villit kortit ja mustat joutsenet. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 6/2018.
- Kallio, J. & Hakovirta, M. 2020. Lapsiperheiden köyhyys ja huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2006. Ympäristö vai perimä – Psykologian pitkä tie tasapainoiseen ihmiskäsitykseen. Tieteessä tapahtuu 2/2006, 5–9. <http://www.tieteessatapahtuu.fi/0206/keltikangas-jarvinen.pdf>.
- Kestävän kehityksen asiantuntijapaneeli. 2016. Viisi kärkeä kestävämpään kehitykseen. https://media.sitra.fi/2017/02/27175312/Viisi_karkea_kestavampaan_kehitykseen-2.pdf

- Koljonen, M. 2021. Eläimillä on hätä ja yhteinen kotimme on kipeä – Aikuiset köntystelevät, mutta lapset tietävät mitä tehdä. Virikkeitä 1/2021. <https://ibbyfinland.wordpress.com/portfolio/elaimilla-on-hata-ja-yhteinen-kotimme-on-kipea-aikuiset-kontystelevat-mutta-lapset-tietavat-mita-tehda/>
- Krohn, I. & Krohn, L. 1970. Vihreä vallankumous. Helsinki: Tammi
- Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K. 2011. Lapsuuden oppimisympäristöt: Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. Helsinki: WSOYpro Oy
- Kumpulainen, K., Krokfors, L., Lipponen, L., Tissari, V., Hilppö, J. & Rajala, A. 2010. Oppimisen Sillat. Kohti osallistavia oppimisympäristöjä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kärkkäinen, T. 2004. Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen. Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 250.
- Laaksonen, K. [Kaisa Laaksonen: Kirjakori 2018 – Millaisia lasten- ja nuortenkirjoja ilmestyy?]. 11.4.2019. Kaisa Laaksonen: Kirjakori 2018 – Millaisia lasten- ja nuortenkirjoja ilmestyy? [video]. Katsottu 29.11.2020. <https://www.kirjastokaista.fi/kaisa-laaksonen-kirjakori-2018-millaisia-lasten-ja-nuortenkirjoja-ilmestyy/>
- Lahtinen, T. & Lehtimäki, M. 2008. Johdatus ekokriittiseen kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa T. Lahtinen & M. Lehtimäki (toim.), Äänekäs kevät – Ekokriittinen kirjallisuudentutkimus. Helsinki: SKS, 7–28.
- Lastenkirjainstituutti. 2021. Kirjakori 2020. Luettu 9.4.2021. https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/tietoa-ja-tilastoja/kirjakori/kirjakori-2020/asiantuntijapalvelut-tietoa-ja-tilastoja-kirjakori-kirjakori-2020-kirjakorin-teemat#_Toc67649123
- Lastenkirjainstituutti. 2020. Kirjakori 2019. <https://lastenkirjainstituutti.fi/2016/wp-content/uploads/2020/05/Kirjakori-2019-katsaus.pdf>
- Lastenkirjainstituutti. 2019. Kirjakori 2018. <https://lastenkirjainstituutti.fi/2016/wp-content/uploads/2020/05/Kirjakori-2018-katsaus.pdf>
- Lastenkirjainstituutti. 2018. Kirjakori 2017. https://lastenkirjainstituutti.fi/2016/wp-content/uploads/2018/03/Kirjakori-2017_katsaus-1.pdf
- Lehtonen, A., Salonen, A., Cantell, H., & Riuttanen, L. 2018. A pedagogy of interconnectedness for encountering climate change as a wicked

- sustainability problem. *Journal of Cleaner Production*, 199, 860-867.
<https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.07.186>
- Leino, K., Ahonen, A. K., Hienonen, N., Hiltunen, J. Lintuvuori, M., Lähteinen, S. Lämsä, J., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Pulkkinen, J., Rautopuro, J., Sirén, M., Vainikainen, M.-P. & Vettenranta, J. 2019. PISA 2018 ensituloksia. *Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40*.
<https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161922/Pisa18-ensituloksia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Leinonen, J. 2020. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Elo, E. Fonsén, J. Heikka & J. Leinonen (toim.), *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Suomen varhaiskasvatus ry.
- Mezirow, J. 1978. Perspective Transformation. *Adult Education*, 28(2), 100–110.
<https://doi.org/10.1177/074171367802800202>
- Nel, P., & Paul, L. 2011. *Keywords for Childrens Literature*. NYU Press.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qg46g>
- Nel, P., Paul, L., Christensen, N. 2021. *Keywords for Children's Literature, Second Edition*. NYU Press.
- O'Brien, K., Selboe, E. & Hayward, B. M. 2018. Exploring youth activism on climate change: dutiful, disruptive, and dangerous dissent. *Ecology and Society* 23(3):42. <https://doi.org/10.5751/ES-10287-230342>
- OECD. 2019. *Under Pressure: The Squeezed Middle Class*. Pariisi: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/689afed1-en>
- Ojala, H. 2018. Feministisen pedagogiikan teoreettisia suuntauksia. Teoksessa A. Laukkanen, S. Miettinen, A-M. Elonheimo, H. Ojala, & T. Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC – Opas ohjaajille ja opettajille*. Tampere: Vastapaino, 14–22.
- Ojala, M. 2012a. How do children cope with global climate change? Coping strategies, engagement, and wellbeing. *Journal of Environmental Psychology* 32, 225–233.
- Ojala, M. 2012b. Regulating worry, promoting hope: How do children, adolescents, and young adults cope with climate change? *International Journal of Environmental and Science Education* 7 (4), 537–561.

- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2014. Opetushallitus. Helsinki: Next Print Oy.
- Pesonen, J. 2018 Lastenkirjallisuus normeja vahvistamassa ja haastamassa. Teoksessa A. Laukkanen, S. Miettinen, A-M. Elonheimo, H. Ojala, & T. Saresma (toim.), Feministisen pedagogiikan ABC – Opas ohjaajille ja opettajille. Tampere: Vastapaino, 141–149.
- Peters, D. 2014. The application of systems thinking in health: why use systems thinking? *Health Research Policy and Systems*, 12(1), 51–51. <https://doi.org/10.1186/1478-4505-12-51>
- Pietikäinen, S. 2020. Uusi kurssi kohti diskurssia. Vastapaino.
- Pihkala, P., Cantell, H., Jylhä, K. M., Lyytimäki, J., Paloniemi, R., Pulkka, A. & Ratinen, I. 2020. Ahdistuksen vai innostuksen ilmasto? Ilmastoviestinnän ja -kasvatuksen keinoja ilmastoahdistuksesta selviytymiseen. Teoksessa E. Pekkarinen & T. Tuukkanen (toim.), Maapallon tulevaisuus ja lapsen oikeudet. Lapsiasianvaltuutetun toimisto, 153–171.
- Pihkala, P. 2019. Mieli maassa? Ympäristötunteet. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, P. 2017. Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo. Helsinki: Kirjapaja.
- Pohjoismainen yhteistyö. 2020. Nuorten lukijoiden sydän sykkii ilmastolle. Luettu 19.3.2021. <https://www.norden.org/fi/uutinen/nuorten-lukijoiden-sydan-sykkii-ilmastolle>
- Rajala, A. 2016. Toward an agency-centered pedagogy: A teacher's journey of expanding the context of school learning. Väitöskirjatutkimus, Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2252-0>
- Rockström, J. Sukhdeev, P. 2016. How food connects all the SDG's. Keynote speech at Stockholm EAT Food Forum 13.5.2016. <https://www.stockholmresilience.org/research/research-news/2016-06-14-how-food-connects-all-the-sdgs.html>
- Roska päivässä -liike. 2021. Etusivu. Luettu 20.4.2021. <https://www.roskapaivassa.net/>
- Rättyä, K. 2018. Ecological Settings in Text and Pictures. Teoksessa N. Gogaym. (toim.), Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures. *Critical Approaches to Children's Literature*, 159–173. https://doi.org/10.1007/978-3-319-90497-9_10

- Rättyä, K. 2012. Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä. *Skidi*, 1(1), 52–56.
Issuu.com/skidi/docs/skidi1
- Rättyä, K. 2010. Kohti ekokriittistä kirjallisuuskasvatusta. *Virikkeitä* 4/2010, 17–24.
https://www.researchgate.net/publication/262232615_Kohti_ekokriittista_kirjallisuuskasvatusta
- Saari, J. 2010. Luokaton Eurooppa? Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen luokkarakenne Euroopan unionissa. Teoksessa J. Erola (toim.), *Luokaton Suomi: Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus Oy, 129–146.
- Salminen, A. & Vadén, T. 2013. *Energia ja kokemus*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura ry.
- Salonen, A. O. 2021. Arjen ympäristöaktivismi yleisöluento. EnAct-tutkimushanke ja Tampereen seudun työväenopisto. Zoom-luento. 18.2.2021.
- Salonen, A. O. 2020 Kuinka ympäristökasvatusta tehdään elähdyttävästi? Teoksessa H. Cantell, E. Aarnio-Linnavuori & S. Tani (toim.), *Ympäristökasvatus – Kestävän tulevaisuuden käsikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 249–251.
- Salonen, A. O. 2014. Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla. Teoksessa J. Hämäläinen (toim.), *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*. Suomen sosiaalipedagoginen seura, 31–62.
- Salonen, A. O. & Bardy, M. 2015. Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus*, 35(1), 4–15.
<https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/94118/52796?acceptCookies=1>
- Saresma, T. 2018. Intersektionaalisuus – erot ja hierarkiat opettamisessa. Teoksessa A. Laukkanen, S. Miettinen, A-M. Elonheimo, H. Ojala, & T. Saresma (toim.), *Feministisen pedagogiikan ABC – Opas ohjaajille ja opettajille*. Tampere: Vastapaino, 26–34.
- Stafford, R. & Jones, P. J. S. 2019. Viewpoint – Ocean Plastic Pollution: A Convenient but Distracting Truth? *Marine Policy*, 103, 187–191. Luettu 22.1.2021. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2019.02.003>

- Sterling, S. 2010a. Transformative Learning and Sustainability: Sketching the Conceptual Ground. *Learning and Teaching in Higher Education*, Issue, 5, 17–33.
- Sterling, S. 2010b. Living in the Earth: Towards an Education for Our Tim. *Journal of Education for Sustainable Development*, 4(2), 213–218. <https://doi.org/10.1177/097340821000400208>
- Strazdins, L. & Skeat, H. 2011. Weathering the future: Climate change, children and young people, and decision making. Australian Research Alliance for Children & Youth. <https://www.psychology.org.au/Assets/Files/strazdins-Skeat-2011-cc-aracy-report.pdf>
- Suomen Kustannusyhdistys. 2019. Julkaistut uutuudet painetut kirjat, kpl. Luettu 23.3.2021. <http://tilastointi.kustantajat.fi/PublicReporting/Yearly.aspx?reportName=FirstEditionsInPrint.txt&language=FIN>
- Suomen Latu. 2021. Plogging. Luettu 20.4.2021. <https://www.suomenlatu.fi/ulkoile/lajit/polkujuoksu/plogging>
- SYKE. 2020. Luonnon monimuotoisuuden väheneminen voidaan pysäyttää. Suomen ympäristökeskus. Luettu 22.1.2021. https://www.syke.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Luonnon_monimuotoisuuden_vaheneminen_voi%2856874%29
- Tekijänoikeuslaki 1961/404. Annettu Helsingissä 1961. Oikeusministeriö. Luettu 26.1.2021 <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=tekij%C3%A4noikeuslaki#L2P14>.
- Tolppanen, S., Aarnio-Linnanvuori, E., Cantell, H. & Lehtonen, A. 2017. Pirullisen ongelman äärellä – Kokonaisvaltaisen ilmastokasvatuksen malli. *Kasvatus*, 5/2017, 456–468. <https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kasvatus-5-2017-tolppanen-ym.pdf>
- Unit. 2019. Kannattaako kompensointi vai onko päästöjen hyvittäminen vain anekauppaa? Hyvärinen, H. 21.10.2019. Luettu 19.4.2021. <https://www.tuni.fi/unit-magazine/artikkelit/kannattaako-kompensointi-vai-onko-paastojen-hyvittaminen-vain-aneakauppaa>

- Vadén, T. 2016. Modernin yksilön harhat ja ympäristötaidekasvatus. Teoksessa A. Suominen (toim.), Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella – Avauksia, suuntia, mahdollisuuksia. Helsinki: Aalto ARTS Books, 134–142.
- Vuorisalo, M., Raittila, R., & Rutanen, N. 2018. Kindergarten space and autonomy in construction: Explorations during team ethnography in a Finnish kindergarten. *Journal of Pedagogy*, 9 (1), 45-64. doi:10.2478/jped-2018-0003
- Värri, V-M. 2018. Kasvatus ekokriisin aikakaudella. Tampere: Vastapaino.
- Yhdistyneet kansakunnat. 1989. Lapsen oikeuksien sopimus. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>
- Yhdistyneet kansakunnat. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- Yle. 2020. Analyysi: Populistit flirttailevat ilmastoskeptisyydellä – mistä ilmastomuutosta vähättelevä viesti on peräisin ja kuka sen ostaa? Rigatelli, S. 6.4.2020. Luettu 1.4.2021. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2020/04/06/analyysi-populistit-flirttailevat-ilmastoskeptisyydella-mista-ilmastonmuutosta>
- Yle Radio Suomi. 2021. Lapselle selvää puhetta ilmastomuutoksesta. 27.1.2021. Yle Areena. Kuunneltu 2.2.2021. <https://areena.yle.fi/audio/1-50722870?fbclid=IwAR0dsc008DIQBzsN36y9ez0Y2uJVVW5QyUwckZEMV3ch2Ff-SfS89J1MYNuY>
- Waterston, T. 2006. Climate Change - The Greatest Crisis for Children? *Journal of Tropical Pediatrics*, 52(6), 383–385.
- World Commission on Environment and Development. 1987. Our Common Future. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- WWF. 2020. Living Planet Report 2020 – Bending the Curve of Biodiversity Loss. Almond, R. E. A., Grooten M. & Petersen, T. (toim.). WWF, Gland, Switzerland.

LIITTEET

Liite 1: Aineisto

Erkintalo, J. 2019. Mato ja meri. Helsinki: Etana Editions.

Ertimo, L. & Ahokoivu, M. 2019. Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu. Helsinki: Into Kustannus Oy.

Havia, P. 2020. Meren maha on kipeä. Helsinki: Lasten Keskus.

Helander, S. 2019. Hilppa Hömötiainen. Vantaa: Enostone kustannus.

Hytönen, V. 2019. Pikku-Matelin laulu. Vantaa: Enostone kustannus.

Korolainen, T. & Palin, M. 2020. Sara ja kadonneet sateet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Koskinen, J.-P. 2018. Matilda pelastaa maailman. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Lahti, K. 2020. Pikkis ja talvensiemenet. Helsinki: Lasten Keskus.

Lintunen, M. 2018. Mitä jääkarhu sanoi pingviinille? Kärkölä: Kustannus Oy Pieni Karhu.

Nygård, T. 2020. Hulivili ja oikkuileva ilmasto. Karkkila: Kustannus-Mäkelä Oy

Pelttari, M. 2019. Näkymätön myrsky. Helsingissä: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Sainio, U. 2019. Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen. Vihti: Aurinko Kustannus.

Tucker, Z. & Persico, Z. 2019. Greta and the Giants. Suomennos Rauta, T.-M. 2020. Rohkea tyttö ja jättiläiset. Helsinki: Lasten Keskus.

Valtonen, M., Degerman, P., Juusela, T. & Tammisto, T. 2020. Jääkarhu Patrick. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Winter, J. 2019. Our House Is on Fire. Beach Lane Books. Suomennos Niemi, S. 2020. Kotimme on tulossa. Hämeenlinna: Karisto Oy

Liite 2: Aineiston kirjojen tiivistelmät

Mato ja meri: Yksinäinen Mato haluaisi olla jotain muuta kuin mato ja lähtee pullonkorkilla seilaamaan merelle. Pullopostin löydettyään hän lähtee kohti valtameräauttamaan hädässä olevaa. Mato innostuu vaihtamaan pullonkorkin aina vain suurempaan kulkuneuvoon, kunnes lopulta Mato seilaa jättiläisristeilijällä eikä enää muista, miksi hän lähti valtamerelle. Hän kuitenkin kuulee kalojen avunhuudon. Kalat eivät jaksa enää meressä olevaa roskaa, koneiden pörinää ja rehevöityneitä kasveja. Mato saa kokea ensimmäistä kertaa ystävyys ja ymmärtää olleensa sokea ympäristölle. Kirjan lopussa on listattuna ohjeita, kuinka toimia puhtaamman meren puolesta.

Ihme ilmat – Miksi ilmasto muuttuu: Ystävykset Lotta ja Kasper ryhtyvät selvittämään mistä ilmastonmuutoksessa on kyse. He perehtyvät miten sää ja ilmasto eroavat toisistaan, ilmakehän kaasuihin, maapallon historian aiempiin ilmastokausiin sekä hiilidioksidin kiertoon. Tämän kaiken tietomäärän jälkeen Lotta ja Kasper päättävät ryhtyä ilmastonmuutosta hillitseviin toimiin ja saavat perheensä liittymään mukaan ilmastotreeniin.

Meren maha on kipeä: Länsi-Afrikan rannikolla asuvat sisarukset Afi ja Kofi pääsevät todistamaan harvinaisen tapahtuman: merinahkakilpikonna tulee rannalle munimaan munansa. Tämän liikuttavan kohtaamisen myötä Afi ja Kofi haluavat ryhtyä toimiin auttaakseen kilpikonnia, jotka kärsivät muoviroskasta meressä. Pian koko kylä on mukana jätteiden kierrätyksessä ja ensimmäistä kertaa kymmeneen vuosiin merinahkakilpikonna hymyilee jälleen. Kirjan lopussa on lauluja nuotteineen sekä erilaisia leikkejä, joiden kautta roskaamista voi käsitellä.

Hilppa Hömötiainen: Hilppa Hömötiainen saa kuulla kauhistuttavan uutisen lähestyvistä hakkuukoneista, jotka uhkaavat kaataa eläinten vanhan kotimetsän viedäkseen puut vessapaperitehtaalle. Hilppa ryhtyy pikaisiin toimiin yhdessä ystäviensä kanssa saadakseen tärkeän viestin neuvokkaille lapsille. Lapset vielä ymmärtävät, että eläimillä ja vanhalla metsällä on itsessään arvoa enemmän kuin

vessapaperilla. Kirjan lopussa on lisätietoa aarniometsästä sekä kirjassa esiintyvistä lajeista.

Pikku-Matelin laulu: Pienen pieni Mateli-tyttö saa laulullaan kasvit kasvamaan, mutta hän uupuu yksin raskaan vastuunsa kantamisesta. Matelin lopetettuaan laulunsa kasvit alkavat kuihtua ja metsiin syttyy tulipaloja. Mateli suree muuttunutta metsää ja kertoo apeana mummolle, ettei hän enää jaksa laulaa. Mateli saa kuulla, ettei hänen tarvitse yksin laulaa ja pian yhteiseen lauluun liittyvät kaikki pikkuruiset ihmiset.

Sara ja kadonneet sateet: Afrikassa asuva Sara-lapsi joutuu jättämään kotikylänsä veden puutteen vuoksi, sillä ilmastonmuutoksesta johtuen kaivot ovat kuivuneet. Hän lähtee äitinsä kanssa raskaalle matkalle kohti kaupunkia. Sara kävelee äitinsä kanssa polttavassa helteessä, kun vesi ja ruoka hupenevat uhkaavasti. Lopulta he pääsevät kaupungissa sijaitsevaan telttaleiriin, jossa autetaan vesi- ja ruokapulaan joutuneita. Kirjan lopussa on tieto-osuus veden merkityksestä, ilmastonmuutoksen vaikutuksista eri puolilla maailmaa asuville ihmisille, tavoista toimia eri järjestöjen kautta auttaakseen kuivuudesta kärsiviä sekä luettelo ilmastonmuutosta käsittelevistä kirjoista.

Matilda pelastaa maailman: Matilda-tyttö on pienestä pitäen hyvin ympäristötietoinen ja haluaa, että sekä päiväkodissa että kotona kierrättäminen tehdään täydellisesti. Matildaa ärsyttää hänen vanhempansa, jotka ovat suuripiirteisempiä eivätkä mieti joka asiassa ja teossa ympäristövaikutuksia. Matilda osoittaa vanhempiensa virheitä ja vaatii heiltä parempaa aktiivisuutta ympäristötoimissa. Lopulta vanhemmatkin ymmärtävät, että jokaisella kierrätetyllä asialla on merkitystä.

Pikkis ja talvensiemenet: Mörököllimetsässä kaikki ovat kiukkuisia, sillä syksy vain jatkuu eikä talvea kuulu. Mörökölli Pikkis löytää ystävänsä kanssa metsästä hohtavia palleraita, jotka osoittautuvat talvensiemeniksi. Pikkis lähtee vanhemmiltaan salaa viemään siemeniä kohti Hankitunturia, jotta hän saisi selvitettyä, onko lumiväellä jokin hätänä, kun siementen kylvö on epäonnistunut. Matkalla Pikkis päätyy moniin seikkailuihin ja saa tavata suolla asuvat pelottavat

sumusilmät, matkustaa hirven sarvikruunussa ja lopulta kohdata tuttuja Hankitunturilla.

Mitä jääkarhu sanoi pingviinille?: Sekä jääkarhu että pingviini ovat tahoillaan kärsineet ilmastonmuutoksen vaikutuksista. He saavat yllättävän mahdollisuuden vaihtaa kokemuksiaan keskenään puhelimen kautta jutellen. Molemmilla on ollut vaikeuksia löytää ruokaa ja jaksaa lämpenevän ilmaston vaikutuksia. He pohtivat, mistä tilanne saattaa johtua. Kirjan lopussa on tieto-osuus ilmastonmuutoksesta, jääkarhuista ja pingviineistä.

Hulivili ja oikkuileva ilmasto: Hulivili rakastaa kasvimaalla puuhastelua, mutta jostain syystä ulkona on ensin liian kuuma ja sitten sataa vettä ihan liikaa. Hulivili ihmettelee, miksi sää vaihtelee niin voimakkaasti. Vastauksen hän saa kasvimaaltaan löytäneeltä etanalta, joka kertoo Hulivilille ilmastonmuutoksesta ja sen vaikutuksista. Hulivili huolestuu asiasta ja päättää heti ryhtyä etanan ohjeistamiin toimiin.

Näkymätön myrsky: Sisarukset Juju ja Aatos huolestuvat lähilammen muututtua sairastuneen oloiseksi. Kaiken lisäksi lähistöllä olevat rakentajat suunnittelevat lammen veden imemistä metsäpalon sammutukseen. Juju ja Aatos eivät halua menettää lampea, ja lähtevät kysymään aikuisilta apua. Monen mutkan kautta lapset päätyvät tätinsä luokse Takamäkeen, jonka asukkaat ovat huolestuneita jatkuvasti lisääntyvästä tomun käytöstä ja sen aiheuttamista päästöistä. Lapsille selviää, että tomun käyttö on kytköksissä melkein kaikkeen, mutta siitä aiheutuu näkymätön myrsky, joka uhkaa kaikkia elollisia. Lapset ymmärtävät, että nyt ei ole aikaa hukattavana, vaan on ryhdyttävä toimiin. Kirjan lopussa on kerrottu ilmastonmuutoksesta, sen syistä ja vaikutuksista sekä yhdessä toimimisen tärkeydestä.

Karhu ja Kettu matkalla pohjoiseen: Talven tulo viipyy ja tämä harmittaa Karhua. Ystäviensä kanssa Karhu lähtee kohti pohjoista löytääkseen talven. Perille päästyään eläimille selviää, että osalle talven tuleminen on elinehto.

Rohkea tyttö ja jättiläiset: Greta kuulee eläinten huolen jättiläisistä, jotka tuhoavat heidän kotinsa. Greta aloittaa mielenosoituksen, johon pian liittyy lisää lapsia ja eläimiä. Jättiläiset huomaavat viimein mielenosoituksen ja pysähtyvät kuuntelemaan. Lasten viesti saa heidät häpeämään omia toimiaan ja muuttavat toimintaansa. Pian metsä on kauniimpi paikka elää kuin kukaan olisi osannut unelmoida. Kirjan lopussa on kerrottu Greta Thunbergista ja mahdollisuuksista toimia ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.

Jääkarhu Patrick: Jääkarhujen pomo Patrick on vihainen syötyään vahingossa muovia. Hän epäilee, että syypäitä muoviroskaan ovat etelänavalla asuvat pingviinit. Selviääkin, että myös pingviinit kärsivät muovista sekä lämmenneestä ilmastosta. Patrick lähteekin tutkimaan, mistä tässä muoviroskassa on kyse. Hän tapaa ihmisten asutuksen lähellä olevan Roskapeikon, joka syö muovia. Roskapeikko kertoo, että muoviroska on ihmisten. Eläimet päättävät tehdä jälkiä roskisten lähelle, jotta ihmiset ymmärtäisivät laittaa roskat roskikseen. He huomaavat, että lapset on helpointa saada mukaan yhteistyöhön. Kirjan lopussa on kerrottu tarkemmin muovin kierrätyksestä ja esitelty kirjan teemaan liittyvää sanastoa.

Kotimme on tulossa: Greta kuulee ilmastonmuutoksesta ensimmäistä kertaa koulussa ja se päivä muutti hänen elämänsä. Greta ottaa selvää ilmastonmuutoksesta ja ymmärtää, että kotimme on tulossa. Hän aloittaa ilmastolakon ja vähitellen sana alkaa levitä. Pian ilmiö leviää ympäri maailman ja Gretasta tulee kuuluisa. Hänet kutsutaan puhumaan tärkeille ihmisille tärkeisiin kokouksiin. Kirjan lopussa on tietoa Greta Thunbergista ja hänen pitämistä puheistaan.